Beriiat'din de Şuiat-i'irre
Paul et Virghiie,

PREFAŢĂ

La Hâvre-de-Grace, în Normandia, în Departamentul Seine-Maritime, vede lumina zilei în 1737 Jacques Henri Bernardin de Saint-Pirre, cel care avea să-şi datoreze celebritatea, antumă şi postumă, unei poveşti de dragoste.

„Un cer umed şi blând, Oceanul acoperit de ceţuri dense, agonizând pe o plajă pietroasă la poalele unor ţărmuri abrupte; un port adăpostind vasele regelui cu însemnele aurite, cu odgoanele, pânzele şi pavilioanele lor; câmpia normandă, livezile cu pomi, vitele păscând în păşunile grase, casa de oraş cu grădiniţă şi pretutindeni în jur lumea şi viaţa nestatornică a unui port comercial, iată ce a văzut în primii ani ai copilăriei sale Bernardin de Saint-Pierre[1]*"*

S-a născut în Franţa lui Ludovic al XV-lea, le Bien-Aimé, personalitate capricioasă şi egoistă, mânuind o politică contradictorie, inegală, caracterizată prin stadii succesive de inerţie, şi subit impuls; o politică ce avea să suscite, prin consecinţele ei, vehemente proteste de autoritate împotriva monarhiei absolute. Acea politică şovăielnică şi despotică totodată, care, începută de Ludovic al XV-lea şi desăvârşită de Ludovic al XVI-lea, va duce 50 de ani mai târziu la revoluţie.

O Franţă hărţuită, pe o scurtă perioadă de timp, între două războaie: acela de succesiune la tronul Poloniei şi al Austriei; o lume brăzdată de conformism oficial, de prejudecăţi clericale, de convenţionalism de castă şi de amoruri galante rămase celebre în istoriile romanţate, înflorind glorios la umbra numelor doamnelor de Châteauroux, de Pompadour şi du Barry; o societate pretenţioasă care-şi făcuse educaţia în atmosfera

---

[1] Anatole France — prefaţă la ediţia Alphonse Lemerr – Paris.

suprarafinată a povestirilor lui La Fontaine, care se delectase cu fraza elegantă şi spirituală a lui Marivaux, care avea să guste curând inteligenţa caustică a lui Voltaire şi filosofia aleasă a enciclopediştilor: iată ce avea să vadă, în adolescenţă şi în primii ani ai tinereţii sale, Jacques Henri.

Aşa cum transpare din opera lui, autorul *Studiilor despre natură* ni se înfăţişează ca un visător, adept înfocat al întoarcerii la minunile simple ale naturii, o figură de înţelept patriarhal împăcat cu sine, cu lumea şi cu cerul, propovăduitor al moralei creştine şi al virtuţilor neîntinate, ca o condiţie a fericirii lăuntrice. *„Un bonom suav, cu surâs angelic, cu ochii umezi, cu braţele veşnic întinse pentru binecuvântare.”*[2] Un senior demodat, întreţinând raporturi de impecabilă curtoazie cu semenii, ocrotit de bunăvoinţa unei providenţe a cărei singură preocupare este sa asigure oamenilor condiţiile naturale ale fericirii. Un îndrăgostit de diafane imagini caste la adăpostul unui univers vegetal, generos şi extatic. Un gânditor naiv care crede că marea este prin voia Domnului acoperită de spumă albă, contrastând violent cu ierburile negre, în care aceeaşi mână delicată a Providenţei a îmbrăcat stâncile, pentru a-i cruţa pe navigatori, semnalându-le de departe pericolele.

Adevăratul Bernardin – om şi creator – desfăşoară un caracter contradictoriu şi complicat. Temperament nervos, nestatornic, dominat de amărăciune, chinuit de toate impulsurile, complăcându-se într-o existenţă terifiată de obsesiile incertitudinii zilei de mâine, a persecuţiilor şi a neşansei, neliniştită şi uneori extravagantă, de cavaler rătăcitor, autorul *Armoniilor naturii* a fost o bună parte din viaţă – cea mai bună – un navigator fără busolă, rătăcind pe toate mările, bătut de toate vânturile, izbit de toate stâncile pe care Providenţa nu aşternuse ierburi marine pentru a-l ocroti de naufragii. Destin capricios şi instabil ce-i scindează

---

[2] Gustave Lanson, Histoire de la littérature française, Librairie Hachette, Paris, 1924.

biografia în două etape distincte: una e aventurieră, sau mai degrabă zbuciumată, expresie în egală măsură a nevoii de a-şi crea o situaţie, de *„a-şi asigura o viitoare bunăstare materială”*, a tentaţiilor migratoare şi evazioniste şi a căutării de nou în continente necunoscute, pline de miraje şi de Eldoradouri; cealaltă de belfer răsfăţat în glorie şi onoruri, beneficiar deopotrivă al *Vechiului Regim*, al *Revoluţiei*, al *Restauraţiei* şi al *Imperiului*: etapă triumfală echivalând cu un happy-end. La 73 de ani, instalat în confortul vilei de la Eragny-sur-Oise, filosofează: „Nava 00000

VII

mea, bătută vreme îndelungată de furtuni, se îndreaptă în pace, condusa de vânturi favorabile spre portul vieţii."’

S-a spus despre Bernardin de Saint-Pierre că niciodată caracterul unui scriitor n-a fost mai în contradicţie cu opera sa.

Niciodată – se poate adăuga – opera şi caracterul unui scriitor nu au inspirat sentimente mai contradictorii istoricilor şi cercetătorilor literari, nu s-au cristalizat în profiluri mai diferenţiate, nu au provocat o mai mare diversitate de opinii oscilând între pagini de pioasă adoraţie, entuziasm ardent sau lucidă şi intolerantă severitate.

Intre eseul sentimental scris de Aime-Martin, editorul operelor sale complete (Essai sur la vie ct Ies ouvrages de Jacques Henri
Bernardin de Saint-Pierre), şi caracterizarea brutală, demitizantă aparţinând lui Gustave Lanson („Un ambiţios, veşnic nemulţumit de prezent, mereu nădăjduind în viitorul care-l va dezgusta de îndată ce se va realiza, un solicitator acru şi nerecunoscător, un egoist sentimental... Un Roitsseau anost, flecar, nfectând o secreţie supraabundenta a glandei lacrimogene; niciodată ura faţă de inegalităţile sociale, faţă de lux, faţă de aristocraţie, niciodată dragostea pentru umanitate, pentru cei umili, pentru simplitate, entuziasmul faţă de virtute nit a îmbrăcat forme mai false,

mai ipocrite, mai stupid înduioşate“), figura lui
Bernardin de Saint-Pierre când colorată în dulci nuanțe de acuarelă, când conturată în acqua-forte, relevă cu certitudine o personalitate atrăgătoare prin complexitate şi tulburătoare prin straniu.

Vlăstar al unei familii burgheze cu pretenții nobiliare (Nicolas, tatăl său, pretindea că se trage din ramura faimosului cavaler al Calaisului, Eustache de Saint-Pierre şi „cum îi era imposibil să dovedească această origine, o proclama cu viovin lență“ *), scriitorul îşi consumă anii copilăriei şi ai adolescenței – cărora avea să le păstreze o amintire amară – într-o atmosferă de închistare convențională. Întoarcerea spre acea perioadă din viață nu-l seduce cu tradiționalele nostalgii: „Părinții mei – mărturiseşte el – s-au străduit să-mi dea ceea ce se cheamă în Europa o bună educație. La 12 ani eram atât de dezgustat, încât profitând de prietenia unui unchi care comanda un vas comercial am făcut un voiaj în Martinica... M-am întors şi mai nemulțumit de părinți, de mare şi de această insulă unde credeam că am să mor de dorul de țară.”

Studiile la Gisors, la iezuiții din Rouen, la universitatea din Caen şi la Şcoala de poduri şi şosele de la Paris îi desăvârşesc
„ceea ce se cheamă în Europa o bună educațiela 24 de ani, înzestrat cu o fire bruscă, î.fi începe cariera cu un eşec. Primul dintr-o seric lungă. Face armata la Hesse şi la sfârşitul aceluiaşi an este trimis la Malta ca inginer al regelui pentru a verifica starea fortificațiilor: „Malta se afla sub amenințarea unei invazii turceşti. Turcii n-au venit, eu însă am avut un viu conflict cu inginerii, dat fiind că nu eram de-al lor. Asta m-a onorat, dar m-a făcut să-mi pierd slujba începe un fantezist peregrinaj prin lume; itinerar capricios şi obositor, comprimând în el multele fațete ale acesici personalități; rute întortocheate impuse de spiritul de aventură şi imperativul de a-şi câştiga existența, setea de

cunoaştere şi nevoia de evadare, speranța unei realizări spectaculoase şi înclinație spre exotic, tendința picarescă şi, poate, acel impuls livresc care a stat la originea unei vaste literaturi stârnite de

1 Anatole France, prefața citată.

rooiit'ii faustic, roigrmd prin nenumărate şi ilustre filiere până la varianta modestă din Coliba indiana.

„Ma botărisem – scrie el în 1809 – să-mi caut un serviciu în afara, patriei. Am vini'ui pu 'tnl pe care-l aveam şt m-am îmbarcat pentru Olanda, pe atunci în război cu Spania." Plecarea armatelor cu trei zile înainte de sosirea lui îl abate spre un alt colț din Europa. Un alt război care se aprindea în nord îl atrage cu forța evenimentelor fascinante. Îți oferă serviciile ca inginer cavalerului Chasot, care urma să stăvilească invazia armatelor ruseşti, conduse de Petru al III-lea, asupra 1 lolsieinului, prin Liibeck. Petrece aici două luni aşteptând din zi în zi atacul. În locul lui soseşte vestea detronării lui Petru al 111-lea.

Urcarea pe tron a Ecaterinei a II-a avea să complice din nou firul încurcat al proiectelor sale. Împărăteasa Rusiei, interesată în cultivarea artelor, oferă titlul de director al Academiei din Petersburg d-lui Torelli, socrul cavalerului Chasot, şi tânărul Jacques Pleuri se hotărăşte să-l însoțească. În Rusia se angajează ca ofițer-inginer într-un corp de geniu. Aventurile lui aici sunt încâlcite şi trebuie să ne mulțumim cu o declarație îndoielnică: „Mi-af fi sfârşit probabil zilele în această țară (surprinzătoare convingere pentru un neliniştit) daca iernile de şase luni şi moravurile nu mai puțin aspre nu mi-ar fi şubrezit sănătatease hotărăşte să se întoarcă în patrie prin Polonia, unde războaiele intestine, şi mai ales amestecul în luptele partidelor îl rețin pentru o vreme. Petrece aici nouă luni în captivitate, ca prizonier al prințului Ivailziv/iii. „Am fost foarte fericit să dobândesc stima lui în decursul captivității*, notează imprevizibilul Bernardin. Eliberat, se îndreaptă spre

patrie, cu un popas la Varşovia: „Am petrecut aici un an în sărbători”.
Dresda, următoarea sa adresă, „oraş situat într-o țara încântă-
X
toare", îl dezamăgeşte pentru că: „nu era nicio slujbă de obținut la Dresda. M-am îndreptat spre Berlin, curios să stabilesc o comparație între voluptuoşii saxoni şi belicoşii prusieni. Berlinul, şi mai cu seamă Potsdamul mi-atl părut nişte magnifice cazărmi.
N-am văzut altceva decât soldați pe străzi şi jambiere la ferestre. Regele mi-a oferit o slujbă, dar am refuzat. Cu ceea ce af fi câjtigat ca ofițer n-aş fi avut din ce să trăiesc." Despre timpul petrecut la Viena consemnează: „mâudria locuitorilor şi mai» ki a nobilimii mi-a grăbit întoarcerea".
Revenit la Paris, nu pierde prilejul de a se îmbarca pentru Ilc-de-France. Nu înainte de a încerca încă o dată gustul eşecului, de data aceasta, unul literar, în fruntea cronologiei literare a lui Bernardin de Saint-Pierre se înscrie un eseu infructuos. „La întoarcerea mea din nord ani scris o amplă expunere asupra Olandei, Prusiei, Poloniei şi Rusiei, țări pe care Ic parcursesem, şi am remis-o Ministerului Afacerilor Străine. N-a piodus niciun efect “
Etapa Ilc-de-France va reprezenta pentru Bernardin ultima rută a unei formule de viață şi va fi bogată în consecințe fericite. Vegetația luxuriantă, fauna şi condițiile naturale îi vor oieri europeanului satisfacții exotice nemaiîntâlnite şi-i vor alimenta meditația, nostalgia şi inspirația mulți ani de aici înainte.
Eldoradoul căutat, întrezărit o clipă în încântătorul peisaj al insulei Mauriciu, îl va tulbura profund şi va rodi în tot ceea ce avea să reprezinte remarcabil creația lui viitoare. Aici încolțeşte proiectul de „a reuni în frumusețea naturii de la Tropice frumusețea moi ala a unei restrânse societăți“, ideea ambițioasă

„de a pune în evidență câteva mari adevăruri, printre care acela că ferici-, ea este posibilă numai trăind neîntrerupt în natură şi

XI

virtute“ în literatura lui nu va înceta niciodată să exploateze sistematic aceste două teme.

Plecând din insula unde – mărturiseşte el – nu a fost fericit şi unde se pare că a avut parte de mari strâmtorări financiare, Bernardin va duce cu sine o inestimabilă încărcătură emoțională, şi un plus de mâlinire.

întors la Paris în luna noiembrie, se vede constrâns la o viață mizeră: aceeaşi stânjenitoare (şi degradantă lipsă de resurse materiale. Se pare că este păgubit în valorificarea unei colecții de curiozități prețioase achiziționate la Tropice „din economiile mele şi din generozitatea unor prieteni”, de unde această pornire extremă: „Am botărit sa nu mă mai încred în oameni. M-am decis să sap propriul meii pământ până voi găsi apa şi să renunț la cea străină... Am pus mâna pe condei... şi am descris călătoria în lle-de-France... Mi-a adus câleva elogii ale unor jurnalişti, dar mi-a făcut duşmani la Versailles: nu mi s-a iertat că demascasem dezordinea din colonii şi că dep linsesem soarta nefericiților ne gri. “

Apărută în 1773, prima sa lucrare, Călătorie în lle-de-
France (Voyage a l'Ile-de-Fmnce par un ofjicier du roi, a
Bombon, au Cap de Botine Esperance), va trece aproape neobservată. Concepută sub formă de scrisori „scrise prietenilor mei”, şi tipărită, declară autorul, „pentru a le da o dovadă publică de prietenie şi recunoştință”, cartea se organizează pe un eşafodaj amplu: „lată planul de care m-am servit – am început cu plantele şi animalele caracteristice fiecărei țări. Am descris clima şi solul cu care le-a înzestrat mâna naturii. Peisajul constituie fundalul tabloului vieții omeneşti. Am trecut în continuare la caracterul şi moravurile locuitorilor. Se va crede poate că am făcut o satiră. Protestez, pentru că vorbind despre oameni

spun binele cu uşurinţă şi răul cu itululgenţă. ... Am intrat în ctteva detalii asupra florei şi faunei. Industria, artele şi comerţul acestei ţări sunt concentrate în agricultură.“ 1

Lipsită de valoare literară certă, întemeiată pe un material de observaţie colorat şi exotic, această primă apariţie va reprezenta în creaţia scriitorului preludiul viitoarelor opere, şi, mai ales, conturul a ceea ce va deveni „concepţia sa despre lume”: „Am scris despre plante şi animale şi nu sunt naturalist. Istoria naturală nu poate fi închisă în biblioteci; mi s-a părut că este o carte pe care toată lumea ar putea să o citească. Am căutat să văd în ea (în natură) caracterul sensibil al Providenţei. Şi am vorbit despre asta nu ca despre un sistem care-mi delectează spiritul, ci ca despre un sentiment care-mi umple inima.”

Se pot discerne de pe acum, în paginile acestei încercări pseudoliterare, pseudoştiinţifice, calităţile remarcabile ce se vor desăvârşi mai târziu: plasticitatea imaginii, cuvântul seducător, simţul profund al savoarei şi pitorescului limbii, vioiciunea şi efervescenţa, priceperea de a nuanţa şi acel „sentiment de la reverie“ atât de gustat în epocă şi care avea să-i asigure nu numai o bătrâneţe triumfală, dar şi o memorie trainică.

în anii următori, admiraţia pentru Jean-Jacques Rousseau îl acaparează treptat. Influenţa ideilor lui formează punctul de plecare al tuturor scrierilor sale. Uneori această influenţă i-a fost un magistru util. Dar de cele mai multe ori l-a condus spre piste mai mult decât surprinzătoare.

Studiile despre natură, lucrare a cărei apariţie a stârnit o vogă cu greu înţeleasă astăzi – şi care de altfel l-a consacrat

* Prefaţa primei ediţii.

ca scriitor aducându-i dragostea coup-de-foudre a publicului —
ne furnizează o asemenea mostră.

Apariția cărții coincide cu un moment când Europa înregistra pe plan filosofic şi ştiințific date memorabile. David Hume îşi publicase Tratatul despre natura umană; apăr.: se Istoria naturalii a lui Buffon; tot ce avea Franța mai ilustru materie de literatură, ştiință şi filosofie îşi spusese cuvântul îndrăzneț
111 paginile Enciclopediei. Apăruse ultima parte a memoriilor lui Saint-Simon; văzuse lumina tiparului Discurs asupra originii inegalității al lui Jean-Jacques Rousseau, Newton pusese bazele teoriei sale, Lavoisier îşi efectuase experiențele asupra compoziției aerului. În acest context apar Studiile despre natură.
Autorul lor se înhamă la carul linei „filosofii" pe care cu îngăduință criticii au numit-o naturală. Negând autoritatea lucrărilor lui Newțon. Buffon şi Lavoisier, ignorând concluziile ştiinței experimentale, Bernardin de Saint-Pierre se cheltuieşte în întreprinderea absurdă de a demonstra că natura este un mecanism artistic, construit de Providență după legi ce nu-şi propun altceva decât procurarea fericirii oamenilor. Că natura e populată de minuni fe care se ascunde aceeaşi Providență mărinimoasă. Ambiția doctă a lucrării este nemăsurată („am atacat aici abuzurile şi erorile de toate genurile"). Ceea ce este cu adevărat savuros şi formează într-un fel farmecul lucrării – în care filosofia rousseauistă, prelungită până dincolo de limitele exagerării, este transformată într-o caricatură pitorească —sânt argumentele naive, deopotrivă ilariante şi înduioşătoare ca acesta de pildă:
„Daca vacile au patru mamele, deşi este ştiut că de nu nasc mai mult de un vițel sau, foarte rar, doi, este pentru, că celelalte două tnametc sunt destinate hranei oamenilor". Aventurându-se în spinosul domeniu al determinărilor

geografice, Saint-Pierre se dovedeşte nu mai puţin ingenios; Providenţa a aşezat vulcanii la malul mărilor pentru că: HDacă natura n-ar fi aprins aceste vaste furnale la ţărmul oceanelor, apele lor ar fi fost acoperite de uleiuri vegetale şi animale. Natura purifică apele prin focurile vulcanilor. Ea arde pe ţărmuri impurităţile mării." Sau J
„Natura foloseşte frecvent În regiunile nordice culoarea albă pentru a spori lumina şi căldura soarelui. De aceea cea mai mare parte a solului este albicioasă sau gri-deschis. Mai mult, albeaţa zăpezilor şi suprafeţele sticloase, cristaline ale gheţurilor sunt foarte potrivite pentru a slăbi acţiunea frigului, reflecând lumina şi căldura în modul cel mai avantajos. Dimpotrivă (natura) a colorat în roşu, albastru şi în negru ţămintttl, vegetaţia, animalele şi chiar oamenii care locuiesc în zona toridă pentru a potoli dogoarea atmosferei

Nici lumea măruntă a microcosmosului nu este ignorată: „Insectele care ne atacă se disting prin diferenţa între culoarea lor şi aceea a mediului în care trăiesc".

Situându-se la limita parodiei ştiinţifice, surprinzător este faptul că ceea ce salvează lucrarea de clasarea în rândurile
„aberaţiei neroade" este tocmai calitatea acestor argumente duioase, în care efuziunile sentimentale se amestecă cu emoţionante descrieri de natura, dând o impresie de utopie lacrimogenă, carg-i atrage o aură de simpatie şi denumirea de „tandru amant al naturiiin acelaşi timp pictorul rafinat, povestitorul cultivat şi agreabil, lingvistul subţire se relevă în numeroase pagini remarcabile ale lucrării. Parcurgându-i incoerenţa şi puerilitatea „ştiinţifică" – „un etonnant chaos", nu putem ignora admirabilul pasaj despre migraţia animalelor, poezia aleasă conţinută în capitole ca: Plaisir du mysti-re, Plaisir du sentiment

XV

de la melancolie, Plaisir de la rumes, Plaisir des tonibeaux, Plaisir de la solitude şi mai cu seamă cel destinat consideraţiilor asupra culorilor, referitor ta care elevii de

liceu vor învăţa că:
„Jean-Jacqucs Rousscau vedea ceru! albastru ca toată lumea. Bernardin de Saint-Pierre l-a descoperit verde.”

Prezentată uscat, este de presupus că lucrarea n-ar fi constituit mai mult decât o amintire hazlie. Realele ei virtuţi literare, tonul afectuos şi liric, dozarea şi nuanţarea savantă a limbajului – care fac din autorul acesta extravagant un precursor al lui Chateaubriand – pe de o parte, pe de altă parte facilitatea aproape vulgarizatoare a conţinutului ei i-au adus nu numai un răsunător succes, dar şi onoruri şi popularitate.

„Această operă – scrie autorul – a avut un mare succes...
Odată cu prima edijie mi-a adus nenumărate pensii de la curte, fără să fi fost nevoie să le solicit. Regele Ludovic al XVI-lea m-a numit intendentul grădinii sale botanice şi al Muzeului de istorie naturalăânsufleţind cu o infinită tandreţe natura, umanizând-o, exaltându-i potenţelc, capacităţile virtuale, înzestrând-o cu intenţii proteguitoare, miraculoase, scriitorul nu face altceva decât să o recreeze pentru semenii săi. „De aici înainte fiecare suflet sensibil va putea contempla, în halat de casă, o minune a lui Dumnezeu sub fereastra sa“, scrie Anatole France,

Faţă de peisajul convenţional, dichisit şi suprarafinat, atât de admirat de lumea lui Ludovic al XVI-lea, dispus în parcuri englezeşti ornate cu pârâuri artificiale, eleşteie, machete şi ruine —*
copii fidele ale celui de la Petit Trianon – Bernardin abate gustul contemporanilor săi spre o nuanţă de exotism floral proaspăt, suficient de conformist totuşi pentru a putea fi acceptat cu uşurinţă. În locul ruinelor artificiale, reconstituite costisitor, colibele,

XVI

nu mai puţin artistice – în viziunea sa – ale negrilor; în locul lacurilor artificiale, marea. Inovaţie nu dintre cele mai mărunte, care va marca un moment în evoluţia gustului

literar francez, care se va situa la originea unui vast curent şi care va determin*
această observație plină de grație:
„Bernardin a inventat marea. Ea nu avea încă locul său în literatura franceză decât prin câteva versuri ale lui Saint-Amont.
Byron în Anglia nu va face decât să vină cu un sfert de secol mai târziu, " 1
îmbătat de succes,. Lutorul se drapează în continuare în veşmântul naturalistului filosof şi anexează Studiilor o nouă lucrare: Armoniile naturii. Construită pe aceeaşi rețetă, aceasta din urmă tinde să dea un expozeu complet al „cosmogoniei sale”.
Nenumăratele şi ingenioasele raporturi de armonii pe care se osteneşte să le descopere, speculațiile asociative (ex: între continente şi vârsta omenească) în care se complace, metodele de investigație au un aer atât de fantezist, încât anulează – din fericire – pretențiile de seriozitate ale lucrării, Ignorând tezele care o conduc şi concluzia (eşuând de-a dreptul în finalism religios), considerând-o un sclipitor eseu cu conținut neglijabil, lucrarea, proiectată ca o intervenție ştiințifică de autoritate, rămâne un poem în proză.
Spuneam că opera lui va fi obsedată în întregime de sentimentalismul epocii şi de filosofia rousseauistă în variantă originală. Atunci când se angajear. A de pe poliții false, frizând impostura, la argumentarea ştiințifică a acestei filosofii, rezultatul este, după cum am văzut, departe de a se constitui în opere durabile.
1 Gustave Lanson, op. Cât.
2
XVII
Atunci ciad încearcă să /acă acelaşi lucru prin intermediul ficțiunii literare, incontestabilul său talent va fi acela care va dicta metamorfoza unei intenții teziste într-o fermecătoare creație. Prin aceasta numele lui Bernardin de Saint-Pierre se

va înscrie în cartea de aur a literaturii sub titlul: Paul şi Virginia,

*

Povestea acestei poveşti de iubire, curmată îutr-un tragism cs. Emplar de o catastrofă, îşi are izvoarele, se pare, într-o catastrofă reală.

Numii în 1765 inginer al fortului Dauphin, Bernardin de Saint-Pierre este reținut, grație unei întâmplări fericite, la llede-France, unde îşi petrece doi ani din viață. Aici va cunoaşte un eveniment care zguduise prin proporțiile dramatismului său mica lume provincială a insulei: naufragiul lui
„Saint-Geran1*, vas francez care a eşuat în apropierea portului. Un oarecare Longehamps de Montendre remarcase printre pasageri pe Mărie Caillon şi, emoționat de înfățişarea deznădăjduită a tinerei femei, 'âncercase s-o salveze; gest generos şi zadarnic: amândoi au pierit în valuri.

Faptul divers, memorabil de altfel, susceptibil de a friza melodrama, produce asupra artistului una din acele impresii intense care se convertesc în literatură. La umbra bananierilor, a cocotierilor şi a lămâilor înfloriți, Bernardin va medita melancolic la această dramă reală – limitată de factorii spațiu şi timp – şi, transfigurând-o cu fantezie, investind-o cu sensuri morale şi filosofice, o va conserva în paginile unei încâotătoare poveşti de iubire.

xvrtr

Scriitorul imaginează un paradis terestru, pe care îi vrea asemănător grădinii celeste în care au evoluat candid şi bucolic primii îndrăgostiți ai lumii: Adam şi Eva. Un perimetru pur, o zonă imaculată, un teritoriu sterilizat de consecințele a secole de civilizație. O insula ocrotită de ape, binecuvântată de ceruri cu o climă tandră, cu un peisaj abundând în fructe şi ghirlande, cu o natură ospitalieră, creată anume de o providență gentilă ca o delicată şi binevoitoare atenție oferită oamenilor. Un colț uitat de lume,

neştiutor de prejudecăți, de conformism, de convenționalism, nefărâmițat de intrigi şi invidii, de interese de grup şi favoritisme, de spirit de chiverniseală şi meschinării, de fățărnicie şi compromis în care să fie posibilă iubirea ca noțiune pură, de sine stătătoare.

Fizionomie geografico-umano-socială ideală, sperată, la antipodul celei din care venea, şi, poate, impuls şi țintă a neostenitelor migrări care au complicat întreprinderile biografilor şi i-au imprimat reputația de aventurier.

Că acest colț de lume ideal este departe de a se suprapune realității umano-sociale care-l întâmpină în lle-de-France, ne-o povesteşte scriitorul: „Am rămas la lle-de-France doi ani, foarte ocupat cât serviciul meu. Am fost departe de a fi fericit. Totul aici era în combustie: intendența şi guvernatorul, locuitorii şi militarii; persecuțiile particulare... soarta deplorabilă a nefericiților negri, acest spectacol continuu al relelor de toate felurile, m-au aruncai într-o profundă melancolie."

Era starea de spirit în care-şi proiectează contradictoriul Bernardin senina idilă. Aici le aduce pe cele două nefericite, înlăturate din. Lumea lor de o morală aspră şi părtinitoare, pentru a-şi găsi fericirea neambițioasî într-o viață campestră, însingurată, „departe de cruntele prejudecăți ale Europei", mân-

gâiată de bucuria rară a prieteniei, de „harul egalității" şi de dulcea iubire a celor doi copii-îndrăgostiți, acea amitie-amourcux adolescentină, veche de când lumea, seducătoare, inocentă şi simetrică, alimentată şi consumată în gesturi şi atitudini de o nesfârşită grație.

Grup statuar delicat, sugerând siluetele minuscule şi fragile, plămădite după gustul rafinat al Versaillesului în celebra manufactură de porțelanuri din parcul de la Saint-Cloud, îndrăgostiții „timblând goi, după obiceiul locului, şi

ținându-se de braț, așa cum e înfățișată constelația Gemenilor... aminteau de copiii Ledei închiși în aceeași scoică".

Portretele lor (Virginia: „Un păr lung, bălai... Ochi albaștri și buzele de mărgean luminau cu o suavă strălucire frăgezimea obrazuluipaul: „mai înalt... mai oacheș la față, cu nasul acvilin, iar ochii Ud negri ar fi putut să pară tnândn, dacă genele lungi și dese ce-i încercuiau nu le-ar fi dat o negrăita duioșie"), devenite curând după apariția cărții prototipuri de frumusețe în epocă, vor sugera eleganței complicate și baroce a secolului al XVIII-lea noi detalii vestimentare, constituind alueii sentimentale la modă: paftalele, inelele, cataramele, brățările și medalioanele care împodobeau toaletele savante ale frumoaselor vremii, vor înfățișa, mulți ani de aici înainte, portretul Virginiei, va apărea coafura a la Virginie, iar spectacolele diletante de pantomimi, atât de gustate la curte, vor închipui idile tropicale cu Paul și Virginia.

Pereche castă, încântătoare prin inocență și grație, îndrăgostiții ne apar drept niște făpturi cerești, niște duhuri preafericâte, purtând în ei prin predestinare harul marii iubiri, și care, trăind în afara inițierilor culte („Tot ce învățaseră era să fie

XX

îndatoritori unul față de altul... încolo erau la fel de neștiutori ca și creolii... Nimeni nu-i plictisise vreodată cu preceptele unei morale triste... Despre religie nu învățaseră decât ceea ce avea dând să-i apropie de ea"), nesinchisindu-se de ceea ce se petrecuse în cine știe ce vremuri sau locuri îndepărtate, își desfășoară idila într-o economie de gânduri și cuvinte, de întâmplări și incidente, conform ritualului iubirilor fericite: fără istorie.

De fapt întregul roman de dragoste nu este decât romanul tăcerilor suave (iubiții „n-an nevoie să-și tălmăcească simțămintele prin gânduri și prietenia prin cuvinte") al

atitudinilor pline de candoare, la care frumusețea picioarelor goale printre lujerele înalte ale florilor de lotus adaugă un exotism parfumai, al privirilor ce se caută, al surâsurilor ce „se rssfnng de pe chipul unuia pe chipul celuilalt”, al unui şir lung de gesturi gentile şi reverențioase pe care şi le dispută între de cele cinci personaje ale cărții. Închisă în paradisul terestru, izolată în peisaj, cruțată de maculări, viața acestora se d. Eapănă într-o atmosferă de desăvârşită curtoazie, senină şi fadă ca un menuet dantelat în care partitura fiecăruia este monocordă; fiecare îşi cântă cântecul său de iubire: filială sau maternă, fraternă sau amicală. Totul are aspectul unei luxuriante sărbători câmpeneşti: o excursie în aer liber cu coronițe de flori şi atitudini visătoare față de care, uneori, gustul contemporan se manifestă cu îngăduință ironică:

„Virginia se ducea să aducă apă de la izvorul din apropiere... rosteau împreună o rugăciune, după care luau gustarea de dimineață... mâncau afară pe iarba...Ia umbra bananierilor ale căror fructe sățioase le puneau la îndemână merinde, iar

XXI

frunzele mari, lungi şi lucioase puteau fi folosite ca față de masă".

Adolescenții se plimbă printre lămâi şi portocali, tamarini cu coroana rotundă, anoni. „ale căror fructe an miezul dulce cât o cremă”, agatişti „de crengile cărora atârnă jurîmprejur lungi ciorchini de flori albe ca țurțurii de cristal ai unui candelabru”, lilieci de Persia „care-şi ridică drept în sus jerbele cenuşii ca inul”, papaieri „ale căror trunchiuri fără ramuri, ca nişte coloane încărcate de lubeniie, sunt încununate cu capiteluri de frunze mari, asemănătoare cu ale smochinilor”, badamieri, manglieri, arbori de avocado şi de cuişoare, nap aii

„cu tulpinele presărate cu flori galbene, stropite cât roit“ şi „solzoşii arbori lumânare“; se împiedică de lungi liane

încărcate de flori albastre ce spâuzură ici şi colo; se pierd printre fantastice plante tropicale – o apoteotică şi exacerbată ficțiune vegetală cu virtuți grădinăreşti disciplinate, organizată după urbanistica secolului – pe care le contemplă fără efort pentru ci „sunt onnduite în aşa fel incit te poti bucura de priveliştea tor dintr-o singură privire“; se oglindesc îmbrățişați în apele care „coboară de pe culmile pietroase formind... izvoare
...largi oglinzi ce rusfrirtg în mijlocul noianului de verdeață...
ceru! de azu“; ospătează cu fructe, prăjituri şi... băuturi răcoritoare „făcute din vin îndoit cu apă, zeamă de lămâie, zahăr şi nucşoară, pe care mamele lor le pregătesc ca să prindă puteri şi să se răcorească", adevărate elixiruri miraculoase, susceptibile de a stimula imaginația gastronomică; împrumută locurilor de odihnă şi meditație nume duioase – pe măsura unei imaginații nesofisticate – amintind pe acelea ale parcurilor şi fântânilor din modestele şi provincialele stațiuni climaterice: „Harul Prieteniei*, „Lacrimile zvântate „Răgazul Virginiei" şi împodobesc xxn

— După un vechi obicei turistic – copacii şi stâncile cu moralizatoare şi virtuoase înscripții de tipul: „Fericit este acela caie nu cunoaşte decât zeitățile cimpurilor”, „Aici se aflâ un cuget curat şi o viață care nit ştie să înşele“ sau „Pururea frământată dar statornică’1.

O pastorală sățioasă, pre. I sățioasă, adiind dinspre eposul romantic spre cultura contemporană ca un Siroco saturat de miresme dulci.

Iată însă că, de îndată ce imaginarul paradis terestru este plasat într-im context geografico-istoric exact, îşi pierde independența şi odată cu ea splendoarea şi naivitatea. Societatea şi epoca îl revendică, îl absorb, îşi prelungesc pe neobservate asupra lui tentaculele subțiri ale mentalității, moravurilor, moralei, civilizației.

Aşezat în insula Mauriciu, la anume latitudine şi longitudine, colțul uitat de lume se populează cu un guvernator, un preot,

un proprietar de sclavi, un sistem organizatoric, o mentalitate, o morală. Insula ocrotită de ape, binecuvântată de ceruri, devine o colonie, o periferie, o pastişă modestă şi umilă a metropolei.

Paradisul terestru devine un paradis pierdut de îndată ce se integrează lumii şi epocii lui Bernardin. De îndată ce devine realitate, fericirea paradisiacă se converteşte în iluzie.
„Cruntele prejudecăți ale Europeiconformismul, meschinăria, prostia, laşitatea şi egoismul îşi strâng cercul în jurul îndrăgostiților.

O scrisoare îi ajunge de departe şi înveninează bucuria senină şi liberă. O pungă cu galbeni diferențiază prietenii şi introduce eticheta, ridicolă pe cărările pe care cei doi copii umblau goi, ținându-se de mână ca în constelația Gemenilor.
Un preot aduce cuvintul Domnului şi pacea se năruie.

„Stăruințele miei rubedenii bogate şi vârstnice, sfaturile unui înțelept guvernator, aplauzele unei întregi colonii, îndemnurile şi autoritatea unei fețe bisericeşti au pricinuit deopotrivă nenorocirea“, conclude în încheierc pei'sonajul-rezoneur al romanului, purtătorul de cuvânt al autorului. Este fireşte ipotetic, dar posibil, ca în imaginarea celor două antipod-uri să fi funcționat acelaşi mecanism care l-a îndemnat pe Dante şi descrie Paradisul şi Infernul.

Există ân Paradisul lui Bernardin acea acută nostalgie a dezabuzatului, după emoțiile şi bucuriile proaspete ale copilăriei, acea încercare de salvare prin evadare într-un univers imaginar construit după nevoi sufleteşti inhibate, care a stat la originea întregii literaturi evazioniste.

Morbul lucrează dinafară şi dinlăuntru, din lumea exterioară a eroilor lui Bernardin, ca şi din însăşi conştiința lor.
Ba mai mult, din chiar mentalitatea scriitorului tributară societății lui. (În grădina mirifică cele două femei îşi împart pământul conform unor sigure principii de proprietate ca două latifundiare.) în „lumea ideală11 prejudecata pătrunde

pe eăi cuvioase sub masca bunci-cuviințe. Familiile iubitoare hotărăsc să-i despartă pe îndrăgostiți pentru că „sunt prea tineri şi prea săraci pentru a se putea căsători.“ „Doamna de la Tour era mulțumită că se ivise prilejul s-o despartă pentru câtva timp pe Virginia de Paul." „Copila mea – şopteşte conformismul şiret – caută să-i ascunzi lui Paul dragostea pe care i-o poiți.
Când fata şi-a dăruit inima, iubitul ei nu mai are ce-i cere.’
Sacrificiul despărțirii este impus în numele „bunăstării statornicite pentru toată viața”. Glasul cuminte al chibzuielii şi prevederii gospodăreşti spune: „Ar fi nedrept să vă lipsiți de o moştenire atât de înseninată”, iar al pioşeniei: „Trebuie

XXIV

să ne supunem Celtii-de-sus şi rudelor noastre batrâne chiar dacă sunt nedrepte cu noi. Aşa cum Ei s-a jertfit pentru noi, la rândul nostru fiecare trebuie să se jertfească pentru binele familiei sale. Şi Virginia, cu ochit plecați, îi răspunse tremurând: Dacă aşa vrea Dumnezeu, nu pot decât să mă supun.
I’acă-se voia lui." Pe de altă parte, Margareta îşi inițiază fiul în legile egalității omeneşti: „Ce rost are, dragul meu, să te legi cu speranțe deşarte... Domnişoara de la Tour are din partea mamei sale o rubedenie bogată şi de neam mare, în vrane ce tu nu eşti decât feciorul unei țărănci sărace şi pe deasupra mai eşti şi copil din flori.“ „Dar e cumplită taina
Pe care mi-ai dezvăluit-o! Acum de-abia îmi dau seama de te de două luni încoace domnişoara de la Tour se fereşte de mine şi de ce acum s~a hotărât să plece. A 1 fără îndoială mă dispreţuieşte", gândeşte Paul.

Viața încetează să mai fie o serbare în aer liber. Fantezia lui Bernardin coboară pe pământ. Ne aflăm în insula Mauriciu
Iulie anii 1765—67. Ultima escală, ultima etapă a peregrinărilor sale. Povestea lui de iubire sfârşeşte prin a demonstra iert ce au demonstrat dintotdeauna marile poveşti

de iubire
«la lumii. T
Spațiul pur, insula izolată, cruțată de consecințele epocii, în i. Ii'e iubirea este posibilă ca noțiune nesubordonată, există mimai în ficțiune. Călătorul-căutator pune capăt vieții aventuroase, se întoarce acasă şi se dedică ficțiunii.
(artea apare în 1787, la 14 ani după apariția Călătoriei în lir de France, la patru ani după Studiile despre natură, într-o (iri'umstaiiță literară în care memorialistica de călătorii şi Hmm! pentru exotic se aflau la apogeu în prețuirea publică, ur ie/de rotisseauiste câştigau tot mai mulți adepți. Asta nu
XXV
explică decât în parte şi strict limitat la epocă succesul co\îrțitor şi rapid care-i marchează destinul. Încă de la prima ediție
— Şi puține cărți din lume s-au bucurat de o asemenea soartă —
este acceptată cu entuziasm, constituind un triumf imediat. Tulburător este faptul că, departe de a cădea în uitare, în anii următori succesul se înnoieşte.
Pentru a cuprinde într-o enumerare completă numărul edițiilor, speciale şi de lux, ilustrate şi populare, întreprinse până la sfârşitul secolului al XVlil-lea, ar fi necesar un catalog
voluminos. Lăsând la o parte poncifele şi prelucrările – neglijabile ea valoare, dar impresionante cantitativ – până la sfârşitul secolului al XIX-lea bibliografia cărții se îmbogățeşte cu un număr fără precedent de adaptări teatrale, dramatizări, transpuneri muzicale de toate genurile. Au invadat scenele lumii comedii, drame, tragedii, vodeviluri, spectacole de pantomimă şi chiar de Guignol, o operă în trei acte de Dubreuil pe muzica lui Sueur, o operă în trei acte şi şase tablouri de
J. Bărbier şi M. Carre pe muzică de Victor Masse şi aşa mai departe. (Toate acestea sunt concludente doar ca fenomen,

prin de însele nefiind niciuna demnă de a li reținută.)

Apărută ca un supliment târziu al Studiilor despre natură, tieambițioasă ca intenții – după mărturia autorului (care în treacăt fie zis îndreptățeşte cu prisosință prudența de a-i lua afirmațiile cu titlu de inventar) – Paul şi Virginia înscrie o treapta nouă, esențială şi superioară în creația lui Bernardin. Observator inteligent şi sensibil, naturalist şi poet, scriitorul porneşte de la „strădania de a descrie un sol şi vegetații diferite de cele ale Europeidrumul de la prima sa lucrare, Călătorie în lle-de-France, care aduce în acest sens un vast material pitoresc şi exotic, selectat cu siguranță şi gust, vă-

XXVI

dând remarcabile şi numeroase valențe descriptive, la sistematizarea şi organizarea lui în cea de-a doua, Studii desprg natură, pe scheletul unui aşa-zis sistem filosofic, fantezist şi impostor, încântător însă prin imprevizibil şi bonomie, etapă premergătoare, şi, în sfârşit, la cea de-a treia, Paul şi Virginia

— Moment de desăvârşire a maturității creatoare —, este acela al acumulărilor succesive de la materialul brut la opera literară.

Spuneam că apariția cărții se produce într-un moment de maximă prețuire a literaturii de călătorii, a gustului pentru exotic, într-un moment când „doctrina” rousseauistă surprindea prin noutate şi crea adepți.

Să încercăm să discernem în structura operei sale trăsături care constituie locuri comune în literatura vremii.

Cultivând cu insistență – de-a lungul întregii sale creații — cugetarea sentențioasă-moralizatoare şi tema meditației solitare

în mijlocul naturii, exaltând întoarcerea la. Desăvârşitele minuni naturale ca o condiție a frumuseții morale, şi iuverttnd un procedeu uzitat de literatura sentimentală contemporană —

acela de a-şi „repauza amanții la malul phaielor, pe pajişti şi

sub frunzele fagilor”, aşezându-. I pe ai săi „pe riviera mării, la poalele sthicuor, la umbra lamiilor înfloriţibernardin se situează la punctul de interferenţă al tuturor influenţelor literare la modă în epocă. Ba mai mult, găzduieşte generos sugestii literare ce se lasă cu uşurinţă depistate: Fenelon „divinul"’ şi „elocventul" Jean-Jacques, „ale căror nume vor fi într-o zi mai preţuite decât acelea ale lui Lycurg şi Platon

Transplantează la tropice tezele rousseauiste, demonstrând că

„fericirea consistă într-o viaţă petrecută în natură şi virtute“ şi întruneşte numeroase din reţetele vremii într-un extract con-

XXVII

centrat al întregii literaturi de voiaj atât de abundentă în timpul sau, dar lipsită de valoare literară.

Toate acestea împrumută idilei sale un profil departe de a li insolit în peisajul literar în care apare. Ba dimpotrivă, o înşurubează în el ca act oportun. Paul şi Virginul, prin sensurile morale şi filosofice trasate, prin procedeele întreprinse, se integrează în specificul şi caracteristicile vremii: este lui produs al epocii. Dar în acelaşi timp, diferenţiindu-se de literatura pe care o reprezintă şi comprimă – artificială şi tezistă, rămasă în Pantheonul erudiţiei ca mai mult sau mai puţin valoroase exponate muzeale —, opera sa, egal preţuită în anii

Vechiului Regim, a Revoluţiei, Imperiului şi Restauraţiei, intrată în patrimoniul valorilor universale, dăinuie vie, dinamică şi roditoare de aproape două secole, încântând, naivă şi iscusită, generaţii nenumărate. Căci s-a întâmplat cu această restrânsă capodoperă ceea ce se întâmplă cu marile opere devenite valori populare, ridicate şi menţinute la suprafaţa cunoaşterii publice: povestea împrumută dimensiuni de legendă, capătă virtuţi de folclor, dobândeşte independenţa de a circula prin Iunie, fără cartea de vizită a autorului ei.

Ceea ce i-a asigurat longevitatea, ceea ce a ferit-o de clasarea definitivă în rafturile nu mai puţin prăfuite, cliiar dacă ilustre ale unui muzeu onorific, nu este, desigur, propensiunea spre melodramatic – cu toate că risipa lacrimogenă pe care a suscitat-o într-o existenţă aproape bicentenară s-ar preta la amuzate şi laborioase statistici (pe care le lăsăm în seama specialiştilor) – nici desuetudinea fadă a unei „bergerie tropicale“ facilă şi demodată pentru gustul contemporan. Este lumea vie, palpitând de o viaţa proprie care populează

XXVIII

somptuosul şi mirificul univers floral, ca o emanaţie vitală, simplă şi nobilă a acestuia. Este patetismul netăgăduit, proaspăt încă, cu proporţii de tulburătoare baladă, de neostenit cântec de jale, de cantilenă devastată al plângerii iubirii pierdute, faţă de care sensibilitatea modernă se surprinde vulnerabilă, într-o reacţie emoţională promptă. Este discreţia delicată şi suplă a jocului efemer, de o graţie infantilă, care marchează începutul vaporos, incert, netrivializat de precizii, complicaţii şi imixtiuni, al iubirii, acea fază generică a unei epopei acut actuale.

întrunind multiple acumulări ale literaturii ce o precede şi nu mai puţine elemente care vor constitui o sursă de inspiraţie viitoare, idila lui Paul şi a Virginiei reprezintă în istoria literară „ultima pastoralădupă el, Chateaubriand va marca, în Atbala, cu aceeaşi risipă peisagistică, începuturile timpurilor moderne, interesul pentru „lumea nouă”. Curând Choderlos de Laclos şi Benjamin Constant vor abate ateuţia spre un alt teritoriu, încă neiuvestigat – sufletul omenesc cu mecanismele lui —, iniţiind literatura psihologică.

Dacă am vrea să găsim echivalenţe sau înrudiri cu literatura lui Saint-Pierre va trebui să le căutăm în rându marilor naivi printre care se numără, al celor care imaginează lumea, prin prisma unei lentile înduioşate, drept nişte coins de Paradis".

Contesa de Scgur (1799—1874) – adresându-se copiilor — transferă la dimensiuni miniaturale aceeaşi atmosferă de mare eleganță şi naivitate. Cel mai aproape de universul spiritual al lui Bernardin de Saint-Pierre îl vom afla, 100 de ani mai târziti, pe Rousscau Douanier. Pânzele sale înfăţişind o junglă pictată la grădina zoologică, cu şerpi atârnând estetic pe ra-

XXIX

muri, cu leoparzi care stprivesc meditativ, cu ochii blânzi, plini de filosofie, parcă izvorăsc de-a dreptul din acest „coin de Paradis" al lui Saint-Pierre.

Mai târziu, universul vegetal al lui Giraudoux – în Ondine

— Va conține o aluzie livrescă a aceleiaşi lumi.

Dacă prin ideile sale Bernardin nu este decât un discipol conştiincios şi complezent al lui Rousseau, prin calitățile de romancier şi pictor, prin emoționantele evocări peisagistice, este precursorul unui vast curent care conduce de la Cbateaubriand la Pierre Loti.

Dar dincolo de ierarhizările didactice şi de încadrările clasice, Paul şi Virginia este o carte a adolescenței. O tragedie inolensiva şi elegantă, parcă anume alcătuită pentru a sta la îndemână şi a călăuzi acea sensibilitate stranie, dureroasă şi penetrantă, lipsită de criterii ferme, ezitantă în manifestări, având ca singură busolă setea de puritate care se cheamă adolescență, liste unul din locurile de întâlnire, una din amintirile comuuc ale tuturor generațiilor de adolescenți de aproape două secole încoace. Şi de aceea, pentru cititorul adult contemporan un document cu valoare sentimentală, venind cu o prețioasă încărcătură afectivă dinspre propria-i copilărie, însă mai presus de orice este un sol viu şi inestimabil al acelei noțiuni greu de definit, multiplă în accepțiuni, care, modelată în anume tipare estetice, a constituit, cândva, la începutul secolului al XfX-lca, o şcoală literară ce-şi propunea să încalce disciplina şi regulile clasicismului şi academismului; al acelei noțiuni care exista

de când lumea, dureaz. A eroic ți fără de care nu se poate trăi: romantismul.

XXX

Trei ani mai tir/. Iu, Bernardin îşi publică cel de al doilea roman: Coliba indiană. Cartea prilejuieşte asociații multiple, filiații nenumărate, ală'irări şi simetrii mai mult sau mai puțin hazardate. Reprezintă o fantezie originală aplicată pe una din cele mai vechi teme ce a frământat dintotdeauna literatura: peregrinarea prin lume în căutarea Adevărului, care în unele locuri se numeşte Fericire. O tatonare a motivului iaustic în variantă proprie.

Un savant englez porneşte la drum însuilețit de dorința nobilă de a găsi Adevărul.

Se opreşte să-l caute oriunde Europa îi scoatc în cale o bibliotecă, o Academic, o instituție morală sau filantropică.
Străbate toate centrele erudiției omeneşti, iscodeşte o cultură şi o civilizație milenară şi Adevărul nu se află nicăieri. Scotoceşte printre documente prețioase, investighează toate ştiințele, toate filosofiile şi toate religiile, se întreține în conversații substanțiale cu savanții tuturor țărilor şi tot ce găseşte este deşertăciune.

înțelepciunea omenească, pusă la cale secol cu secol, nu este decât o vanitate stearpă acoperind în veşminte prețioase minciuna. Ultima încercare apelează la filosofia unui mare preot brahman pe care se duce să-l caute în Bengal, dar ceea ce află nu poate decât să-i desăvârşească dezamăgirea. Aşadar, Adevărul este o iluzie.

împovărat cu această copleşitoare concluzie, savantul, surprins de furtună în inima unei păduri, se vede silit să ceară ospitalitatea unui paria în coliba sa umilă şi umilită de disprețul oamenilor. Aici, într-un decor natural, printre fructe şi

XXXI

plante crescute din voia lui Dumnezeu, află marea înțelepciune a lumii. Adevărul se ascunde în sulletele naive, nealtemtc de filosofii şi învățături complicate, dezbărate de egoism, purificate prin contactul nemijlocit şi neîntrerupt cu nai ura.

Prelungire a Studiilor despre natură, pretext pentru a încarna încă o dată ideea-obsesie care-l acaparează de-a lungul întregii existențe, povestirea, fără să aducă elemente noi în creația autorului, reprezintă cealaltă față a efigiei pe care ne-o relevase Paul şi Virginia.

Iubirea şi Adevărul constituie în concepția lui Bernardin de Saint-Pierre cele două chei care deschid unul şi acelaşi lacăt: al fericirii virtuoase.

Ceea ce conferă valoare acestei candide poveşti este aceeaşi armonie profundă, esențială, a unei naturi învestită cu calități morale exemplare, cu strălucire şi prospețime, cu sinceritate şi entuziasm, cu acea lumină inefabilă pe care Chateaubriand o compară cu poleirea egală, revărsată de lună peste un peisaj singuratic şi înflorit.

*

Anul 1790 (an când apare Coliba indiană) marchează cea din urmă dată memorabilă în creația scriitorului. Anii ce-i mai rămân de trăit vor fi animați de proiecte literare orgolioase, dar neglijabile prin realizare (Armoniile naturii, Arcadia şi alte câteva lucrări mărunte) şi de evenimente însemnate în viața lui Bernardin-onrml: două căsătorii tardive dintre care una fructuoasă (un fiu şi o fiică: Paul şi Virginia), câteva onoruri, câteva titluri, câteva sinecuri.

în 1795 numele lui este înscris în registrele institutului Aca-

demic – înaltă şi rari demnitate. Biograful său Aimc-Martin, ajuns pe marginea acestui eveniment, se întreabă retoric: „Înconjurat de oameni în majoritate projesând idei pe care nu a obosit niciodată să le combată, va putea el să nu

renunțe la principiile sale? Intrând în Academie, va adopta sistemul de părtiniri şi injustiție? Va putea acceptai” Da, va accepta.
La 77 de ani Bernardin este numit membru al Institutului Francez.

Ziua de 21 ianuarie 1814 îl găseşte la liragny-sur-Oise înconjurat de familia sa. Pe pragul celei din urmă încercări
Jacques Henri Bernardin de Saint-Pierre se întreabă: „Ce poate face un suflet singur, chiar şi în cer

„Dacă ar fi să-l credem – scrie Anatole France – s-a dus, ca şi Sociale, să viziteze rodnica Phtie. A luat cu el mizeriile, erorile unui suflet care prea adesea n-a iubit oamenii. Dar a lăsat lumii pe lângă destule pagini vane cheva frumoase, veşnic proaspete năluciri de dragoste şi câteva trăsături ale acelei Venin care a fost pentru el natura.”

Bt ANCA DUMtTRA'jCU

TABEL CRONOLOGIC

1737 La 19 ianuarie se naşte Ia Havre, în Normandia, Jacques Henri Bernardin de Saint-Pierre.

1739—1740 Apare Tratatul despre natura, umană de
David Hume, filosof englez idealist cu mare influență în epocă, economist şi Istoric, adept al agnosticismului şi scepticismului.

1740 Are loc încoronarea lui Frederic II al Prusiei.
1741—1742 Apare tragedia Mahomet a lui Voltaire.

1741 Apare celebrul roman Pamela de Samuel Richard--
son, creatorul romanului modern englez, a cărui influență se va exercita sensibil asupra lui Jean-Jacques Rousseau şi Diderot. I

1741 Două mari evenimente literare: apariția dramei
Zadig de Voltaire şi Esprit des Lois (Spiritul legilor) de Montesquieu.

3*

1749 în vârsta de 12 ani, Bernardin de Saint-Pierre întreprinde un voiaj în insula Martinica, unde rămâne câteva luni. După întoarcere îşi continuă studiile la Gisors, la colegiul iezuit din
Rouen, unde obţine premiul I la matematică şi unde – mărturiseşte autorul – a deprins gustul pentru literatură, gust pe care avea să-l perfecţioneze la universitatea din Caen.

Pentru că – notează el – „trebuia să-mi fac un rost care să-mi asigure o bună stare materială viitoareurmează Şcoala de poduri şi şosele de la Paris, unde îşi dovedeşte aplicaţia pentru desen şi matematică.

Apare Lettre sur Ies aveugles (Scrisori despic orbi) a lui Diderot.

Apar primele trei volume din Histoire naturcile (Istoria naturalii), operă de bază a naturalistului francez
George Louis Leclerc Buffon, care până în 1783 va însuma 36 de volume.

1750 Moare Joliann Sebastian Bach-

1751—1768 Voltaire publică Siecle de Lotus XVI (Secolul lui Ludovic aI XVI-lea).

1751 —1772 Apariţia Enciclopedici sau Dicţionarului raţionat al ştiinţelor, artelor şi meşteşugurilor, lucrare editată în 35 de volume sub conducerea lui Diderot, cu colaborarea celor mai renumiţi filosofi şi savanţi, scriitori şi economişti ai Franţei, pe parcursul a trei decenii:
d'Alembert, Condillac, Condorcet, Helvetius, Holbach,
Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Voltaire, Buffon,
Daubenton, Turgot, Quesnay.

1753 Apare Manon Lescaut de Abatele Prevostu

XXXVI

1754 Jean-Jacques Rousseau publică Discottrs sur l'origine de l'inegalite (Discurs asupra originii inegalităţii).

1755 Apare ultima parte a Memoriilor lui Saint-Simon.

1756 Se naşte Wolfgang Amadeus Mozart.

J” 57 Diderot publică Le ţils naturel (Fiul natural).

1758 Apare Candide de Voltaire.

fo acelaşi an Lessing începe publicarea Studiilor despre literatura modernă.

Moare Georg Friedricli Haendel.

176! —1770 îşi face armata la Hesse. Obrine la

Malta prima slujbă de ofițer-inginer, pe care o părăseşte în acelaşi an. Întreprinde o serie de călătorii. Vizitează Olanda, Rusia, Polonia,

Germania.

1769 Apare Voiaj sentimental de Sterne.

1770 Se întoarce la Paris în luna noiembrie. Duce o viață de mari privațiuni. Se împrieteneşte cu

J-J. Rousseau, căruia îi devine discipol preferat.

Se naşte Ludwig van Beetlioven.

1771 Au loc experiențele lui 1 avoisier asupra compoziției aerului.

1773 Publică sub lormă de scrisori impresiile adunate în timpul şederii sale în insula Mauriciu:

Călătorie în Ile-de-l'rance (Voyage a l'lle-de-

France par un officier du Roi, a Bombon, au

Cap de la Bonne Esperance), lucrare care anunță talentul său descriptiv.

1773 Goetlie publică Got a von Beiiicbingen şi un an mai târziu Werther.

XXXVII

1775 Apare Bărbierul din Scvilla de Beaumarchais.

1776 Se declară independența Statelor Unite ale Americiu

Apare Declarația de Independentă de Jefferson.

1778 începe războiul american de independență.

Moare Voltaire.

1779 Lessing publică Natban înțeleptul.

1781 Apare începutul Confesiunilor lui J.-J. Rousseau.

Kant publică Critica rațiunii pure.

1783 Apar Studiile despre natura (Etudes de la nature), lucrare pseudofilozofică, întemeiată pe o concepție prăfuita şi

sprijinită pe argumente şubrede. Precizia, relieful şi culoarea tablourilor compensează naivitatea ştiinţifică a lucrării, care în epocă s-a bucurat de un răsunător succes.

1784 Apar: Liaisons dangereuses (Legături primejdioase) de Laclos ji Reverie d'un Promeneur solilaire (Visările unui hoinar) de J.-J. Rousseau.

Apare Nunta lui Figaro de Boaumarcliaâs.

Scliiller publică Intrigă şi iubire.

1787 Apare opera de seamă din cariera lui Bernardin de Saint-Pierre, Paul şi Virginia, idilă exotică
„al cărei farmec – scrie Chateaubriand —
constă într-o morală melancolica".

Este promulgată Constituţia americană.

Apare: Don Carlos de Schiller şi lphigenia de Goetlie.

1788 Apare Critica raţiunii practice a lui Kant.

XXXVIII

1789 Mirabeau publică Discursuri.

1789 Are loc Adunarea Statelor Generale.

1790 Apare Coliba indiană, operă de o mare candoare care, reluând ideea din Paul fi Virginia, pledează pentru umanitate regenerată prin întoarcerea la natură.

Diderot publică Jacques fatalistul
Apar Discursurile lui Dan ton.

1792 Este numit de către Ludovic al XVI-lea intendentul grădinii botanice şi al Muzeului de istorie naturală. Se căsătoreşte.

Are loc abolirea monarhiei în Franţa.

1793 Este executat pe eşafod Ludovic al XVI-lea, rege al Franţei şi Navarei.

1794 Este numit profesor la Şcoala normală.

Robespierre publică Sur l'etre supreme (Despre fiinţa supremă.)

Are loc Actul de la 9 thermidor.

1795 Este primit în Institut.

Apare Esquisse d'un tableau des progres de l'esprit

hnmain (Schiță a unui tablou al progresului spiritului omenesc).

1796 Publică Armoniile naturii, lucrare neînsemnată care împreună cu Arcadia şi o dramă despre moartea lui Socrate vor fi date curând uitării.

Bonaparte comandă campania din Italia.

în acelaşi an are loc expediția în Egipt.

1799 Se produce lovitura de stat de la 18 Brumar.

XXXIX

/cS'OO Se căsătoreşte a doua oară cu tânăra Desirce Pelleporc. „Trăiesc fericit în mijlocul naturii

— Mărturiseşte el —, gustul muzelor şi al filozofiei are acelaşi farmec pentru mine. Am o sihăstrie coinodă şi agreabilă pe malul Oisei."

1801 —1802 Chateaubriand publică Atali, iar în anul următor Cânte du Cbrutiamnne (Spiritul creştinismului).

1S04 Are loc încoronarea lui Napoleou.

I8C5 Anul bătăliei de la Austerlitz.

1806 Apare prima parte din Faust de Goethe.

1807 Hegel publică Fenomenologia spiritului.

1809 Apare Martirii de Chateaubriand.

1811 Apare Ondine de La Motte Fouquet.

1812 Retragerea lui Napoleon din Rusia.

1814 Are loc prima abdicare a lui Napoleon.

W'.'. Lter Scott publică Waverley.

1814 21 ianuarie; Bernardin de Saint-Pierre moare la Eragny-sur-Ojse.

B. D.

1

Pe coasta de răsărit a muntelui care se înalță dincolo de oraşul Port-Louis din lle-de-France 1 se văd, pe un teren care odinioară era lucrat, ruinele a două mici colibe. Amândouă sunt aşezate aproape în mijlocul unei căldări străjuite de stânci înalte printre care se deschide o singură trecătoare, înspre miazănoapte.

În stânga ei, se zăreşte o înălțime numită Măgura Descoperirii, de pe care sunt semnalate vasele ce acostează pe insulă, iar la poalele muntelui, oraşul Port-Louis;
la dreapta, drumul ce duce de la Port-Louis spre cartierul Pamplemousse; mai încolo, lăcaşul bisericii cu acelaşi nume, care se înalță, înconjurată de aleile ei de bambuşi, în mijlocul unei vaste câmpii; mai de-

1 lle de France este vechea denumire a insulei Mauriciu (Mauritius), situată la ebt de Madagascar, în arhipelagul Madagascar.

parce, o pădure ce se întinde până la marginea insulei, în față, pe malul mării, se vede Golful Mormântului;
mai către dreapta, Capul Blestemat, iar mai departe, largul mării, la suprafața căreia răsar câteva insulițe nelocuite; printre de – un stei de piatră numit Țelul, ce seamănă cu un bastion bătut de valuri.

La gura acestei căldări, de unde ți se desfăşoară o privelişte largă, ecourile muntelui repetă neîncetat freamătul pădurilor din preajmă, înfiorate de vânt, şi vuietul valurilor, care se sparg de stânci, în depărtare;
dar în preajma colibelor nu se mai aude niciun zvon şi cât cuprinzi cu ochiul nu vezi decât stânci înalte şi drepte ca nişte ziduri. Pilcuri de arbori cresc la picioarele lor, prin râpe, şi ajung până aproape de crestele pe care zăbovesc norii. Atrase de piscurile munților, ploile răsfrâng adesea culorile curcubeului pe coastele lor verzi şi cafenii, şi îndestulează izvoarele de la poalele înălțimilor, din care îşi trage obârşia micul râu al
Latanierilor. O tăcere desăvârşită stăruie asupra acestor cuprinsuri în care totul este liniştit: văzduhul, apele, lumina. Doar ecoul îngână încet foşnetul palmierilor ce cresc pe tăpşanele munților şi ale căror frunze ascuțite ca nişte săgeți se văd legănându-se necontenit în bătaia vtntului. O lumină blândă se cerne în adâncul acestei căldări în care soarele nu răzbate decât la amiază; dar din faptul zilei, razele lui

încununează crestele ale căror piscuri, înălțându-se deasupra umbrelor de pe povârnişuri, par de aur şi purpură pe azurul cerului.

4

îmi plăcea să vin în locul acesta de unde te poți bucura deopotrivă de o privelişte atotcuprinzătoare şi de o linişte desăvârşită. Într-o zi, pe când stăteam în preajma acestor colibe şi priveam dărăpănăturile lor, trecu pe-acolo un bătrân. Era îmbrăcat, după datina vechilor locuitori, cu o vestă scurtă şi cu pantaloni lungi. Umbla desculț, sprijinindu-se într-un baston de abanos. Părul îi era alb-colilie şi avea o înfățişare nobilă şi cinstită. Îl salutai cu respect. Îmi răspunse la salut şi, după ce mă privi câteva clipe, se apropie de mine şi se aşeză să se odihnească pe dâmbul pe care poposisem. Împins de încrederea pe care mi-o arăta, intrai în vorbă cu dânsul:

— Moşule, îi zisei, n-ai putea dumneata să-mi spui ale cui au fost colibele astea?

— Fiule, îmi răspunse el, cocioabele şi pârloagele astea buruienoase au fost locuite, acum vreo douăzeci de ani, de două familii care îşi găsiseră aici fericirea.

Povestea vieții lor este înduioşătoare; dar care european se mai sinchiseşte de soarta unor locuitori neînsemnați de pe această insulă aşezată în drumul spre

Indii? Oricât s-ar simți de fericit pe aceste meleaguri, cine ar vrea să trăiască aici în sărăcie şi uitat de lume?

Oamenii nu doresc să cunoască decât povestea celor mari şi a capetelor încoronate care, la drept vorbind, nu este nimănui de folos.

— Moşule, urmai eu, judecând după înfățişarea şi după cuvintele dumitale îmi dau seama că ai trecut prin multe în viață. Dacă ai cumva timp, povesteşte-mi, rogu-te, tot ce ştii despre cei ce au sălăşluit odinioară în aceste pustietăți; crede-mă că, fie el cât de nărăvit de prejudecățile lumii, oricărui om îi place să asculte vorbmdu-se despre fericirea pe

care ți-o dăruie natura şi virtutea.

Atunci, după ce-şi ținu câtva timp palmele apăsate pe frunte, ca unul care caută să-şi amintească cine ştie ce întâmplări din trecut, bătrânul îmi povesti următoarele:

În anul 1726, un tânăr din Normandia, pe numele său domnul de la Tour, după ce se străduise în zadar să capete o slujbă în Franța sau vreun sprijin din partea familiei sale, se hotărî să vină aici, pe insulă, să-şi încerce norocu'. Sosise împreună cu tânăra lui soție pe care o iubea din toată inima şi de care era tot atât de iubit. Soția se trăgea dintr-o veche şi bogată familie din provincia ei natală; se căsătoriseră în taină, luând-o fără zestre, deoarece părinții ei se împotriviseră sub cuvânt ca spțul nu era om de rang. Domnul de la Tour îş' lăsă soția pe insulă, la Port-Louis, şi pleca mai departe spre Madagascar, în nădejdea ca va reuşi să cumpere acolo câțiva sclavi negri şi că se va înapoia cât de curând ca să-şi înjghebe un cămin. Debarcă în Madagascar tocmai în preajma anotimpului ploios, care începe cam pe la jumătatea lunii octombrie; şi, în scurtă vreme după sosirea lui, se prăpădi răpus de ciumă, molimă ce bântuie şase luni din an pe acele meleaguri şi din pricina căreia europenii nu vor putea niciodată să se statornicească acolo. Lucrurile lui

6

se risipiră, aşa cum se întâmplă îndeobşte cu aceia care se sting departe de patrie. Soția, care rămăsese pe
Ile-de-France, se pomeni văduvă peste noapte, însărcinată şi fără să aibă nimic altceva la viața ei în afară de o negresă, într-o țară în care nu se bucura de încredere şi nici de o situație proprie. Cum nu voia să ceară sprijinul nici unui bărbat după moartea singurului om pe care-l iubise, restriştea în care se afla îi trezi curajul. Se hotărî deci ca, împreună cu negresa ei, să lucreze un petec de pămtnt ca să-şi poată scoate pâinea cea de toate zilele.

într-o insulă aproape pustie, unde erau locuri berechet, doamna de la Tour nu şi-a ales, pentru a se statornici, un

ținut mai mănos sau mai prielnic negoțului; ci, năzuind să găsească o văgăună undeva, în munți, un cotlon tăinuit în care să poată trăi singură şi neştiută de nimeni, părăsi oraşul îndreptându-se către steiurile astea de piatră, pentru a se adăposti aici ca într-un cuib. Căci ființele simțitoare şi necăjite au un instinct al lor care le îndeamnă să-şi caute un refugiu în locurile cele mai sălbatice şi mai pustii, ca şi cum stâncile ar fi nişte ziduri menite să stea de strajă împotriva vitregiilor sorții, iar liniştea ce domneşte în sânul naturii ar putea domoli zbuciumul unui suflet nefericit. Dar pronia cerească, ale cărei haruri pogoară asupra noastră atunci când nu dorini nimic mai mult decât ceea ce ne este de neapărată trebuință, îi hărăzea doamnei de la Tour un dar pe care nici bogăția şi nici măririle nu ți-l pot face, adică o prietenă.

Prin partea locului se statornicise, de un an de zile,

o femeie plină de viață, buna şi duioasă din fire, care se numea Margareta. Se născuse în Bretania şi se trăgea dintr-o familie modestă de țărani, care o iubea din toată inima şi ar fi făcut-o fericită, dacă fata n-ar fi avut slăbiciunea să se încreadă în dragostea unui nobil din vecinătate care-i făgăduise s-o ia de nevastă; iubitul ei însă, după ce-şi împlini dorințele pătimaşe, nici nu mai voi să ştie de dânsa şi nu găsi de cuviință să-i pună la îndemână mijloacele trebuincioase ca să crească pruncul cu care o lăsase însărcinată. Margareta se hotărî atunci sa părăsească pentru totdeauna satul său de baştină şi să se ducă să-şi ascundă păcatul undeva, în colonii, cât mai departe de țara în care pierduse singura zestre menită unei fete sărace, şi cinstite: bunul ei nume. Un bătrân negru, pe care-l cumpărase cu ceva bani de împrumut, muncea împreună cu dânsa o bucata de pământ prin partea locului.

Doamna de la Tour, care venise acolo însoțită de negresa ei, o găsi pe Margareta alaptându-şi copilul.

Fu cum nu se poate mai mulțumită că avusese parte să întâlnească o femeie a cărei soartă, după părerea ei, se asemuia cu a sa. Îi dezvălui, în puține cuvinte, împrejurările în care trăise mai înainte şi necazurile ei de acum. La auzul încercărilor prin care trecuse doamna de la Tour, Margareta se simți cuprinsă de milă şi, năzuind să-i câştige încrederea mai degrabă decât stima, nu se sfii să-i mărturisească la rându-i, fără niciun fel de ocolişuri, greşeala pe care o săvârşise.

8

— Eu, cel puțin, mi-am meritat soarta, spuse ca;
dar dumneata, doamnă... dumneata, o femeie atât de înțeleaptă şi totuşi atât de nenorocită!

Şi, plângând, îi oferi găzduire în coliba ei, o dată cu prietenia sa. Mişcată de o primire atât de drăgăstoasă, doamna de la Tour îi spuse, strângând-o în brațe:

— O, pesemne că Dumnezeu s-a îndurat să pună capăt suferințelor mele, de vreme ce am avut parte să găsesc mai multă milostenie la dumneata, pentru care sunt doar o străină, decât mi-au arătat vreodată rudele mele.

O cunoşteam pe Margareta şi, cu toate că locuiesc la o leghe şi jumătate depărtare de aici, în pădure, pe celălalt versant al Muntelui Lung, mă socoteam vecinul ei. În oraşele din Europa, adesea o stradă sau numai un zid împiedică ani de-a rândul pe membrii aceleiaşi familii să se întâlnească; în noile colonii însă, orice locuitor de care nu te desparte decât o pădure sau un. Munte este socotit vecin. Mai ales pe vremea aceea, când insula 1111 făcea negoț pe picior mare cu
India, simpla vecinătate era un temei de prietenie, iar ospitalitatea față de străini – o datorie şi o plăcere în acelaşi timp. Aflând că vecina mea îşt găsise o tovarăşă, mă grăbii să trec pe la dânsa cu gândul că aş putea să le fiu de folos şi uneia şi celeilalte.

Doamna de la Tour mi se păru din capul locului o

persoană cu un chip atrăgător, cu trăsături pline de noblețe şi umbrite de melancolie. În momentul acela, mai avea puțin până să nască. Le spusei celor două doamne că, în interesul copiilor şi mai ales ca să nu se mai aciueze şi altcineva prin partea locului, ar face bine să împartă între de terenul de pe fundul văii, care să tot fi avut o întindere de vreo douăzeci de pogoane. Amândouă lăsară pe seama mea împărțeala. Am alcătuit două loturi aproape egale; unul cuprindea partea mai înaltă, aşezată pe clina căldării, începând din dreptul piscului accluia acoperit de nori, de unde izvorăşte râul Latanierilor, şi până la curmătura pe care o vezi colo, sus, pe creasta muntelui, şi care se numeşte Meterezul, pentru că seamănă cu ambrazura unei guri de tun. Pământul în locul acela este atât de stâncos şi plin de rătăcănii, că abia poți trece cu piciorul, totuşi acolo cresc nişte copaci de toată frumusețea şi întâlneşti la tot pasul izvoare şi pârâiaşe.

în celălalt tot am cuprins toată partea de jos, ce se întinde de-a lungul râului Latanierilor până la tăpşanul pe care ne aflăm şi de unde râul îşi croieşte drum spre mare, printre aceste două coline. Precum vezi, sunt câteva petice de păşune şi, un teren destul de neted, dar care nu-i de loc mai bun decât celălalt, pentru că atunci când plouă este mocirlos, iar în toiul secetei e tare ca piatra: dacă vrei să sapi un şanț, trebuie să spargi pământul cu securea. După ce-am făcut astfel împărțeala, le-am poftit pe cele două doamne să tragă la sorți. Jumătatea de sus. Rămase pe seama doamnei de la Tour, iar cea din vale pe seama Margaretei.
Amândouă se arătară mulțumite de partea ce le căzuse: mă rugară însă ca nu cumva să le despart locuințele, „ca să ne putem vedea oricând, spuseră de,

10

să mai schimbăm o vorbă şi să ne dăm o mână de ajutor".
Se cuvenea totuşi să aibă fiecare culcuşul ei.
Coliba Margaretei se afla în mijlocul căldării, chiar la marginea lotului ei. Ceva mai încolo, pe pământul doamnei

de la Tour, am clădit o altă colibă, astfel ca cele două prietene să fie cât mai aproape una de alta, şi totodată fiecare pe locul familiei sale. Am tăiat chiar eu bulumacii din pădure şi am adus de pe malul mării frunze de palmieri pentru a înjgheba aceste două colibe, care acum, precum vezi, nu mai au nici uşă, nici acoperiş. Din păcate, tot a mai rămas ceva din de, destul ca să-mi răscolească mereu amintirile! Timpul, care macină atât de repede monumentele imperiale, pare că vrea să cruțe pe cele ridicate în aceste pustietăți în numele prieteniei, pentru a face ca părerile mele de rău să dăinuiască până la sfârşitul vieții.

De abia apucasem să înjghebăm cea de-a doua colibă şi doamna de la Tour născu o fată. Eu fusesem naşul copilului Margaretei, care se numea Paul.

Doamna de la Tour mă rugă ca, împreună cu prietena ei, să alegem un nume şi pentru fetiță. Margareta se gândi să-i pună numele Virginia.

— Va fi virtuoasă, spuse ea, şi va fi fericită, căci eu n-am ştiut ce înseamnă nenorocirea decât atunci când m-am abătut de pe calea virtuții.

Când doamna de la Tour ieşi din lehuzie, cele două gospodarii abia înfiripate începuseră să aducă unele foloase, mulțumită ajutorului pe care-l dădeam din când în când, dar mai ales muncii stăruitoare a celor

4*

11

doi sclavi. Cel al Margaretei, un negru yolof1, pe nume Domingo, deşi mai în vârstă, era încă în putere.

Iscusit şi cu un bun-simț înnăscut, muncea deopotrivă pământurile celor două gospodării, alegând locurile ce i se păreau mai mănoase şi semănând plantele cărora socotea c-o să le meargă mai bine acolo. Pe terenurile mai sărace semăna mei şi porumb, pe postatele mai rodnice puțin grâu, în adâncăturile mlăştinoase orez, iar la poalele stâncilor, bostani americani, dovleci şi castraveți, cărora le place să se

cațăre. Punea gulii în locurile secetoase, unde rodul lor e mai dulce, bumbac pe cele mai înalte, trestie-dc-zahăr, acolo unde pământul era mai lutos, arbori de cafea pe coline, unde bobul lor, dacă nu creşte prea mare, în schimb este foarte gustos; de-a lungul râului şi în preajma colibelor sădise bananieri, care rodesc tot timpul anului ciorchini întregi de banane şi al căror frunziş alcătuieşte un minunat umbrar; 111 sfârşit, pusese şi câteva fire de tutun pentru ca să-şi mai amăgească necazurile, el şi bunele sale. Stăpâne. Se urca pe munte să taie lemne pentru foc şi nivela potecile din cuprinsul gospodăriilor, sfărâmând ici şi colo câte un colț de stâncă.

Toate treburile acestea le făcea cu pricepere şi spor pentru că muncea din toată inima. Îi era cât se poate de credincios Margaretei, şi nu mai puțin doamnei de la Tour, cu a cărei negresă'se căsătorise după naşterea

Virginiei. La nevasta lui, Maria, ținea ca la ochii din cap. Femeia era de fel din Madagascar, unde învățase

1 Negrii yolof sunt originari din Senegal; se ocupă mai ales. Cu agricultura unele meşteşuguri, bunăoară să împletească din ierburile ce creşteau în pădure panere şi şorțuri. F.ra curată, îndemânatecă şi foarte credincioasă. Pregătea mâticarea, creştea câteva orătănii şi din când în când se ducea la Port-Louis să vândă prisosul acestor două gospodării, prisos care era destul de neînsemnat. Dacă, la toate astea, mai adaugi două capre crescute în preajma copiilor şi un dulău, care stătea de pază noaptea, îți vei putea face o idee despre veniturile şi despre slujitorimea acestor două mici ferme.

Cât despre cele doua prietene, şi una şi alta torceau bumbac toată ziulica. Îndeletnicirea asta le aducea atât cât să se întrețină, de. Şi familiile lor; altminteri, de lucrurile pe care ar fi trebuit să le cumpere erau atât de lipsite, încât acasă umblau cu picioarele goale, şi nu se încalțau decât duminicile, când plecau dis-dedimineață să asculte liturghia

la biserica Pamplemousse, pe care o vezi* acolo. şi aveau de făcut o bucată bună dt drum, chiar mai mult decât până la Port-
Louis; pe la oraş însă se abateau foarte rar, de teamă să nu fie privite cu dispreț pentru ca purtau rochii din pânză groasă, albastră, de Bengal, întocmai ca sclavele.
Dar, la urma urmelor, buna părere a oamenilor poate să precumpănească fericirea căminului? Căci, dacă cele două doamne se simțeau cam stânjenite când ieşeau în lume, cu şi mai multă plăcere se întorceau acasă.
De îndată ce le zăreau venind pe drumul dinspre
Pamplemousse, Maria şi Domingo alergau jos de vale ca să le ajute la urcuş. Citeau în ochii sclavilor bucuria'
de care erau însuflețiți revăzându-le. Acasă le întâm-

Î3

până curățenia, libertatea, bunurile agonisite prin munca lor şi slujitori harnici şi plini de dragoste.

Legate prin aceleaşi nevoi, încercate de necazuri aproape asemănătoare, numindu-se una pe alta cu duioşie prietenă, tovarăşă şi soră, amândouă aveau o singură voință, un singur țel, o singură masă. Împărțeau totul deopotrivă. Iar dacă uneori trecute văpăi, mai puternice decât simțământul prieteniei, se aprindeau în sufletul lor, o evlavie curată, însoțită de caste deprinderi, le îndruma către un alt fel de viață, ca şi flacăra care îşi ia zborul în slava când nu mai are nimic de mistuit pe pământ.

îndatoririle fireşti sporeau şi de fericirea obştei lor.
Prietenia dintre de devenea mai strânsă atunci când îşi priveau odraslele, roade ale unor iubiri la fel de nefericite. Le făcea plăcere să-i scalde în aceeaşi baie şi să-i culce în acelaşi leagăn. Adesea una alăpta pruncul celeilalte.

— Dragă prietenă, spunea doamna de la Tour, fiecare dintre noi v, a avea astfel doi copii şi fiecare dintre copiii noştri va avea două mame.

Aşa cum doi muguri care rămân pe doi arbori de acelaşi

soi, după ce furtuna le-a rupt toate ramurile, rodesc poame mai dulci dacă fiecare dintre ei, desprins de pe trunchiul ce l-a odrăslit, este altoit pe cel de alături, tot astfel, în inima acestor doi copilaşi, lipsiţi cu desăvârşire de rubedenii, se plămădeau simţăminte mai duioase decât acelea de fiu şi de fiică, de frate şi de soră, când cele două prietene, care-i aduseseră pe lume, îi alăptau rând pe rând. Încă de când erau în leagăn, mamele vorbeau să-i unească prin căsătorie, şi această întrezărită fericire conjugală, cu care căutau să-şi aline propriile lor amărăciuni, le umplea adesea ochii de lacrimi: una amintindu-şi că toate nenorocirile i se trăgeau din pricină că nesocotise legământul căsătoriei, iar cealaltă, tocmai pentru că i se supusese pe deplin; una din pricină că se ridicase mai presus de starea ei socială, iar cealaltă pentru că, dimpotrivă, coborâse cu o treaptă mai jos; se mângâiau însă îa gândul că într-o zi copiii lor vor trăi mai fericiţi, departe de cruntele prejudecăţi ale Europei, bucurându-se deopotrivă de desfătările dragostei şi de harul egalităţii.

într-adevăr, nimic nu se putea asemui cu dragostea pe care copiii o dovedeau de pe acum unul faţă de altul. Dacă Paul plângea cumva, o aduceau lângă el pe Virginia; văzând-o, ţâncul începea să surâdă şi se potolea. Dacă pe Virginia o durea ceva, ţipetele lui
Paul ridicau toată casa în picioare; dar blajina copilă se grăbea să-şi ascundă durerea pentru ca băieţaşul să nu sufere din pricina ei. De fiecare dată când veneam pe aici, nu se putea să nu-i văd pe amândoi umblând copăcel, goi-goluţi, aşa cum umblau toţi copiii prin partea locului, cu braţele împletite, ca gemenii din zodiac. Nici noaptea nu-i putea despărţi;
îi surprindea adeseori culcaţi în acelaşi leagăn, piept la piept şi obraz lângă obraz, dormind îmbrăţişaţi, cu mâinile încolăcite pe după grumaji.

Când începură să vorbească, primele cuvinte pe care le învăţară, pentru a se striga unul pe altul, fură

35

acelea de frate şi soră. Copilăria care e răsfățată cu cele mai duioase dezmierdări nu cunoaşte alte nume mai dulci. Creşterea pe care o primeau era făcută să întărească prietenia dintre ei, îndrumând-o spre împlinirea nevoilor obşteşti. Curând, tot ce privea chiverniseala şi curățenia casei, precum şi grija de a pregăti o mâncare țărănească rămaseră în seama Virginiei şi toate străduințele sale erau de obicei răsplătite cu laude şi îmbrățişări de fratele ci. La rândul său, Paul nu stătea locului o clipă, săpa grădina cot la cot cu
Domingo sau, înarmat cu o toporişca, se ducea cu el în pădure; iar dacă se întâmpla să găsească în drum vreo floare frumoasă, vreun fruct gustos sau vreun cuib de păsări, chiar dacă s-ar fi aflat pe creanga cea mai de sus a copacului, se cățăra până în vârful lui ca să i le aducă Virginiei.

Când întâlneai pe vreunul dintre ei undeva, puteai fi sigur că şi celălalt e pe aproape. Într-o zi, pe când coboiam de pe culme, o zării în fundul grădinii pe Virginia alergând spre casă, cu partea de la spate a juponului trasă peste cap, pentru a se adăposti de o răpăială de ploaie. Văzând-o de departe, mi se păru că era singură; dar, îndreptându-mă spre ea ca s-o ajut, observai că-l ținea de braț pe Paul, ascuns aproape cu totul sub coviltirul acela; făceau mare haz amândoi, văzându-se ghemuiți astfel unul lângă altul, sub umbrela născocită de ei. Cele două capete încântătoare, ocrotite de juponul înfoiat, îmi amintiră de copiii Ledei închişi în aceeaşi scoică.

16

Tot ce învățaseră era să fie îndatoritori unul tață de altul şi să se ajute între ei. Încolo erau la fel de neştiutori ca şi creolii, habar n-aveau nici să scrie, nici să citească. Nu se sinchiseau câtuşi de puțin de ceea ce se petrecuse în cine ştie ce vremuri sau locuri îndepărtate; curiozitatea lor nu trecea dincolo de plaiurile muntelui. Erau încredințați că

lumea se sfârşea la hotarele insulei pe care trăiau şi nici prin gând nu le-ar fi trecut că putea fi ceva vrednic de interes acolo unde nu se aflau ei. Dragostea ce-şi nutreau unul altuia, cât şi duioşia mamelor împăcau toate năzuințele lor sufleteşti. Niciodată ochii lor nu fuseseră siliți să lăcrimeze din pricina unor învățăminte fără de folos. Nimeni nu-i plictisise vreodată cu preceptele unei morale triste. Ei nu ştiau că nu trebuie să furi, pentru că tot ce se afla în casă era al tuturor; nici să fie lacomi, având din belşug bucate simple; nici să mintă, neavând niciun adevăr de ascuns. Nu-i înspăimântase nimeni, niciodată, spunându-le că Dumnezeu hărăzeşte cele mai cumplite pedepse copiilor nerecunoscători. Prietenia odraslelor fusese zămislită de prietenia celor două mame. Despre religie nu învățaseră decât ceea ce avea darul sa-i apropie de ea; şi dacă nu ştiau să aducă prinos bl*
sericii prea multe rugăciuni, în schimb, pretutindeni unde se aflau, fie acasă, fie pe câmp, fie în pădure, înălțau spre cer mâinile lor nevinovate şi o inima plină de dragoste pentru mamele lor.

Astfel îşi petrecură primii ani ai copilăriei, Că M
luminos revărsat de zori ce vesteşte o zi şi mai lumi-
n

noasă. Începuseră de timpuriu a împărți eu mamele lor toate grijile gospodăriei. De îndată ce cântatul cocoşului trâmbița mijirea zorilor, Virginia se scula, se ducea să aducă apă de ia izvorul din apropiere şi intra din nou în casă ca să pregătească masa de prânz. Puțin mai târziu, când soarele aurea piscurile din preajmă, Margareta şi fiul ei se duceau la doamna de la Tour; rosteau împreună o rugăciune, după care luau gustarea de dimineață; deseori mâncau afară pe iarbă, în fața uşii, la umbra bananierilor, ale căror fructe sățioase le puneau la îndemână merinde, iar frunzelemari, lungi şi lucioase puteau fi folosite ca fața de masa. O brană sănătoasă şi îmbelşugată făcea să se înfiripe văzând cu ochii

trupurile celor doi copilandri, şi o educaţie înfăptuită cu duhul blândeţii oglindea pe chipurile lor nevinovăţia şi mulţumirea sufletească. Virginia nu avea decât doisprezece ani;
trupul îi era însă de pe acum aproape împlinit; un păr lung, bălai, îi umbrea fruntea, ochii albaştri şi buzele de mărgean luminau cu o suavă strălucire frăgezimea obrazului; zâmbitori de câte ori vorbea, ochii ei codaţi şi oblici aveau o privire plină de simţire, şi chiar un văl uşor de melancolie, atunci când rămânea tăcută. Cât despre Paul, deşi mai păstra încă gingăşiile adolescenţei, " lăsa să se întrevadă inchegându-se în el caracterul unui bărbat. Era mai înalt decât Virginia, mai oacheş la faţă, cu nasul acvilin, kr ofilii lui negri ar fi putut să pară mândri, dacă genele iuugi şi dese ce-i încercuiau nu le-ar fi dat
ÎS
o negrăită duioşie. Cu toate că era mereu plin de neastâmpăr, de îndată ce o zărea pe Virginia, se potolea din senin şi se ducea să stea lângă dânsa. Adesea mâncau fără să-şi spună un cuvânt. După tăcerea lor, după atitudinea lor plină de candoare, după frumuseţea picioarelor goale, ai fi putut să crezi că ai în faţa ochilor un grup antic de marmură albă, întruchipând pe copiii Niobei 1; dar după privirile ce se căutau, după surâsurile ce se răsfrângeau de pe chipul unuia pe chipul celuilalt cu o sporită duioşie, i-ai fi luat drept nişte făpturi cereşti, nişte duhuri preafericite, care prin firea lor sunt făcute să se iubească şi care nu au nevoie să-şi tălmăcească simţămintele prin gânduri, nici prietenia prin cuvinte.

Cu toate acestea, doamna de la Tour văzând că, pe măsură ce creştea, copila era tot mai fermecătoare, simţea cum, o dată cu dragostea pe care i-o purta, sporea şi neliniştea ei.

— Dacă s-ar întâmpla să închid ochii, îmi spunea adesea, ce-o să se facă Virginia, lipsită cum e de orice mijloace?

Avea în Franţa o mătuşă, fată bătrână şi cucernică, foarte

bogată şi de neam, care îi refuzase cu

’ în mitologia greacă, regină legendară a Frigiei. Avea şapte feciori şi şapte fiice, ucişi de Arteoiiza şi Apolo pentru insultele pe care Nibbe le adusese mamei lor, Leto, căreia-i spusese că o zeiță cu numai doi copii nu-i demnă de cinstire, în vorbirea figurativă, Niobe este personificarea mamei îndurerate.

19

atâta străşnicie orice ajutor atunci când se măritase cu domnul de la Tour, încât făcuse în sinea ei legământ să nu-i adreseze niciodată vreo rugăminte, chiar dacă i-ar ajunge cuțitul la os. Dar, de când avea un copil, nu se mai temea să înfrunte umilința unui refuz, ti scrise, aşadar, mătuşii sale, pomenindu-i despre moartea soțului, despre naşterea fetiței şi mărturisindu-i cât era de strâmtorată, departe de țara, lipsită de orice sprijin şi împovărată cu un copil. Nu primi niciun răspuns. Ea, care avea o fire atât de aleasă, nu se mai sfii de astă dată să se umilească şi să întâmpine mustrările rubedeniei sale, care nu putuse niciodată sa-i ierte că se căsătorise cu un om de rând, deşi înzestrat cu atâtea calități. Căuta deci să-i scrie, de câte ori se ivea vreun prilej, în nădejdea că va reuşi să-i înduplece inima față de soarta Virginiei. Ani şi ani de zile trecură însă fără să primească vreun semn de viață din partea ei.

în sfârşit, în 1738, la trei ani după sosirea domnului de La Bourdonnais, guvernatorul insulei, doamna de la Tour aflã că acesta voia să-i înmâneze o scrisoare din partea mătuşii ei. Fără să-i pese că se înfățişa atât de prost îmbrăcată, se grăbi st plece la
Port-Louis, bucuria ce năpădise inima ei de mamă fiind mai puternică decât considerația oamenilor. Domnul de La Bourdonnais îi dădu, într-adevăr, o scrisoare trimisă de mătuşa ei. Bătrâna îi scria nepoatei’ că încercările prin care trecuse erau pe deplin meritate, dat fiind că se căsătorise cu un vântură-țarî, un des-

20

trăbălat, că orice pasiune atrăgea după sine pedeapsa cuvenită; că moartea pretimpurie a soțului ei nu fusese decât o dreaptă răsplată cerească, şi că avusese un gând fericit atunci când plecase în colonii, în loc să fi rămas în Franța să-şi facă de râs familia; că, la urma urmelor, se afla într-o țară îmbelşugată, în care oricine, daca nu era leneş, putea să se îmbogățească.
După ce o judeca în fel şi chip, termina scrisoarea prin a-şi aduce singură laude: ca să evite, îi mărturisea dânsa, urmările deseori nenorocite ale căsătoriei, refuzase întotdeauna să se mărite. Adevărul este că, fiind ambițioasă, nu voise să se cunune decât cu un om de seamă; dar, cu toate că era loarte bogată şi că la curte nu se pune preț decât pe avere, nu se simțise nimeni înclinat să-şi lege viața de o fată atât de slută şi cu o inimă atât de împietrită. Adăuga,
111
post-scriptum, că, după o matură chibzuință, o recomandase călduros domnului de La Bourdonnais. O
recomandase într-adevăr, dar întt-un chip destul de folosit în zilele noastre, datorită căruia un prorector ajunge să fie mai de temut decât un duşman fățiş: ca să justifice în ochii guvernatorului neîndurarea arătată față de nepoata sa, sub cuvânt că o compătimeşte, mătuşa nu făcuse decât s-o ponegrească.

Doamna de la Tour, pe care orice om nepărtinitor ar fi privit-o cu simpatie şi respect din primul moment, fu primită destul de rece de domnul de La
Bourdonnais, care fusese prevenit în privința ci. În timp ce doamna de la Tour îi arăta situația în care se

2t

afla atât ea cât şi copila ei, guvernatorul abia catadicsea să-i răspundă, rostind când şi când ursuz:

— Am să văd... Vom vedea... Cu timpul; sunt atâția oameni nenorociți... De ce să superi o persoană respectabilă

ca mătuşa dumitale?… Numai dumneata eşti de vină.

Doamna de la Tour se întoarse acasă cu inima zdrobită de durere şi plină de amărăciune. Cum sosi, se aşeză pe un scaun şi, aruncând pe masă scrisoarea mătuşii, îi spuse prietenei sale:

— Iată cu ce m-am ales după unsprezece ani de aşteptare!

Dar, cum dintre toți ai casei, doamna de la Tour era singura care ştia să citească, luă în mână scrisoarea şi desluşi cu glas tare cuprinsul ei întregii familii strânse în jur. Cum sfârşi de citit, Margareta îi spuse cu însuflețire:

— Ce nevoie avem de rudele tale? Dumnezeu şi-a întors cumva fața de la noi? Nu este El oare tatăl nostru? N-am trăit fericite până acum? De ce să-ți faci sânge rău? Se poate sa-ți pierzi curajul?

Văzând însă ochii înlăcrimați ai doamnei de la Tour, se aruncă de gâtul ei şi, strângând-o în brațe, îi spuse:

— Scumpa, draga mea prietenă!

Dar glasul i se curmă, sugrumat de plâns. În fața acestei privelişti, Virginia, podidită de lacrimi, începu să sărute rând pe rând manile mamei sale şi ale Margaretei, şi să le strângă la piept; în timp ce Paul, cu ochii scăpărători de mânie, striga, încleşta pumnii,

bătea cu piciorul în pământ, neştiind cu cine să se răfuiască. Auzind zarva din casă, Domingo şi Maria veniră într-un suflet, şi toată coliba răsună acum de strigăte îndurerate:

— Ah, doamnă!… buna mea stăpână!… mamă!… nu mai plângeți.

Aceste duioase mărturii de prietenie reuşiră să împrăştie mâhnirea doamnei de la Tour. Luându-i în brațe pe Paul şi pe Virginia, le spuse înseninată:

— Puii mamei, voi sunteți pricina întristării mele, dar tot voi sunteți singura mea mângâiere. Dragii mei, necazurile ce m-au lovit îmi vin de departe, în timp ce fericirea e aici în

jurul meu.

Paul şi Virginia nu înţeleseră cuvintele ei, dar văzând-o împăcată surâseră şi începură s-o mângâie. Şi astfel trairă mai departe fericiţi şi totul se linişti ea o furtună dezlănţuită în toiul unei zile însorite.

Pe zi ce trecea, firea inimoasă a celor doi copii ieşea tot mai mult la iveala. -. Într-o duminică, în zori, când mamele lor se duseseră să asculte liturghia de dimineaţă la biserica Pamplemousse, printre bananierii ce creşteau în preajma casei apăru o negresă fugită de la stăpân. Era slabă, numai piele şi os, având în chip de veşmânt doar o bucată de pânză de sac înfăşurată în jurul coapselor. Femeia se aruncă la picioarele Virginiei, care tocmai pregătea mâncarea pentru prânz, şi-i spuse:

— Domnişorică dragă, fie-ţi milă de o biată sclavă fugară; rătăcesc de o luna de zile, lihnită de foame,

23

prin coclaurile astea, hăituită într-una de vânători şi de copoii lor. Am fugit de la stăpânul meu, un bogătaş din preajma Râului-Negru. Uite cum m-a bătut.

Şi-i arătă trupul brăzdat adânc de loviturile bicelor. Adăugă:

— Tocmai mă gândeam să mă arunc în apă; dar ştiind că locuiţi aici mi-am zis: de vreme ce se mai află prin părţile astea oameni albi cu inimă milostivă, nu mi-e scris încă să mor.

Virginia, înduioşată peste măsură, îi răspunse:

— Fii pe pace, biet suflet năpăstuit! Ia şi mănâncă.

Şi-i puse înainte bucatele pe care le pregătise pentru prânz. În câteva clipe, sclava înfulecă totul pe nerăsuflate. După ce femeia îşi astâmpără foamea, Virginia îi spuse:

— Sărmana de tine! mă bate gândul să merg să-i cer stapânului tău îndurare; văzându-te în ce hal arăţi, nu se poate să nu se milostivească. Vrei să mergem împreună la dânsul?

— Înger coborât din cer, spuse din nou negresa, cu tine merg oriunde vrei.

Virginia îşi chemă fratele şi-l rugă s-o întovărăşească. Fugara îi purtă pe cărări, prin desimea codrilor, peste munți înalți, pe care-i urcară cu multă trudă, şi peste râuri largi, pe care le treceau prin vad.

în cele din urmă, pe la amiază, ajunseră pe malul Râului-Negru, la poalele unei măguri. În fața ochilor li se înfățişă o casă arătoasă, plantații întinse şi o mulțime de sclavi, care se îndeletniceau cu tot felul

24

de treburi. Stăpânul lor se plimba printre ei, cu o pipă în gură şi o nuia de palmier în mână. Era un bărbat înalt, slab, măsliniu la piele, cu ochii înfundați în orbite şi cu sprâncenele negre şi îmbinate. Virginia, cu inima strânsă, ținându-l pe Paul de braț, se apropie de stăpânul plantației şi-l rugă în numele Domnului s-o ierte pe sclavă, care aştepta la câțiva paşi în spatele lor. La început omul nici nu se învrednici să-i ia în seamă pe cei doi copilandri atât de sărăcăcios îmbrăcați; dar când observă talia zveltă a Virginiei, frumosul ci chip bălai sub gluga albastră şi când îi auzi glasul dulcc, înfiorat de spaimă, ca întreaga-i făptură, cerându-i îndurare, îşi scoase pipa din gură şi, ridicând nuiaua către cer, jură sub pecctea unui cumplit blestem că e gata să-şi ierte sclava, dar nu de dragul lui Dumnezeu, ci numai şi numai de dragul ei,

Virginia îi făcu îndată semn sclavei să se apropie de stăpânul său, apoi o rupse la fugă, urmată de Paul care se ținea alergând după ea.

Urcară împreună coasta măgurii, pe care puțin mai înainte o coborâseră şi, când ajunseră pe cuhne, se aşezară la umbra unui copac, răpuşi de oboseală, de foame şi de sete. De când răsărise soarele, umblaseră mai mult de cinci leghe nernâncați. Paul îi spuse

Virginiei:

— Surioară, e trecut de amiază; ți-e foame şi sete şi aici nu cred c-o să găsim nimic de-ale gurii; sa coborâm iarăşi devale şi să mergem să cerem ceva dt* mâncare stapânului sclavei.
25
— O, nu, dragul meu, se împotrivi fata, prea m-a înspăimântat. Adu-ți aminte ce spune mama: „Pâinea omului hain scrâşueşte între dinți”.
— Atunci ce facem? întrebă Paul; pomii ăştia nu rodesc decât poame sălbaticc; nici măcar un tamarin sau un lămâi, ca să-ți astâmperi setea, nu creşte pe dealul ăsta.
— Dumnezeu o să se îndure de noi, spuse din nou Virginia. Vezi doar cum îşi pleacă urechea la ciripitul păsărelelor carei cer hrană.
Nici nu apucase bine să rostească aceste cuvinte, yi auziră susurul unui izvor care țâşnea dintr-o stâocă, undeva, pe aproape. Alergară într-acolo şi, după ce-şi potoliră setea cu apa lui mai limpede decât cristalul, euleseră şi-şi amăgiră foamea cu nişte untişor ce creştea pe maluri. Cum se uitau primprejur căutând o hrană mai sățioasă, Virginia descoperi printre copacii pădurii un palmier tânăr. Mugurele înfoiat ca o căpățână de varză pe care vârful acestui arbore îl ascunde între frunzele sale este deosebit de gustos;
dar, cu toate că tulpina lui nu era prea groasă, avea mai mult de şaizeci de picioare în înălțime. Deşi scoarța acestui copac e alcătuită dintr-im mănunchi de fibre, inima lui e atât de tare, încât nici cele mai zdra vene topoare nu pot s-o răzbească, iar Paul nu avea la el nici măcar 1111 cuțit, li veni atunci în minte să aprindă un foc la rădăcina copacului; alt necaz:
n-avea la îndemâna niciun amnar şi, cu toate că tot cuprinsul insulei era presărat cu stânci, nu cred să se fi găsit undeva o singură piatră de cremene. Nevoia e mama iscusinței şi, adesea, lucrurile cele mai folositoare au fost născocite de cei mai sărmani oameni.
Paul se gândi să aprindă focul după obiceiul negrilor. Cu

vârful unei pietre făcu o găurice într-un vreasc foarte uscat, pe care îl prinse sub tălpi, apoi, cu muchia aceleiaşi pietre ascuţi capătul unui alt vreasc tot atât de uscat, dar dintr-un alt soi de lemn;

puse apoi vârful ţepuşei în găuri cea vreascului pe care-l ţinea apăsat cu picioarele şi, răsucind-o repede între palme, aşa cum mânuieşti telul când prepari o cremă de ciocolată, în câteva clipe văzu ieşind din punctul în care cele două găteje veneau în contact un firicel de fum şi scântei. Culese apoi ierburi uscate şi surcele şi aprinse focul la rădăcina palmierului, care se prăbuşi curând cu zgomot mare.

Ţinând mugurele la dogoarea focului, băiatul reuşi să-l dezghioace din învelişul său de frunze tari şi ţepoase. Amândoi copiii mâncară miezul, parte crud, parte copt sub cenuşă, găsindu-l deopotrivă de gustos şi într-un fel şi în celălalt. Deşi bucatele erau pe sponci, se ospătară plini de voioşie, amintindu-şi de fapta, bună pe care o săvârşiseră în dimineaţa aceea;

bucuria însă le era întunecată de gândul că mamele lor vor fi, de bună seamă, îngrijorate, văzând că trecuse atâta vreme de când lipseau de acasă. Mai cu seamă Virginia era frământată de lucrul acesta; totuşi Paul, care se simţea acum pe deplin întremat, o încredinţa că în curând îşi vor putea linişti părinţii.

După cină, se pomeniră într-o mare încurcătură:

nu mai aveau pe nimeni care să-i călăuzească până

27

acasă. Paul, care niciodată nu-şi pierdea cumpătul, îi spuse Virginiei:

— Coliba noastră se află cu faţa către soare la amiaza; trebuie să trecem, ca şi azi-dimineaţă, peste muntele acela de acolo cu trei piscuri. Hai, să pornim, draga mea.

Era muntele Celor Trei-Gurguie, numit aşa pentru că cele trei vârfuri ale sale seamănă cu sfârcurile unor sâni. Coborirî, aşadar, măgura Râului-Negru pe costişa dinspre

miazănoapte şi, după un ceas de mers, ajunseră pe malul unui râu larg care le tăia calea.
Această parte a insulei, acoperită în întregime de păduri, a rămas până în ziua de azi atât de puțin cercetată, încât multe dintre râurile şi munții ei nu au căpătat încă un nume. Râul pe malul căruia se aflau curge învolburat într-o matcă stâncoasă. Vuietul apelor lui o înfricoşa pe Virginia; fata nu cuteză să intre în undă şi să treacă prin vad. Paul o luă atunci în cârcă şi, astfel împovărat, păşi peste stâncile alunecoase, înfruntând apele spumegânde ale râului.

— Nu-ți fie teamă, o linişti el, nici nu ştii ce puternic mă simt când sunt cu tine. Dacă omul acela de la Râul-Negru nu s-ar fi înduplecat atunci când l-ai rugat să se îndure de sclavă, m-aş fi luat la bătaie cu el.

— Cum!? se înspăimântă Virginia. Cu namila aceea de om atât de fioroasă? Când mă gândesc ce puteai să pățeşti din pricina mea! Doamne! ce greu este să faci un bine! în timp ce răul se face cu atâta uşurința!

n

După ce ajunseră pe malul celălalt, Paul ținu cu tot dinadinsul s-o ducă mai departe pe surioara lui tot în cârcă, lăudându-se c-o să urce cu ea în spinare muntele Celor Trei-Gurguie pe care-l vedea ridicându-se în fața lui, la o jumătate de leghe depărtare; curând însă puterile îl părăsiră şi se văzu nevoit s-o lase jos şi să se aşeze lângă ea să se odihnească.

— Frățioare, ziua e pe sfârşite, îi spuse atunci Virginia. Tu mai ai încă putere, dar eu mă simt istovită; lasă-mă aici şi întoarce-te singur acasă să le linişteşti pe mamele noastre.

— Nu se poate, se împotrivi Paul, cum o să te părăsesc! Dacă ne apucă noaptea în pădure, am s-aprincl focul, am să dobor un palmier, ai să-ți astâmperi foamea cu mugurele lui, iar din frunze am să înjgheb o colibă, să te adăposteşti.

între timp, Virginia, care se mai odihnise un pic, se apucase să culeagă nişte frunze lungi de scolopendru, ce atârnau de pe trunchiul unui copac bătrân, povârnit peste

apele râului; închipui cu de un fel de opinci în care îşi vârî picioarele însângerate de pietrele drumului, fiindcă, grăbită cum era să vină în ajutorul negresei, uitase să se încalţe. Şi, cum răcoarea frunzelor îi mai alinase durerea, rupse o tulpină de bambus şi porni la drum, sprijinindu-se cu o mână în toiag şi ţinându-se cu cealaltă de fratele ei.

Şi merseră aşa agale prin pădure; dar arborii erau atât de înalţi şi frunzişul atât de des, încât foarte curând pierdură din vedere muntele Celor Trei-Gur-

29

guie, spre care se îndreptau, ba chiar şi soarele, ce coborâse spre asfinţit. După o bucată de vreme rătăciră, fără să bage de scamă, cărarea bătută pe care umblaserî până atunci şi se tre/. Iră deodată într-o încâlcitură de arbori, liane şi stânci, din care nu mai ştiau cum să iasă. Paul o lăsă pe Virginia să seodihn ească şi începu să alerge încoace şi încolo disperat, căutând o cărare care să-i scoată din împletitura acestui desiş, dar toată osteneala lui se dovedi zadarnică. Se urcă în vârful unui copac înalt, sperma că va /. Ari măcar cele trei gurguie ale muntelui. Dar cât cuprindea cu ochiul nu vedea decât vârfurile copacilor, unele dintre de luminate de ultimele raze ale soarelui de asfinţit. Între timp, umbrele munţilor se şi aşternuseră peste pădurile din văi; vântul se potolise, aşa cum se întâmplă de obicei în amurg; o linişte adâncă domnea în inima singurătăţii; nu se mai auzea decât boncăluitul cerbilor care veneau să-şi caute un culcuş în aceste cuprinsuri sălbatice.

Gândindu-se că s-ar putea să-l audă vreun vânator,
Paul începu să strige din răsputeri:

— Veniţi, veniţi s-o scăpaţi pe Virginia!

Dar, la chemarea lui, doar ecourile pădurii se grăbiră să răspundă repetând de câteva ori: Virginia... Virginia.

Paul coborî atunci dincopac, covârşit de oboseală şi de supărare; chibzui cum ar putea face să-şi petreacă noaptea în locul acela; din păcate, nu se găsea nicio fântână, niciun

palmier, nici măcar vreascuri cu care să aprindă focul. Ca unul ce căpătase puțină

30

experiență, îşi dădu seama cât de neîndestulătoare erau mijloacele pe care le avea la îndemână şi începu să plângă.

— Nu mai plânge, dragul meu, îi spuse Virginia, dacă nu vrei să-mi frângi inima. Din pricina mea ți se trag toate necazurile astea, şi ție, şi măicuțelor noastre, care se frământă acum. Vezi, nu trebuie să faci nimic, nici chiar o faptă bună, fără să-ți întrebi mai întâi părinții. O, cum am putut să fiu atât de nesocotită!

Şi lacrimile îi scăldau obrajii. Îi spuse totuşi lui Paul:

— Să ne rugăm, frățioare, lui Dumnezeu şi El o să se milostivească de noi.

Abia îşi sfârşiseră rugăciunea, că auziră un câine lătrând.

— Trebuie să fie câinele vreunui vânător de cerbi, îşi dădu cu părerea Paul, care vine de cu seară să se aşeze la pândă.

După puțin timp, lătrăturile se întețiră.

— Mi se pare, spuse Virginia, că e Fidel, câinele nostru; da, el este, îi recunosc lătratul; poate c-am ajuns la poalele muntelui şi nu mai avem mult până acasă?

într-adevăr, după câteva clipe, Fidel răsări la picioarele lor, lătrând, chelălăind, scheunând şi gudurându-se într-una.

Cum stăteau aşa, buimăciți de această întâmplare neaşteptată, îl zăriră pe Domingo alergând spre ei. În

31

momentul în care, plângând de bucurie, negrul, un om de toată isprava, ajunse lânga ei, copiii se porniră la rândul lor pe plâns, fără să poată scoate un cuvânt.

Când, în sfârşit, Domingo îşi veni în fire:

— O, tinerii mei stăpâni, le spuse el, stăpânindu-şi plânsul, de-ați şti cât de neliniştite sunt măicuțele voastre! Cât au fost de mirate când ne-am întors cu toții de la biserică şi nu v-am găsit acasă! Maria, care trebăluia într-un cotlon al gospodăriei, habar n-avea unde plecaserăți. V-am tot căutat

încolo şi încoace, în jurul casei, dar până la urină nu mai ştiam nici eu încotro s-o apuc. Am luat atunci hainele voastre vechi şi le-am dat lui Fidel să le miroasă, şi, ca şi cum bietul dobitoc ar fi înțeles ce doresc, a început numaidecât să vă adulmece urmele; şi m-a tot purtat aşa, dând mereu din coadă, până la Râul-Negru.
Acolo am aflat de la un locuitor că ați fost la el acasă cu o sclavă care fugise din pădure şi că, de hatârul vostru, s-a înduplecat s-o ierte. Halal iertare! Mi-a arătat-o cu piciorul prins cu lanțuri de un butuc, şi cu un cerc de fier cu trei cârlige în jurul gâtului. De acolo, Fidel, adulmecând mereu urmele, m-a dus pe măgura Râului-Negru, unde s-a oprit din nou, lătrând din răsputeri; ne aflam pe malul unei ape, lângă un palmier doborât şi în apropierea unui foc care încă mai fumega. În sfârşit, m-a îndrumat încoace: suntem la poalele muntelui Celor Trei-
Gurguie şi mai avem de făcut încă patru leghe până acasă. Flai, luați de mâncați, să mai prindeți iniaiî.

Şi le întinse îndată o prăjitură, nişte fructe şi o tidvă mare, plină cu o băutură făcută din vin îndoit cu apă, zeamă de lămâie, zahăr şi nucşoară, pe care mamele lor le-o pregătise ca să prindă puteri şi sa se răcorească. Virginia suspină, gândmdu-se la sclava cea urgisită’ şi la zbuciumul bietelor mame.

— O, tare mai e greu să faci o faptă bună! rosti ea de câteva ori.

În timp ce copiii îşi astâmpărau foamea, Domingo aprinse focul şi, găsind printre stânci nişte vrejuri numite lemn de priveghi, care, deşi verzi, ard cu flacără mare, făcu din de o făclie pe care o aprinse, căci între timp se înnoptase de-a binelea.
Dar, când să pornească la drum, se găsi într-o şi mai mare încurcătură. Paul şi Virginia nu mai erau în stare să umble; aveau picioarele umflate şi sângerânde. Domingo nu ştia dacă trebuie să se ducă până cine ştie unde după ajutor sau

să rămână peste noapte acolo cu ei.

— Unde e vremea, le spunea el, când vă purtam pe amândoi în brațe? Acum însă ați crescut mari, iar eu am îmbătrânit.

Cum stătea aşa în cumpănă, la vreo douăzeci de paşi mai încolo ieşi la iveală o ceată de negri fugari.

Căpetenia lor se apropie de Paul şi Virginia şi li se adresă cu aceste cuvinte:

— Nu vă fie teamă, dragi copii albi; v-am văzut trecând azi-dimineață cu o negresă de la Râul-Negru; vă duceați la stăpânul ei, care-i un om hain,

33

să-l rugați ierte? drept recunoştință, o să vă purtăm pe umeri până acasă.

La un semn al său, patru negri, cei mai zdraveni din ceată, înjghebară de îndată, din ramuri de copaci şi liane, o targa pe care-i aşezară pe copii, ridicând-o apoi pe umeri; şi, în frunte cu Domingo, care ținea făclia, porniră la drum, în strigătele de bucurie ale pâloului de fugari, copleşiți de binecuvântările lor.

— O, dragul meu! îi spuse Virginia, înduioşată, lui Paul, Dumnezeu nu lasă nerăsplătită o faptă bună.

Pe la miezul nopții ajunseră la poalele muntelui din apropierea casei, ale cărui creste erau luminate de câteva focuri. Abia începuseră să urce, că şi auziră nişte glasuri strigând:

— Voi sunteți, copii?

— Da, noi suntem! răspunseră ei într-un glasi cu negrii.

Şi, după câteva' clipe, le zăriră pe mamele lor care, însoțite de Maria, ieşiseră să-i întâmpine cu tăciuni aprinşi.

— Sărăcuții de voi, spuse doamna de la Tour, de unde veniți? Ce spaimă am tras din pricina voastră!

— Venim de la Râul-Negru, răspunse Virginia.

Ne-am dus să cerem îndurare pentru o biată sclavă fugită de la stăpân, căreia azi-dimineață i-am dat toată mâncarea

noastră de prânz pentru că era lih-
34
nită de foame, şi acum, iată, negrii aceştia fugari au ţinut sa vină cu noi până acasă.

Doamna de la Tour îşi îmbrăţişa copila fără să poată rosti un cuvânt; simţindu-şi obrazul scăldat în lacrimile mamei, Virginia îi spuse:

— Îmi răscumperi toate necazurile pe care le-ani îndurat!

Margareta, care era într-al nouălea cer, îl strângea pe Paul în braţe, alinţându-l:

— Şi tu, băiatul mamei, şi tu ai făcut o fapta bună.

Sosind acasă, îi ospătară din belşug pe fugari, care se afundară din nou în pădure, urându-le ca totul să le meargă din plin.

Fiecare z. I era pentru cele două familii o zi fericită şi senină. Nu erau chinuite nici de râvna măririlor, nici de zavistie. Nu doreau să se bucure în v ochii lumii de acea faimă deşartă care se poate dobândi numai prin uneltiri şi pe care o spulbera clevetirea; se mulţumeau să fie propriii lor martori şi judecători. În această insulă în care, ca în orice colonie europeană, oamenii nu-şi pleacă urechea decât la zvonurile răutăcioase, virtuţile, ba chiar şi numele lor, erau cu totul necunoscute; doar uneori, când vreun călător în drum spre Pamplemousse se găsea să întrebe pe câte un localnic din vale: „Cine şade acolo, sus, în colibcâe acelea?“ i se răspundea:
„Nişte oameni de treabă”; cu toate că nimeni nu ştia cine sunt. Aidoma violetelor care, ascunse la poalele unor tufişuri spinoase, împrăştie până departe suava
35
lor mireasmă, cu toate că nimeni nu le zăreşte. Înlăturaseră cu desăvârşire din convorbirile lor bârfeala care, sub cuvânt că vrea să scoată adevărul la lumină, îndeamnă inima la ură sau la prefăcătorie;
căci, e cu neputinţă să nu urăşti oamenii pe care îi socoteşti

răi şi să trăieşti în mijlocul lor fără să-ți ascunzi ura sub o mincinoasă bunăvoință. Iar bârfeala ne sileşte să ne punem rău fie cu alții, fie cu noi înşine. Ei însă, neîngăduindu-şi să judecc pe fiecare om în parte, când stăteau de vorbă se străduiau doar să găsească mijloacele de a le fi tuturor de folos;
şi chiar dacă lucrul acesta nu le stătea în putere, îl doreau atât de stăruitor, încât sufletul le era pururea plin de o bunăvoință gata în orice clipă să se reverse asupra celorlalți. Trăind, aşadar, în singurătate, fii ea lor, departe de a se sălbătici, devenise şi mai omenoasă. Dar dacă întâmplările ce produceau vâlvă în societate nu puteau fi pentru ei un prilej de discuție, în schimb, tot ceea ce se întâmpla în natură îi umplea de încântare şi de bucurie. Nu mai conteneau minunându-se cu însuflețire de puterea unei providențe care, prin strădania lor, răspândise în mijlocul acestor stânci sterpe îmbelşugarea, harul şi plăcerile nevinovate, simple şi pururea proaspete.

Paul, la vârsta de doisprezece ani, mai voinic şi mai deştept decât sântîndeobşte europenii la cincisprezece, căuta să înfrumusețeze ceea ce negrul Domingo se mulțumise numai să cultive. Se ducea cu el în pădurile din vecinătate, de unde scotea, cu rădăcină cu tot, puieți de lămâi, de portocali, de tama-

36

râni eu coama rotundă şi de un verde atât de frumos, de anoni ’, al căror fruct are miezul dulce ca o cremă şi mireasma florii de portocal. Puieții aceştia, destul de mărişori, îi sădea în jurul gospodăriei. De asemenea, pusese mai demult în pământ semințe de arbori care înfloresc sau rodesc chiar din al doilea an, cum ar fi:
agatisul, de crengile căruia atârnă jur împrejur lungi ciorchini de flori albe ca țurțurii de cristal ai unui candelabre; liliacul de Persia, care-şi ridică drept în sus jerbele cenuşii ca inul; papaierul, al cărui trunchi fără

ramuri, ca o coloană încărcată cu lubenițe, e încununat cu un capitel de frunze mari, asemănătoare cu ale smochinului.

Mai pusese semințe şi sâmburi de badamieri, de manglieii, de avocado, de arbori-de-pâine, de moşmoni şi de arbori de cuişoare. Majoritatea acestor copaci începură să lege rod, dăruind în acelaşi timp un umbrar tânarului stăpân. Mâna harnică a lui Paul răspândise belşugul până în cele mai sterpe paragini din împrejurimi. Diferite specii de aloe, napalul, cu tulpinile presărate cu flori galbene stropite cu roşu, şi solzosul arbore-himânare, se înălțau pe creştetele negre ale stâncilor, părând ca vor să ajungă la lungile liane încărcate cu flori albastre sau roşii ca focul ce spânzurau, ici şi colo, de-a lungul povârnişuriior muntelui.

1 în regiunile tropicale cresc cincizeci de specii de anoni; specia-râp iiind scorțisorul.

Toate plantele astea erau orânduite în aşa fel incât te puteai bucura de priveliştea lor dintr-o singură privire. Sădise în mijlocul văii ierburi pitice, apoi copăcei, pe urmă arbori de mărime mijlocie şi în cele din urmă copaci înalți care mărgineau ocolul;

astfel că tot vastul cuprins părea, privit din centrul lui, un amfiteatru de verdeață, de fructe şi de flori, în care se aflau straturi de zarzavat, fâşii de livezi şi lanuri de orez şi de grâu. Dar supunând aceste plante rosturilor urmărite de ei, căutase să nu se depărteze de rosturile firii; lăsându-se călăuzit de îndrumările ei, pusese în locurile mai înalte speciile cu semințe înaripate; iar pe malul apelor, specii ale căror semințe sunt făcute să plutească; aşa încât, fiecare plantă creştea pe locul cel mai prielnic şi fiecare loc îşi primea de la vegetația lui podoaba firească.

Apele care coboară de pe culmile acestea pietroase formau, în fundul văii, ici izvoare, colo largi oglinzi ce răsfrângeau în mijlocul noianului de verdeață imaginea pomilor în floare, a stâncilor şi a cerului de azur.

Cu toate că terenul era râpos şi frământat, majoritatea acestor plantații puteau fi la fel de uşor cuprinse cu ochiul sau atinse cu mâna; ce-i drept, îl ajutau cu toții ca s-o scoată la capăt fie sfătuindu-l, fie muncind alături de el. Paul croise un drum ce făcea înconjurul acestei căldări, din care se desprindeau mai multe poteci, coborând de pe marginea văii spre centru. Folosise chiar şi locurile cele mai rele, îmbinând în chipul cel mai armonios plimbările lesnicioase cu cele pe un

38

teren stâncos, şi arborii de grădină cu cei sălbatici.
Din mulțimea de bolovani, risipiți pe tot cuprinsul insulei şi care încurcă la fiece pas drumurile, ridicase din loc în loc piramide a căror temelie o întărise cu pământ amestecat cu rădăcini de răsură, de ponsiana şi de alți arbuşti care cresc în voie printre stânci; în scurt timp piramidele mohorâte şi primitive fură acoperite de verdeață sau smălțate de cele mai minunate flori, llâpele, străjuite de arbori bătrâni, ce creşteau povârniți pe maluri, alcătuiau un fel de hrube boltite în care nu pătrundea arşița soarelui şi unde se duceau să se răcorească în timpul zilei. O potecă se îndrepta spre un pâlc de copaci în mijlocul cărora creştea, ferit de vânturi, un pom roditor încărcat de fructe, într-o parte se afla o holdă, într-alta era o livadă; la capătul unei alei se zăreau casele; la capătul alteia, creştetele falnice ale muntelui. În desişul unui crâng umbros de tatamac» ', prin care se întrețeseau liane, era o întunecime de nu puteai desluşi nimic nici chiar în toiul zilei; din vârful unei stânci din vecinătate ce ieşea din măruntaiele muntelui vedeai toate steiurile din împrejurimi, iar departe, în zare, marea pe întinsul căreia se ivea uneori câte un vas ce venea sau se întorcea în Europa. Scara, cele două 1 amilii se strângeau laolaltă pe stâneă pentru a se bucura în tăcere de prospețimea aerului, de mireasma florilor, de murmurul şipotelor şi de ultimele îngemănări armonioase ale luminii cu umbra.

1 Arbore exotic din care se extrage un sui dt răşină.

39

Nimic nu putea fi mai duios ca numele cu care fuseseră botezate aproape toate popasurile încântătoare ale acestui labirint. Stânca pomenită mai înainte, de pe culmea căreia mă zăreau venind de departe, se numea HARUL PRIETENIEI. Paul şi Virginia sădiseră acolo, în joacă, un bambus, în vârful căruia se grăbeau să ridice, de cum dădeau cu ochii de mine, o năframă albă, pentru ca toţi ai casei sa ştie că sosisem, aşa cum, pe muntele învecinat, se înălţa un drapel ori de câte ori se ivea în larg o corabie. M-am gândit atunci să crestez pe tulpina aceea de bambus o inscripţie. Oricât de mult mi-ar fi plăcut, în călătoriile mele, să privesc o statuie sau un monument din antichitate, mi-e mai drag să citesc o înscripţie meşteşugit alcătuită; mi se pare atunci că o voce omenească răzbate din piatră şi, răsunând prin veacuri, vorbeşte cu omul din inima pustietăţii, îi spune că nu este singur şi că, în locul în care se află, alţi semeni de-ai săi au simţit, au gândit şi au suferit ca şi dânsul; că, dacă înscripţia aceea este mărturia unui popor de mult apus, ea ne poartă sufletul spre zările infinitului şi sădeşte în el conştiinţa că este nemuritor, arătându-i că o gândire a putut supravieţui chiar prăbuşirii unui imperiu.

Am scris deci pe micyl catarg de pavilion înălţat de
Paul şi Virginia aceste versuri ale lui Horaţiu:

Fratgies Helenae, lucida siilera,
Yentorumque regat pater,
Obstriclis aliis, praeter iapyga."

40

„Fie ca fraţii Elenei, aştri strălucitori ca şi voi, şi părintele vânturilor să vă călăuzească, trimiţătid doar zefirul să. Adie asupra voastră."

Pe scoarţa unui tatamac, la umbra căruia se aşeza uneori Paul ca să privească în depărtare zbuciumul mării, ani săpat acest vers din Vergiliu:,

„Fortunattts et iile deos qui novit agresta /*
„Fericit este acela care nu cunoaşte decât zeităţile câmpurilor.”
Iar pe coliba doamnei de la Tour, în care se adunau de obicei cu toţii, am scris deasupra uşii;
„At secnra quies, et nescia fallere vita*
„Aici se află un cuget curat şi o viaţă care nu ştie să înşele.”
Virginia însă nu era de loc mulţumită de latineasca mea; spunea că ceea ce scrisesem dedesubtul sfârlezei de pd: acoperiş era prea lung şi prea savant.
— Mi-ar fi plăcut mai mult, adăugă ea, să fi scris
PURUREA FRĂMÂNTATĂ, DAR STATORNICA.
Această deviză, i-am răspuns eu, cred că ar oglindi şi mai bine virtutea. Cuvintele mele o făcură să se îmbujoreze.
Cele două familii fericite revărsau duioşia lor sufletească peste tot ce se afla în jur. Dăduseră cele mai drăgăstoase nume unor lucruri în aparenţă cât se poate de indiferente. Un brâu de portocali, bananieri şi arbori de cuişoare, sădit în jurul unei poiene, în care uneori Paul şi Virginia se duceau să danseze, se
6
41
numea BUNAÂNVOIRE. Un copac bătrân, la umbra căruia doamna de la Tour şi Margareta îşi destăinuiseră toate necazurile, se chema LACRIMILE ZVÂNTATE.
Două petice de pământ, pe care semănaseră grâu, fragi şi mazăre fuseseră botezate BRETANIA ŞI NORMANDIA.
La rândul lor, Domingo şi Maria, vrând să-şi amintească locurile lor de baştină din Africa, numeau, aidoma stăpânilor, ANGOLA şi EOULLEPOINTE două pârloage unde creştea iarba din care împleteau coşuleţe şi unde sădiseră un baobab.
Şi astfel, aceste familii pribege se legănau cu dulcile iluzii că se aflau în patria lor şi-şi mângâiau aleanul în surghiun

înconjurându-se de roadele plaiurilor natale. Vai! am avut parte să vad trezindu-se la viață, însuflețite de mii de numiri pline de gingăşie, izvoarele, arborii, stâncile acestui loc astăzi atât de răvăşit şi care, aidoma unei câmpii de pe meleagurile Greciei, nu mai păstrează decât priveliştea unor ruine şi amintirea unor nume înduioşătoare.

Dar din tot ce se găsea pe acest cuprins nimic nu era mai îmbietor decât uli cotlon ce se numea RĂGA-
ZUL VIRGINIIJ. La poalele stâncii HARUL PRIETE-
NIEI se află o scobitură în piatră din care țâşneşte un şipot formând chiar de la obârşie un mic iaz, în mijlocul unei pajişti cu. Iarbă fragedă. În ziua în care
Paul a venit pe lume, i-am adus Margaretei o nucăde-cocos din India pe care şi eu o primisem în dar.
Mama a pus nuca în pământ, pe malul iazului, cu gândul că arborele ce avea să răsară o să-i slujească drept

42

răboj pentru vârsta feciorului ei. La rândul ei, doamna de la Tour a sădit tot acolo, cu acelaşi gâud, o altă nucă-de-cocos, îndată după naşterea Virgin iei. Din celcdouă fructe s-a-u înălțat doi. Cocoticri, care alcătuiau laolaltă întreaga arhivă a celor două familii: unul se chema Arborele lui Paul, iar celălalt, Arborele Virginiei. Amândoi au crescut o dată cu tinerii lor stăpâni, unul ceva mai înalt decât celălalt, ajungând în doisprezece ani să se ridice deasupra colibelor. Coroanele începuseră chiar să se îmbrățişeze, lăsând sa atârne ciorchinii roadelor tinere peste iazul de lângă izvor. În afara celor doi arbori sădiți de mâna omenească, văgăuna din stâncă fusese lăsată aşa cum o împodobise natura. Pe pereții ei jilavi şi mohorâți îşi răsfirau frunzele ca nişte steluțe verzi, împestrițate cu negru, bogatele tufe de Părul-Maicii-Domnului şi fluturau în bătaia vuitului tufe de năvalnic, spânzurând ca nişte panglici verzi-rugiuii. În apropiere creşteau râncluri întregi de brebenei ale căror flori seamănă atât de bine cu ale micsandrei roşii, precum şi pipăruşi cu

fructele lor sângerii, mai înfocate ca mărgeanul. Prin împrejurimi, iarba de leac, cu frunzele ei în formă de inimă şi busuiocul cu aromă de cuişoare răspândeau cele mai suave miresme. Din înaltul pripoarelor muntelui, atârnau, ca nişte unduitoare perdele, liane ce acopereau gheburile stâncilor aidoma unor largi draperii de verdeață. Atrase de aceste paşnice ascunzişuri, păsările de mare poposeau acolo peste noapte. Când soarele asfințea, vedeai zburând

6*

43

de-a lungul țărmului mării cormoranul şi ciocârlia-demare, iar în văzduh, neagra fregată şi pasarea albă a tropicelor, care părăseau o dată cu astrul zilei singurătățile Oceanului Indian. Virginiei îi plăcea să se odihnească în preajma. Fântânii împodobite cu un fast pe cât de măreț, pe atât de sălbatic. Venea adesea la umbra celor doi cocotieri să spele rufele. Uneori îşi aducea caprelc la păscut. În timp ce pregătea din laptele lor brânzeturi, îi plăcea să le privească pâscând ferigile de pe pereții lunecoşi ai stâncii sau cum stau cocoțate pe câte un colț de piatră ca pe un soclu. Văzând ca Virginia îndrăgise locul acesta. Paul se grăbi să aducă din pădurea învecinată tot felul de cuiburi de păsări.

Părinții păsărelelor îşi urinară odraslele, aciuându-se la rândul lor în noifa colonie. Când şi când, Virginia le azvârlea grăunțe de orez, de porumb şi de mei; de cum se ivea, sturzii cântători, pietroşeii, al căror ciripit este atât de dulce, cardinalii cu penele ca focul părăseau tufişurile j din latanierii din preajmă, coborau papagali pitici, verzi ca smaragdul; potârnichile alergau prin iarbă; toate păsărelele se adunau de-a valma, la picioarele ei, ca nişte puişori de găină. Paul şi cu ea nu mai puteau de bucurie văzându-le cum se zbenguie, cum se lăcomesc la grăunțe şi cum se giugiulesc.

Aşa vă petreceați, dragi copii, zilele fără de prihană ale fragedei voastre copilării, sârgiiindu-vă să faceți fapte bune!

De câte ori, în locul acela, strângându-vă în brațe, mamele voastre n-au binecuvântat cerul pen-
44
tru mângâierea pe care le-o făgăduiați la bătrânețe şi pentru că vă vedeau păşind în viață sub atât de fericâte zodii! De câte ori, la umbra acestor stânci, n-am împărțit cu de bucatele voastre țărăneşti, pentru care nu fusese jertfită nicio vietate! Tidve pline cu lapte, ouă proaspete, budinci de orez aşezate pe frunze de bananieri, coşulețe pline cu gulii, cu fructe de manglieri, cu ponocale, cu rodii, cu banane, curmale, cu ananas te îmbiau cu cea mai sănătoasă hrană, şi totodată cu cele mai vesele culori, cu cele mai dulci nectare.

Taifasurile noastre erau la fel de plăcute şi de nevinovate ca şi aceste ospețe; de multe ori Paul le povestea ce gospodărise în ziua aceea şi ce avea de gând să facă a doua zi. Băiatul punea mereu la cale câte un lucru folositor pentru întreaga obşte. În cutare loc, potecile nu erau de ajuns de lesnicioase; dincolo, nu te puteai odihni cum trebuie, bolta aceea de frunze tinere nu dă o umbră prea deasă; Virginia s-ar simți mai bine acolo.

în anotimpul ploios, stăteau în casă cu toții, stăpâni şi slugi, împletind rogojini din ierburi şi coşuri de bambus. De-a lungul zidurilor vedeai rânduite cu dichis greble, securi, sape, iar alături de aceste unelte de agricultură, roadele dobândite cu ajutorul lor, saci cu orez, snopi de grâu şi ciorchini de banane. Bucate pe cât de alese, pe atât de îmbelşugate. Virginia învățase de la mama sa şi de la Margareta să pregătească tot felul de şerbeturi şi băuturi întăritoare din suc de trestie-de-zahăr, de lămâie şi de chitră.
45
Când se înnopta, se aşezau să cineze la lumina unei lămpi, iar doamna de la Tour sau Margareta le. Istorisea întâmplări cu drumeți rătăciți noaptea prin pădurile Europei, bântuite de tâlliari, sau cu nave naufragiate, azvârlite de furtună pe

stâncile vreunei insule pustii. Ascultând asemenea povestiri, sufletele simţitoare ale celor doi copii se înflăcărau şi rugau ceru!
să le dea şi lor prilejul să găzduiască astfel de oameni aflaţi la mare ananghie. Şi de fiecare dată când cele două familii trebuia să se despartă şi să meargă la culcare, abia aşteptau întâlnirca de a doua zi. Uneori adormeau în ropotul ploii ce cădea vijelioasă pe acoperişurile colibelor sau în învolburările vântului ce purta freamătul îndepărtat al valurilor sfărâmate la ţărm. Îl binecuvântau pe Dumnezeu ca le făcuse parte de adăpost, lucru pe care-l preţuiau cu atât mai mult, cu cât se gândeau la primejdiile de care erau cruţate.

Din când în când, doamna de la Tour citea cu glas tare vreo povestire duioasă din Noul sau Vechiul
Testament. Nu cugetau prea adânc asupra cuvintelor
Sfintei Scripturi; fiindcă toată religia lor sălăşluia în simţire, ca şi aceea a naturii, iar morala lor în fapte, ca şi morala evanghelică. Nu aveau zile închinate anume desfătărilor şi altele sortite tristeţii. Fiecare zi era pentru ei o sărbătoare şi tot ceea ce-i înconjura, un templu divin în care adorau fără încetare o Inteligenţă nemărginită, atotputernică şi prielnică oamenilor; sentimentul de încredere în puterea supremă le aducea mângâiere pentru ceea ce avuseseră de îndurat în trecut, le dădea curaj pentru prezent şi speranţe în

\6

viitor. Şi iată cum aceste femei, silite de necazuri să se reîntoarcă în sânul naturii, cultivaseră, în inima lor şi-a copiilor, sentimente pe care natura le-a sădit în noi ca să ne împiedice să cădem în nenorocire.

Dar cum chiar şi în sufletul cel mai cumpănit se ridică din când în când nori ce-i adumbresc seninătatea, când vreunui dintre ei se lăsa copleşit de tristeţe, ceilalţi îl înconjurau, străduindu-se să-l smulgă din gândurile-i amare mai mult prin dovezi de iubire decât prin cuvinte înţelepte. Şi fiecare căuta să folosească însuşirile sale fireşti: Margareta, o

voioasă însufleţire; doamna de la Tour, o blajină învăţătură religioasă; Virginia, duioase mângâieri; Paul, sinceritatea şi căldura inimii sale; Maria şi Domingo făceau şi ei tot ce le stătea în putere spre a-i veni într-ajutor; se întristau dacă-l vedeau mâhnit, sau lăcrimau dacă-l vedeau plângând. Erau asemenea plantelor firave care se înlănţuie pentru a înfrunta vijelia.

Vara se duceau, în fiecare duminică, să asculte liturghia la biserica din Patnplemousse, a cărei clopotniţă se vede colo în vale. Localnicii mai cu dare de mână veneau la slujbă în palenchine [1], şi nu o dată încercaseră să intre în vorbă cu aceste familii atât de strâns unite şi să le poftească la petrecerile lor. Dar şi una şi alta refuzaseră cuviincios şi cu smerenie aceste invitaţii, fiind încredinţate că oamenii puternici nu umblă după prietenia celor neajutoraţi decât ca să se înconjoare de linguşitori, şi că nu poţi intra pe sub

1 Un fel de litiere.

pielea cuiva decât măgulindu-i înclinaţiile bune ori rele. Pe de altă parte, se fereau cu aceeaşi grijă sa aibă de-a face cu oamenii mărunţi, îndeobşte invidioşi, clevetitori şi neciopliţi. La început, unii le socoteau timide, iar alţii trufaşe. Dar atitudinea lor cumpătată era însoţită de o polit-eţe atât de îndatoritoare, mai ales faţă de cei nevoiaşi, încât pe nesimţite câştigară atât respectul celor bogaţi, cât şi increderea săracilor.

După slujbă venea, mai de fiecare dată, ba unul, ba altul, să le ceară o mână de ajutor. Câte o fiinţă necăjită care avea nevoie de un sfat, sau câte un copil care le ruga sa treacă pe la mama lui bolnavă, în vreun cartier din apropiere. Aveau întotdeauna la de tot felul de leacuri folositoare pentru bolile obişnuite ale localnicilor şi le împărţeau cu acea bunăvoinţă care face ca orice ajutor, cât de neînsemnat, să devină cu atât mai preţios. Reuşeau mai ales să alunge frământările sufleteşti, atât de chinuitoare atunci când eşti beteag şi

singur. Doamna de la Tour vorbea despre
Dumnezeu cu atâta credinţă, încât, aseultând-o, bolnavul îl vedea ca aievea la căpătâiul lui. De multe ori Virginia se întorcea acasă cu ochii umeziţi de lacrimi, dar cu sufletul plin de bucurie pentru ca avusese prilejul să facă un bine. Ea era aceea care pregătea din vreme leacurile trebuincioase suferinzilor, dăruindu-le cu o neasemuită gingăşie. Uneori, după aceste vizite de omenie, îşi continuau drumul prin valea Muntelui-Lung până acasă la mine; le aşteptam cu masa întinsă pe malul gârlei care curge prin apropiere. Pentru asemenea prilejuri făceam rost de câteva

sticle cu vin vechi, ca să sporim voioşia ospeţelor noastre indiene cu aceste plăcute şi întremătoare produse ale Europei. Alteori, ne dădeam întâlnire pe malul mării, la gura unuia sau altuia dintre râurile ce brăzdează insula, şi care de fapt nu sunt decât nişte pâraie ceva mai mari: aduceam de-acasă bucate din legume la care se adăugau cele pe care marea ni le punea la îndemnă din belşug. Pescuiam chefali, polipi, roşioare, languste, crevete, crabi, arici-de-mare, stridii şi tot felul de scoici. Locurile cele mai înfricoşătoare ne prilejuiau adesea cele mai tihnite plăceri.
Uneori, stând pe câte o stâncă la umbra vreunui arbore-de-catifea, priveam cum valuri învolburate vin din larg, şi se sparg cu un vuiet asurzitor la picioarele noastre. Paul, care de altfel înota ca un peşte, înainta pe stânci în întâmpinarea valurilor, pentru ca, la apropierea uriaşelor tăvăluguri înspumate şi mugitoare, s-o rupă la fugă spre ţărm, urmărit de de până departe, pe plajă. În faţa acestei privelişti, Virginia scotea ţipete ascuţite, spunând că asemenea giumbuşlucuri o îngrozesc.

Ospeţele noastre erau urmate de cântecele şi dansurile celor doi copilandri. Virginia cânta fericirea vieţii la ţară şi necazurile oamenilor mării, a căror lăcomie îi mână să

înfrunte o stihie duşmănoasă, în loc să lucreze pământul care dăruieşte în chipul cel mai paşnic atâtea bunătăți. Câteodată, improviza împreună cu Paul o pantomimă, după tipicul negrilor.

Pantomima este primul limbaj al omului, cunoscută de toate popoarele; fiind atât de firească şi de su-

geslivă, copiii albilor şi-o însuşesc cu uşurință, privind cum o joaca odraslele negrilor. Amintindu-şi, din lecuirile făcute de maică-sa, de unele povestiri care o impresionaseră în mod deosebit, Virginia reda în pantomimă cu multă naivitate episoadele mai însemnate, în sunetul tamtamului bătut de Domingo, apărea pe pajişte purtând pe cap un urcior şi se îndrepta cu sfială spre şipotul unei fântâni din apropiere ca să ia apă. Domingo şi Maria, care jucau rolurile păstorilor din Madian 1, îi tăiau drumul, prefăcându-se că o gonesc. Paul sărea 111 ajutorul ei, lovindu-i pe păstori, umplea ulciorul Virginiei cu apa şi i-l aşeza pe cap, punându-i totodată şi o cunună de flori roşii de brebenei, care scotea şi mai mult la iveală albeața obrazului. Său. Atunci, potrivindu-mă jocurilor născocite de ei, luam înfățişarea lui Rahel şi-i acordam lui Paul mâna fiicei mele, Sefora.

Altă dată Virginia o întruchipa pe nefericita Ruth în momentul în care se înapoiază, văduvă şi lipsită de orice mijloace, la ea în sat, unde se simte străină după o lipsă atât de îndelungată. Domingo şi Maria erau aşa-zişii secerători. Virginia se apleca, prefăcându-se că strânge de ici, de colo, pe urmele lor, câteva spice de grâu. Ticluindu-şi chipul impunător al unui patriarh, Paul îi punea întrebări la care ea răspundea tremurând. Puțin mai apoi, cuprins de milă, patriarhul se hotăra să ia sub oblăduirea lui un suflet nevi-

1 Episod biblic: Rahel, prinț madianit, îi dă de soție lui Moise pe fiica sa, Sefora. (Madianiții locuiau fie în Peninsula Sinai, fie în Arabia Occidentala, pe malul Mării Roşii.)

novat şi să dea găzduire unei făpturi nefericite; umplea şorţul Virginiei cu tot felul de bunătăţi şi, venind cu ea de nună în faţa noastră, ca înaintea bătrânilor cetăţii, declara că o ia de nevastă cu toate că-i săracă.

La scena aceasta, doamna de la Tour, aducându-şi aminte cum fusese oropsită de părinţii ei, cum rămăsese apoi văduvă, şi cum o primise Margareta cu braţele deschise, pentru ca, în cele din unită, să se încheie totul cu nădejdea unei căsătorii fericite între copiii lor, nu-şi mai putea stăpâni plânsul; şi împletirea aceasta de amintiri bune şi rele ne făcea pe toţi să lăcrimăm de mâhnire, dar şi de bucurie.

Aceste drame erau atât de convingător înfăţişate, încât ne credeam strămutaţi pe meleagurile Siriei sau ale Palestinei. De altfel nu ne lipseau decorurile, iluminaţia, ba chiar şi orchestra potrivită acestui spectacol. Scena se afla de obicei la o răspântie de drumuri, într-o pădure în care cărările deschise jur împrejurul nostru, printre copaci, erau boltite cu verdeaţă; la umbra lor eram feriţi de arşiţă tot timpul zilei, doar când soarele scăpata spre asfinţit, razele lui, frângându-se de trunchiurile copacilor, se răsfirau în adâncul întunecos al pădurii în lungi jerbe luminoase de un efect cu adevărat grandios. Uneori, tipsia lui apărea întreagă la capătul unei alei, scăldând-o într-o lumină orbitoare. Frunzişul, luminat de razele de culoarea şofranului, sclipea ca făurit din topaze şi smaragde; trunchiurile cafenii, acoperite de muşchi, păreau preschimbate în coloane de bronz antic; iar păsărelele ce se aciuaseră tăcute sub umbrarul întune-

51

cat al pădurii ca să-şi petreacă noaptea, mirate că văd revărsându-se din nou zorile, întâmpinau laolaltă astrul zilei cu mii şi mii de cântece.

Deseori, petrecerile astea la iarbă verde ţineau până la căderea nopţii; dar aerul curat şi dulceaţa climatului ne îngăduiau să dormim sub un adăpost de frunze ca negrii, în

inima pădurii, fără să ne temem că tâlharii de prin împrejurimi sau de-aiurea ne-ar putea prăda locuințele. A doua zi, fiecare se întorcea acasă la el, regăsind toate lucrurile la locul lor, aşa cum le lăsase în ajun. Pe atunci, în insula asta lipsită de negoț, exista atâta încredere şi atâta seninătate, încât uşile multor case nici măcar nu se încuiau cu cheia, iar un zăvor era o ciudățenie pentru mulți dintre creoli.

Erau însă zile în an care le prilejuiau, atât lui Paul cât şi Virginiei, bucurii şi mai mari: zilele de naştere ale celor două mame. În ajun, Virginia frământa aluaturi din făină de grâu, făcea prăjituri şi le trimetea unor familii sărmane de albi născuți pe insula, care nu cunoscuseră vreodată gustul plinii din Europa, hrănindu-se, în mijlocul pădurii unde trăiau, numai cu făină de manioc, neavând parte de ajutorul vreunui slujitor negru, dar care nu erau destul de abrutizate ca să suporte sărăcia, aşa cum se întâmplă îndeobşte cu sclavii, dar în acelaşi timp lipsite de curajul cu care te înarmează educația. Prăjiturile astea erau singurele daruri pe care Virginia le putea oferi din prisosul gospodăriei lor; le împărțea însă cu atâta dragoste, încât

52

deveneau, într-adevăr, de neprețuit. Paul avea îndatorirea să le ducă el însuşi familiilor respective, care, prinnndu-le, făgăduiau să vină să petreacă ziua următoare acasă la doamna de la Tour sau la Margareta. A doua zi vedeai sosind câte o mamă cu douătrei fete, gălbejite şi slabe ca vai de de şi atât de sfioase, că abia îndrăzneau să-şi ridice ochii din pământ.

Virginia le făcea numaidecât să se simtă în largul lor, îmbiindu-le cu băuturi răcoritoare, ale căror alese însuşiri căuta să le scoată în evidența, amintind mai ştiu eu ce împrejurare, menită, după părerea ei, să le dea un gust eu totul deosebit. Cutare băutură fusese preparata de Margareta; cealaltă, de mama ei; cutare fruct fusese cules

chiar de fratele ei din vârful unui copac. Îl punea pe Paul să le danseze şi nu se îndura să se despartă de de până nu le vedea mulţumite şi îndestulate; ţinea s. A se împărtăşească la rândul lor din bucuria familiei sale. „Nu poţi fi fericit, spunea ea, decât făcându-i pe alţii fericiţi.” La plecare, Virginia le îndemna să ia cu de câte ceva, din ce observase că le făcuse plăcere, stăruind să primească darul, sub cuvânt că era un obiect nou sau mai aparte. Dacă băga de seamă că îmbrăcămintea lor e prea ponosită, alegea, cu încuviinţarea mamei sale, câteva din lucruşoarele ei, şi-l trimitea pe Paul să le ducă într-ascuns şi să le lase la uşa colibei lor. Aşa înţelegea ea să facă binele, aidoma proniei cereşti, lăsând să iasă în vileag numai fapta bună şi păstrând tăcere asupra binefăcătorului.

53

Voi, europenii, cu mintea voastră îmbâcsită, încă din copilărie, de nenumărate prejudecăţi potrivnice fericirii, nu sunteţi în stare sa pricepeţi că natura poate să dăruiască atâta înţelepciune şi atâtea desfătări. Sufletul vostru îngrădit într-o limitată sferă de cunoştinţe umane ajunge curând să istovească toate plăcerile artificial plăsmuite; în timp ce natura şi inima sunt un izvor nesecat de bucurii. Paul şi Virginia nu aveau la îndemână nici ornice, nici calendare, nici cronologii, nici cărţi de istorie sau de filosofie. Răstimpurile vieţii lor se călăuzeau după cele ale naturii.

Cunoşteau orele zilei după umbrele copacilor; anotimpurile după vremea în care aceştia înfloreau ori legau rod, iar anii, după numărul recoltelor. Gingaşe imagini se împleteau în convorbirile lor, răspândind un neasemuit farmec: „E timpul să mâncăm, le dădea de ştire Virginia celor din casă, umbrele bananierilor au coborât la rădăcină”; sau „Se înserează, tamarinii îşi închid frunzele”. „Când mai veniţi pe la noi?“ o întrebau uneori prietenele din vecinătate: „La culesul trestiei-de-zahăr“, spunea Virginia. „Vizita voastră va fi cu atât mai dulce şi mai plăcută”, răspundeau la rândul lor fetele. Când

cineva voia să ştie câţi ani are ea sau Paul: „Fratele meu, spunea Virginia, este de vârsta cocotierului mai mare de lângă fântână, iar eu de vârsta celui mai mic. Manglierii au rodit de douăsprezece ori, iar portocalii au înflorit de douăzeci şi patru de ori, de când sunt pe lume“. Aidoma driadelor şi faunilor, viaţa lor părea legată de aceea a copacilor. Nu cunoşteau alte date istorice decât acelea însem-

54

nate pe răbojul vieţii celor două mame; altă cronologie decât a livezilor; altă filosofic decât aceea de a face bine tuturor şi de a se supune voinţei lui Dumnezeu.

La urma urmelor, ce. Nevoie aveau aceşti copilandri să fie bogaţi şi învăţaţi aşa cum suntem noi? Lipsurile şi neştiinţa lor îi făceau să fie mai fericiţi. Nu era zi în care să nu fi căutat să se ajute unul pe altul sau să-şi împărtăşească oarecare cunoştinţe: da, cunoştinţe, şi chiar dacă pe alocuri se vor fi strecurat unele greşeli, pentru un suflet curat nu pot fi primejdioase.

Aşa creşteau aceşti doi copii ai naturii. Niciun necaz nu le încreţise fruntea; nicio necumpătare nu le înveninase sângele, nicio patimă nefericită nu le întinase inima; iubirea, nevinovăţia, credinţa făceau ca frumuseţea sufletului lor să înflorească mereu, în cele mai suave gingăşii, ce se oglindeau pe chipurile, în felul de a fi şi în faptele amâtidorura. În zorii vieţii, aveau toată prospeţimea unui revărsat de zi: aşa cum vor fi fost primii noştri strămoşi în grădina raiului când, după ce-au fost plămădiţi de Dumnezeu, s-au văzut, s-au apropiat şi şi-au vorbit, la început ca

frate şi soră. Virginia, dulce, modestă, încrezătoare, ca ţi Eva; iar Paul asemeni lui Adam, clădit ca un bătibat, dar neştiutor ca un copil.

Câteodată, când se întorcea de la lucru şi se întâmpla să rămână singur cu ea (aşa cum mi-a povestit de nu ştiu câte ori) Paul îi spunea:

— Când sunt obosit e destul să te văd ca să-mi piară toată

osteneala; când, din vârful muntelui, te
55
zăresc aici, în vale, îmi apari ca un boboc de trandafir răsărit în mijlocul livezilor noastre. Când te îndrepți spre casă, potârnichea care aleargă să-şi caute puii nu are un piept atât de mândru şi nici nu este atât de sprintenă ca tine. Şi, cu toate că uneori te pierd din ochi, printre copaci, n-am nevoie să te văd ca să ştiu unde eşti; ceva din tine, n-aş putea spune ce anume, stăruie în aerul pe care-l străbați, în iarba pe care stai. Când sunt lângă tine, toată ființa mea e cuprinsă ca de o vrajă. Azurul cerului e mai puțin frumos decât albastrul ochilor tăi; cântccul pietroşeuor mai puțin dulce decât viersul tău. Dacă te aring numai cu vârful degetului, tot trupul mi se înfioară de plăcere. Ții minte cum am trecut împreună râul Celor
Trei-Gurguie, peste pietrele din vad, ce lunecau sub picioare? Când am ajuns la mal eram frânt de oboseală, dar în clipa în care te-am luat în cârcă mi s-a părut că-mi crescuseră aripi de pasare. Spune-mi, cum ai putut să mă vrăjeşti, prin ce farmec anume? Prin înțelepciunea ta? Dar mamele noastre sunt mai înțelepte decât noi amândoi laolaltă. Prin mângâierile tale?
Dar de mă îmbrățişează mai des decât tine. Mai curând, cred, prin bunătatea ta. N-am să uit niciodată că ai mers desculță până la Râul-Negru ca să ceri îndurare pentru o biată sclavă fugită de la stăpân. Ține, iubita mea, ramura asta înflorită de lămâi pe care am cules-o din pădure; pune-o la noapte la căpătâiul patului. Mănâncă fagurele ăsta de miere, l-am desprins pentru tine din vârful unei stânci. Dar mai întâi pune-ți capul pe pieptul meu ca să-mi treacă oboseala.
56
Virginia îi răspundea:
— O, frățâoare, razele soarelui ce poleiesc dimineața creştetele acestor stânci îmi bucură mai puțin sufletul decât

clipele în care te ştiu lângă mine. O iubesc din toată inima pe măicuța mea, aşa cum o iubesc şi pe a ta, dar când le aud spunându-ți „fiul meu”, parcă le iubesc şi mai mult. Mângâierile pe care mamele noastre ți le hărăzesc ție îmi sunt mai dragi decât acelea pe care le primesc eu. Mă întrebi de ce mă iubeşti; fiindcă aşa se iubesc făpturile care au crescut împreună. Uită-te la păsările noastre; crescute în acelaşi cuib, se iubesc ca şi noi, sunt ca şi noi mereu împreună. Au/i le cum se cheamă între de şi cum îşi răspund din copac în copac; aşa şi eu, când ecoul îmi aduce la ureche melodiile cântecelor pe care le cânți din fluier, sus, pe culme, îngân cuvintele lor în adâncul văii. Mi-eşti drag, mai ales din ziua când ai vrut să te iei la trântă din pricina mea cu stăpânul sclavei.
De-atunci adeseori mi-am spus: „Ah, ce inimos este frățiorul meu; fără el aş fi murit de frică”. În fiecare zi mă rog Celui-de-sus pentru mamele noastre, pentru tine, pentru sărmanii noştri slujitori; dar în clipa când îți rostesc numele mi se pare că devin mai credincioasă. Atât de fierbinte mă rog lui Dumnezeu să nu ți se întâmple vreun rău! De ce trebuie să te duci atât de departe şi să te cațări atât de sus ca să-mi culegi poame şi flori? N-avem destule în grădină?
Uite cum ai obosit! Eşti lac de apă.

Şi cu batistuța ei albă îi ştergea fruntea şi obrajii, şi-l săruta de câteva ori.

57

Cu toate astea, de o bucată de vreme Virginia se simțea bântuită de o suferință necunoscută. Frumoşii ei ochi albaştri erau împăienjeniți de vinişoare, fața i se gălbejise şi o lâneezeală cumplită îi moleşea trupul.
Fruntea i se adumbrise şi-i pierise zâmbetul de pe buze. O vedeai dintr-o data veselă fără nicio pricină ile bucurie,. Sau tristă fără să fi avut vreo supărare.
Părăsise jocurile nevinovate de până atunci şi îndeletnicirile ei dragi, fugea de ai săi, deşi-i iubea atât de mult. Rătăcea

fără țintă prin locurile cele mai singuratice, căutând pretutindeni pacea pe care n-o afla nicăieri. Uneori, zărindu-l pe Paul, îi ieşea în cale

/burdând: apoi, dintr-o data, când să se apropie de el, se oprea locului stingherită, obrajii palizi i se îmbujorau şi se ferea să se uite în ochii lui.

— Stâncile sunt îmbrăcate în verdeață, îi spunea

Paul, păsările noastre cântă când te văd, totul e vesel în jurul tău, numai tu eşti întristată.

Şi căuta s-o trezească ia viață îmbrățişând-o, dar ea îşi întorcea capul şi fugea tremurând s-o caute pe maică-sa. Biata copilă se simțea turburată de niângâierile fratelui ei. Paul nu pricepea de loc aceste toane pe cât de neaşteptate, pe atât de curioase. Dar o nenorocire nu vine niciodată singură.

Vara, una din acele yeri ce se abat când şi când ca o urgie asupra ținuturilor tropicale, sosi şi pe aceste meleaguri spre a le pustii. Era către sfârşitul lui decembrie, când soarele, aflat în zodia Capricornului, încinge timp de trei săptămâni lle-de-France cu ra-

58

zele-i năpustite din înaltul cerului. Vântul dinspre sud-est, care prin partea locului suflă aproape tot anul, nici nu adia măcar. Nori groşi de praf se stârneau pe drumuri, stăruind multă vreme în văzduh.

Pământul era crăpat peste tot, iarba pârjolită, o boare caldă ieşea din coasta munților şi mai toate păraiele secaseră. Dinspre mare nu se ivea niciun crâmpei de nor. Doar în timpul zilei o pâclă roşiatică plutea peste întinsurile ei, părând, în lumina apusului, flăcările unui incendiu. Văzduhul încins nu se răcorea nici chiar noaptea. Talgerul lunii, roşu ca focul, se ridica uriaş, în zarea încețoşată. Pe clinele dealurilor, vitele toropite de zăduf, cu grumazul întins spre der, dornice de aer, umpleau văile cu mugetele lor jalnice.

Cafrul care le păzea se întindea şi el pe pământul gol, căutând un pic de răcoare; pământul însă frigea pretutindeni, iar văzduhul înăbuşitor răsuna de zumzetul gâzelor ce căutau să-şi astâmpere setea cu sângele oamenilor şi al dobitoacelor.

într-una din aceste nopți fierbinți, Virginia simți cum toate suferințele bolii sale se întețesc. Se ridica din pat, se aşeza în capul oaselor, se culca la loc, dar, oricum ar fi stat, nu-şi afla nici liniştea, nici somnul. În cele din urmă, se îndreptă prin noaptea luminată de lună spre fântâna ei; zăreşte izvorul care, cu toată seceta, nu încetase să curgă, despletindu-şi fuiorul de argint pe peretele cafeniu al stâncii.
Se cufundă în bazinul de la poalele lui. În primele clipe, răcoarea apei îi trezeşte simțurile şi o mulțime

’59

rde amintiri plăcute i se perindă prin minte. Îşi aminteşte cum, în copilărie, mamei sale şi Margaretei le era drag să-i scalde pe copii împfeună în locul acela şi că mai târziu Paul, păstrând numai pentru ea scăldătoarea, îi adâncise albia, aşternuse pe fund un strat de nisip şi semănase pe maluri ierburi mirositoare. Zăreşte oglindindu-se în apă, peste brațele şi sânul ei gol, cei doi cocotieri sădiți la naşterea ei şi a lui Paul şi care acum îşi îngemănau deasupra capului ei ramurile verzi şi fructele tinere. Se gândeşte la prietenia lui Paul, mai dulce decât orice mireasma „mai curată decât apa izvoarelor, mai puternică decât cei doi cocotieri îngemănați, şi suspină. Se gândeşte apoi la noapte, la singurătate, şi un foc mistuitor o încinge. Iese repede din apă, speriată de primejdiile ce-o pândesc din frunzişuri şi de apa mai fierbinte decât soarele clocotitor. Aleargă în brațele mamei sale, s-o păzească de ea însăşi. Îri câteva rânduri, vrând să-i destăinuie tot ce-o frământă, îi cuprinse strâns mâinile într-alc ci, în câteva rânduri e gata şi rostească numele lui Paul, dar inima ei e atât de împovărată, încât cuvintele-i îngheață pe buze şi atunci nu-i mai rămâne altceva decât să-şi plece

capul pe sânul mamei, scaldindu-i-l într-un potop de lacrimi.

Doamna de la Tour îi dădea ioane bine seama de pricina răului ce o chinuia pe fată, dar nu se încumeta să înceapă ea vorba.

— Copila mea, se mulțumea să-i spună, roagă-te lui Dumnezeu. Sănătatea şi viața noastră sunt în mâinile lui. Te încearcă astăzi pentru ca mâine să te răs-

60

plătească. Gândeşte-te că nu ne aflăm pe pământ decât pentru a ne strădui să nu ne abatem de pe calea virtuții.

între timp, caidurile dogoritoare ridicară de pe întinsul oceanului-aburi care acoperiră insula ca o uriaşă umbrelă, Vârfurile munților se îmbrobodiră cu ei, iar când şi când lungi brazde de foc fulgerau de pe înălțimile încețoşate. Curând, tunete cutremurătoare făcură să clocotească pădurile, câmpiile şi văile, ploi năprasnice, revărsate ca nişte cascade, căzură din tarii.

Şuvoaie spumegătoare se prăbuşeau pe coastele muntelui; fundul căldării era înecat de noianul apelor, tăpşanul pe care se aflau colibele se prefăcuse într-o mică insulă, iar gura văii într-un zăgaz prin care se scurgeau, de-a valma cu apele vuitoare, halci de pământ, copaci şi stânci.

întreaga familie, înfricoşată, se ruga lui Dumnezeu în coliba doamnei de la Tour, al cărei acoperiş trosnea cumplit sub opintirile vântului. Cu toate că uşa şi obloanele erau bine înțepenite, se desluşeau toate lucrurile din încăpere prin rosturile lemnăriei, atât de puternice şi dese erau fulgerele. Inimos ca întotdeauna,

Paul, însoțit de Domingo, înfruntând furtuna, mergea de la o gospodărie la alta, întărind ici un zid cu o proptea, bătând un par dincolo; nu intra în casă decât să-i liniştească pe ai săi dându-le speranțe că în curând vremea se va însenina. Într-adevăr, spre seară ploaia încetă; alizeul de sud-est începu să sufle iar, ca în celelalte zile, norii de furtună fură alungați spre nord-

61

est şi, înainte de a scăpata, soarele se ivi deasupra orizontului.

Prima dorinţă a Virginici fu să revadă locul sorocit răgazurilor ei. Paul se apropie de ea cu sfială şi-i dădu braţul ca s-o sprijine în mers. Fata primi surâzând şi ieşiră împreună din colibă. Aerul era proaspăt şi sonor. Coastele muntelui fumegau, brăzdate ici şi colo de spuma şuvoaielor, a căror apă începea să sece pretutindeni. Cât despre grădină, era toată răvăşit i şi numai hârtoape; cei mai mulţi pomi roditori erau smulşi din rădăcină; mormane de nisip se îngrămădiseră pe marginea livezilor şi astupaseră scăldătoarea
Virginici. Totuşi, cei doi cocoiieri rămăseseră neclintiţi şi plini de verdeaţă; jur împrejur, însă, nu se mai vedeau nici pajişti, nici umbrare, nici păsări, în afara de câţiva pietroşei, care, aciuaţi pe vârful stâncilor din preajmă, îşi plângeau prin tânguioase cânturi puii răpuşi.

în faţa acestei jalnice privelişti, Virginia îi spuse lui Paul:

— Ai adus păsări şi vijelia le-a nimicit. Ai sădit o grădină minunată, şi acum e paragini că. Totul e sortit pieirii pe pământ. Numai cerul e veşnic neschimbător.

— De ce nu pot să-ţi dau o fărâmă de cer! răspunse Paul. Din păcate nu am niciun bun al meu, nici măcar aici, pe pământ..

Virginia zise roşind:

— Ai totuşi ceva: iconiţa simţului Paul.

Abia sfârşi de vorbit ca băiatul se şi repezi s-o caute la el, în colibă. Iconiţa cu pricina era o miniatură

62

care-l înfăţişa pe sfântul Paul sihastrul. Margareta o păstra cu cea mai mare cucernicie; acasă la părinţi o purtase multă vreme la gât; mai apoi, când îl născuse pe Paul, o atârnase la gâtul copilului. Şi cum, în timpul sarcinii, când toată lumea o năpăstuise, se uita într-una la icoana

preafericitului sihastru, rodul pântecehii sau ajunsese să capete oarecare asemănare C; it chipul pustnicului, ceea ce o îndemnase să-i dea numele acestuia, punându-l sub ocrotirea unui sfânt care îşi petrecuse viața departe de oamenii care înşelaseră buna ei credință, lăsând-o apoi în voia sorții. Primind din partea lui Paul iconița, Virginia îi spuse cu un tremur în voce:

— Frățiodre, atâta timp cât îmi va fi dat să trăiesc n-o să încapă în mâinile altcuiva şi nu voi uita niciodată că mi-ai dăruit singurul lucru pe care-l aveai pe lume.

Față de glasu! ei prietenos, şi față de această mărturie neaşteptat de caldă şi duioasă intimitate, Paul dădu s-o cuprindă în brațe; dar, uşoară ca o pasăre, Virginia îi scăpă din mâini, lăsându-l cu totul descumpănit, fără să poată pricepe ceva din purtarea ei atât de ciudată.

între timp, Margareta îi spunea doamnei de la Tour:

— Ce-ar fi să-i căsătorim pe copii? Au unul pentru altul o dragoste nețărmurită, de care fiu-l meu încă nu-şi dă seama, dar în ziua când natura îşi va spune cuvântul, zadarnic vom căuta să veghem asupra lor, căci ne putem aştepta la orice.

63

— Sunt prea tineri încă şi prea săraci, îi răspunse doamna de la Tour, gândeşte-te ce durere ar fi pentru noi dacă Virginia ar aduce pe lume nişte bieți copii amărâți, pe care poate nici n-ar fi în stare să-i crească! Negrul tău, Domingo, de-abia îşi mai ține zilele, Maria este neputincioasă, iar eu, draga mea, de cincisprezece ani încoace mă simt din ce în ce mai slăbită. În țările calde omul îmbătrmeşte mai repede şi parcă -şi mai repede încă, atunci când e necăjit. Singura noastră nădejde este Paul; să aşteptăm până-l vor mai coace anii, ca să poată ține singur toată casa. Deocamdată, după cum ştii, avem doar atâta cât să trăim de azi pe mâine. Dar dacă i-am face rost lui Paul să plece în

India pentru o bucata de vreme, negoțul i-ar aduce atât cât să poată cumpăra un sclav; iar la întoarcere
O să-l însurăm cu Virginia; cred că nimeni pe lume n-ar putea s-o facă mai fericită pe copila mea dragă decât fiul tău, Paul. Să vedem ce zice şi vecinul nostru.

într-adevăr cele doua doamne îmi cerură părerea şi mă arătai întru totul de acord cu de.

— Marile Indiei sunt frumoase, le-am spus eu, şi, dacă se întâmplă să fie şi timpul prielnic, de aici până-n India nu faci mai mult de şase săptămâni, şi cam tot atâta la întoarcere. Voi căuta să strâng de la noi, din cartier, ceva mărfuri pentru Paul, căci toți vecinii mei îl îndrăgesc. De-ar fi să-i dăm numai bumbac brut – cu care nimeni n-are ce face pe aici, de vreme ce n-avem mori de decorticat – lemn de abanos – atât de neluat în seamă la noi că-l punem pe foc – şi ceva răşini, că şi aşa se irosesc în zadar prin

64

pădurile noastre – şi tot ar fi ceva, că toate astea s-ar vinde cu bani buni în India, pe când aici n-au niciun preț.

Le făgăduii că voi căuta să-i cer domnului de La
Bourdonnais un permis de îmbarcare în vederea acestei călătorii, d.ir mai înainte mă gân'dii să stau de vorbă cu Paul. Dar care nu-mi fu mirarea când băiatul, înzestrat pe cât se părea cu un bun-simț ce depăşea cu mult vârsta lui, îmi spuse:

— De ce vreți să-mi părăsesc familia pentru nu ştiu ce gânduri de îmbogățire? Poate fi oare pe lume un negoț mai bănos decât un ogor bine lucrat, care poate să-ți aducă uneori un câştig însutit şi înmiit? Dacă vrem neapărat să facem negoț, ce ne împiedică să ducem la oraş tot ce ne prisoseşte în gospodărie, în loc să cutreier India? Mamele noastre spun că Domingo e bătrân şi neputincios, dar eu sunt tânăr şi din zi în zi puterile mele sporesc. În lipsa mea, s-ar putea să li se întâmple vreun necaz, mai ales Virginiei, care şi aşa nu se simte prea bine. O, nu, nu! Cu niciun chip

nu m-aş putea îndupleca să le părăsesc.

Răspunsul lui mă puse într-o mare încurcătură, pentru că doamna de Ia Tour nu-mi ascunsese starea în care se afla Virginia şi nici dorința ei de a lăsa să treacă vreo câțiva ani până ce copiii aveau să mai crească, îndepărtându-i, pentru o bucată de vreme, unul ue altul. Erau motive pe care nici măcar nu îndrăzneam să-l las pe Paul să le întrezărească.

Tocmai atunci, o corabie sosită din Franța îi aduse doamnei de la Tour o scrisoare din partea mătuşii

65

sale. Teama de moarte, fără de care o inimă împietrită n-ar ajunge niciodată să cunoască înduioşarea, o încercase şi pe ea. Mătuşa abia se întremase după o boală grea, în urma căreia rămăsese cu o slăbiciune fără de leac din pricina vârstei înaintate. Ca. Atare, îi scria nepoatei sale să se întoarcă degrabă în Franța sau, dacă sănătatea nu-i îngăduia să facă un drum atât de lung, s-o trimită cel puțin pe Virginia, căreia avea de gând să-i ofere o educație aleasă, s-o mărite cu un senior de la Curte şi să-i lase moştenire toată averea ei.

Dar, pentru ca toate aceste haruri să se reverse asupra lor, ținea neapărat ca poruncile sale să fie cu sfințenie îndeplinite.

Toată familia rămase consternată după citirea acestei scrisori. Domingo şi Maria începură să plângă. Încremenit de uimire, Paul părea gata să-şi iasă din sărite. Virginia se uita drept în ochii mamei sale, fără a îndrăzni să scoată o vorbă.

— Te-ar lăsa oare inima să ne părăseşti acum? o întrebă Margareta pe doamna de la Tour.

— Nu, scumpă prietenă, nu, dragii mamei, răspunse doamna de la Tour, n-am să vă părăsesc niciodată.

Am trăit o viață întreagă lângă voi, şi tot lângă voi vreau să-mi sfârşesc zilele. N-am ştiut ce înseamnă fericirea decât datorită prieteniei voastre. Dacă sănătatea mea se întâmplă să fie acum zdruncinată, e numai din pricina necazurilor

prin care am trecut odinioară. Neîndurarea rudelor mele şi pierderea scumpului meu soț mi-au rănit inima. De-atunci însă

am avut parte de atâta mângâiere şi de atâta fericire în mijlocul vostru, trăind în aceste sărmane colibe, cum niciodată n-aş fi putut nădăjdui să am în patria mea, cu toate bogățiile familiei mele.

La auzul acestor cuvinte, lacrimi de bucurie începură a picura din ochii tuturor. Strângând-o în brațe pe doamna de la Tour, Paul îi spuse:

— Nici eu n-am să te părăsesc, să ştii. Orice s-ar întâmpla, n-am să plec în Indii. Vom munci cu toții pentru dumneata, măicuță dragă; cât vei fi eu noi niciodată n-o să duci lipsă de nimic.

Dar dintre toți cei de față, singura care se arăta mai puțin bucuroasă, fiind în acelaşi timp 1 cea mai înduioşată, era Virginia. În tot restul zilei păstră pe chip un zâmbet blajin şi toată lumea tu cât se poate de mulțumită văzând că-şi redobândise liniştea.

A doua zi, foarte devreme, tocmai isprăviseră rugăciunea de dimineață, pe care de obicei o făceau împreună înainte de a se aşeza la masă. Când Domingo îi înştiința că un oaspete de soi, urmat de doi sclavi, se îndrepta călare spre locuința lor. Bra domnul de
La Bourdonnais. Noul-venit intră în casă, unde toată familia se pregătea să prânzească. Virginia tocmai pusese pe masă, după obiceiul pănnntului. Calea şi orez fiert în apă, la care adăugase gulii coapte şi banane proaspete. În chip de farfurii, foloseau jumătăți de lidvă, iar drept față de masă, frunze de bananier. La început, guvernatorul se arăta întrucâtva mirat văzând sărăcia ce domnea în casă. Pe urmă, adresându-se doamnei de la Tour, îi spuse că treburile obşteşti îl

împiedicau câteodată să se gândească la cele particulare; dar că se putea bizui întru totul pe dânsul.

— Doamnă, aveți la Paris, adăugă el, o mătuşă de neam mare şi foarte bogată, care vrea să vă lase averea ei şi abia aşteaptă să veniți.

Doamna de la Tour îi răspunse guvernatorului că sănătatea ei şubredă nu-i îngăduia să pornească într-o călătorie atât de lungă.

— Trebuie totuşi, urmă domnul de La Bourdonnais, măcar pentru domnişoara, fiica dumneavoastră, care-i atât de tânără şi de drăguță; ar fi nedrept s-o lipsiți de o moştenire atât de însemnată. Nu vă ascund că mătuşa dumneavoastră a cerut sprijinul autorităților ca s-o aducă lângă. Dânsa. În privința asta, am fost înştiințat pe cale oficială să fac uz de puterea mea, la nevoie; dar cum nu obişnuiesc să mă folosesc de ea decât spre a-i ferici pe locuitorii coloniei, aştept din partea dumneavoastră să vă decideți la acest sacrificiu de câțiva ani, de care depinde soarta fiicei dumneavoastră şi bunăstarea domniei-voastre, ce va fi astfel statornicită pentru toată viața. De ce vin oare unii sau alții în colonii?
Nu pentru ca să facă avere? Şi atunci nu e mult mai plăcut să ştii c-o găseşti dinainte agonisită în patrie?

Spunând acestea, guvernatorul puse pe masă un sac plin cu piaştri, pe care-l purta unul dintre însoțitorii săi negri.

— Din partea mătuşii dumneavoastră, adăugă el, pentru ca domnişoara să poată face toate pregătirile trebuincioase în, vederea călătoriei.

68

în încheiere, o dojeni cu blândețe pe doamna de la Tour pentru că nu se gândise să-i ceară sprijinul atunci când avusese greutăți, lăudând-o în acelaşi timp pentru curajul ei plin de noblețe. Luând atunci ouvântul, Paul îi spuse guvernatorului:

— Mama totuşi a căutat să vorbească cu dumneavoastră, dar n-a fost bine primită.

— Mai aveți un copil, doamnă? o întrebă domnul de La Bourdonnais pe doamna de la Tour.

— Nu, domnule, răspunse ea, e băiatul prietenei mele, dar şi el şi Virginia sunt copiii amândorura, deopotrivă de dragi.

— Tinere, îi spuse guvernatorul lui Paul, când vei ajunge să cunoşti mai bine lumea, vei putea să-ți dai seama de necazurile dregătorilor; vei afla ce lesne pot fi înrâuriți şi cu câtă uşurință acordă viciului deprins a umbla cu uneltiri răsplata cuvenită destoiniciei ce înțelege să rămână în umbră.

Poftit la masa de doamna de la Tour, domnul de
La Bourdonnais luă loc lângă dânsa. Se ospăta, după datina creolilor, cu orez fiert şi bău cafea. Se arata încântat de buna rânduială şi curățenia ce domneau în colibă, şi de legăturile strânse ce uneau cele două fermecătoare familii, ba chiar şi de râvna bătrânilor servitori.

— Aici, nu sunt decât mobile simple de lemn, în schimb ți-e dat să întâlneşti numai chipuri senine şi inimi de aur, spuse el.

69

Fericit că guvernatorul era atât de popular, Paul îi mărturisi:

— Aş vrea să fiu prietenul dumneavoastră, pentru că văd că sunteți un om cumsecade.

Domnul de La Bourdonnais primi cu plăcere această mărturie de cordialitate insulară. Îi strânse mâna şi-l îmbrățişa pe Paul, încredințându-l că se poate bizui pe prietenia lui.

După masă, ținu să vorbească între patru ochi cu doamna de la Tour pentru a-i spune că în curând avea prilejul să-şi trimită fiica în Franța cu o corabie care tocmai se pregătea să ridice ancora;
că va avea grijă s-o dea în seama unei doamne, rudă cu dânsul, care urma să plece cu acelaşi vas; că nu trebuia să renunțe cu niciun preț la o avere atât de însemnată numai

pentru a fi liniştită câţiva ani.

— Mătuşa dumneavoastră, adăugă el, la plecare, nu mai are de trăit decât cel’mult doi ani, asta o ştiu chiar de la prietenii săi. Gândiţi-vă bine. Un asemenea noroc nu-ţi iese în cale în fiecare zi. Mai sfătuiţi-vă şi cu alţii. Orice om cu bun-simţ va fi de părerea mea.

La care doamna de la Tour îi răspunse că nu dorea nimic altceva pe lume decât fericirea fiicei sale

, şi de aceea o va lăsa numai pe ea să hotărască dacă vrea sau nu să plece în Franţa.

Doamna de la Tour nu era totuşi nemulţumită că se ivise prilejul s-o despartă pentru cât va timp pe Virginia de Paul, pentru ca mai târziu să fău-

0

rească fericirea amândorura. O luă deci pe fiica sa deoparte şi-i spuse:

— Copila mea, servitorii noştri sunt bătrâni, Paul e încă prea crud, Margareta are şi ea destui ani în spate, iar pe mine, cum vezi, de pe acum au început să mă părăsească puterile; daci s-ar întâmpla să mor, ce ai să te faci aşa, săracă, în mijlocul acestor pustietăţi? Ar însenina să ramai singură, iară să ai pe nimeni lângă tine care să-ţi poată da un ajutor, şi vei fi nevoită să munceşti din greu, ca un argat, ca să poţi trăi de azi pe mâine. Mi se sfiie inima numai când mă gânefesc.

— Aşa a lăsat Dumnezeu, îi răspunse Virginia, ca tot omul să mun cească. M-ai înv Sfat să muncesc şi să binecuvântez munek Lui în fiecare zi. Până acum mi ne-a părăsii şi n-o sa ne părăsească nici de aci încolo. În marea sa îndurare, veghează îndeosebi asupra celor năpăstuiţi. Aşa mi-ai «pus doar, mamă, de-a tî te a ori! Nu m. I simt în stare să mă despart de voi.

înduioşată, doamna de la J’our stărui totuşi:

— Singura mea năzuinţa este să te văd fericită şi să te mărit cândva cu Paul, care nu-ţi este frate.

Gândeşte-te însă că soarta lui se atlă acum în mâmile tale.

Orice fânără fată îndrăgostită e-te convinsă că nimeni nu-şi dă seama de asta. Îşi aşterne singură pe odii vălul care ascunde taina inimii ei; când însă o mână prietenoasă îl ridică, neliniştile dragostei sale, ferecate cu atâta grijă, năvălesc ca prin-

71

tr-un zăgaz deschis şi duioasele destăinuiri pe care încrederea le-a scos la lumină iau locul tăcerii şi misterelor de care fata se înconjura mai înainte.

Mişcată de aceste noi mărturii de bunătate din partea mamei sale, Virginia îi împărtăşi tot ce-i frământase sufletul, singurul ei martor fiind numai

Dumnezeu; pronia cerească, spuse ea, îi venise însă lântr-ajutor prin mijlocirea unei mame duioase, care privea cu ochi buni simțămintele ei şi ale cărei sfaturi aveau s-o călăuzească; acum, deci, când se putea bizui pe sprijinul ei, totul o îndemna să rămână lângă dânsa, fără să se mai neliniştească pentru ziua de azi şi fără să se mai teamă de viitor.

Văzând că vorbele ei avuseseră cu totul altă urmare decât cea aşteptată, doamna de la Tour îi spuse:

— Copila mea, nu vreau câtuşi de puțin să te silesc, te las să chibzuieşti pe îndelete; dar caută totuşi să-i ascunzi lui Paul dragostea pe care i-o porți. Când fata şi-a dăruit inima, iubitul ei nu mai are ce-i cere.

Către seară, cum stăteau aşa, numai de două, intră În casă un om înalt, îmbrăcat într-o sutană albastră. Era preotul misionar de pe insulă, duhovnicul doamnei de la Tour şi al Virginiei, care venise din îndemnul guvernatorului.

— Fiicele mele, rost'i el intrând, Domnul fie lăudat! în sfârşit, acum sunteți bogate. Veți putea da ascultare inimii voastre bune, miluindu-i pe săraci. Ştiu ce v-a spus domnul de La Bourdonnais şi cunosc şi răspunsul pe oare i l-ați dat. Sănătatea

72

dumitale, măicuță, te sileşte să rămâi aici: dar pentru dumneata, tânără domnişoară, nu văd nicio piedică. Trebuie să ne supunem Celui-de-sus şi rudelor noastre mai vârstmce chiar dacă sunt nedrepte cu noi. Este un sacrificiu, dar aşa vrea Dumnezeu. Aşa cum El s-a jertfit pentru noi, la rândul nostru, fiecare dintre noi trebuie să se jertfească pentru binele familiei sale. Călătoria dumitale în
Franța e menită să aibă un sfârşit fericit. De ce nu vrei să pleci, scumpă domnişoară?

Virginia, cu ochii plecați, îi răspunse tremurând toată:

— Dacă aşa vrea Dumnezeu, nu pot decât să mă supun. Facă-se voia Lui!

Misionarul plecă să-i dea de ştire guvernatorului că misiunea pe care i-o încredințase fusese pe de-a-ntregul împlinită. Între timp, doamna de la Tour îmi trimisese vorbă prin Domingo să trec pe la dânsa, deoarece voia să se sfătuiască cu mine în legătură cu plecarea Virgiuiei. N-am fost de loc de părere s-o lase să plece. Convingerea mea este că dacă vrem s-avem parte de o fericire aşezată pe temeiuri sigure, trebuie să preferăm bucuriile pe care ți le poate dărui natura foloaselor pe care ți le poate aduce averea, şi că nu trebuie să căutăm aiurea ceea ce putem găsi la noi acasă. În orice împrejurare, fără nicio excepție, m-am călăuzit după aceste principii.
Dar ce tărie puteau să aibă sfaturile mele pline de cumpătare față de amăgitoarele ispite ale unei averi uriaşe, şi argumentele mele fireşti față de prejude-

S

73

cățile lumii şi de o autoritate ale cărei hotărâri erau sfinte pentru doamna de la Tour? Dacă se gândise totuşi să-mi ceară părerea, o făcuse numai din politețe, căci nu mai stătu să chibzuiască nimic din clipa în care duhovnicul său îşi spusese cuvântul. Chiar

Margareta, care la început se împotrivise din răsputeri la plecarea Virginiei, cu toate înlesnirile pe care le-ar fi putut avea fiul ei de pe urma bogăției dobândite de fată, nu mai găsea acum nimic de spus.
Paul, neştiind nimic despre întorsătura pe care o luaseră lucrurile, mirat de faptul că doamna de la
Tour avea mereu ceva de tăinuit cu fiica ei, se întuneca la față, cuprins de tristețe. „Pesemne ca se pune ceva la cale împotriva mea, îşi spuse el, de vreme ce roți caută să se ascundă de tnine.“

Cum între timp se râspâudise în insulă zvonul că norocul poposise pe aceste coclauri stâncoase, fel şi fel de neguțători porniră a lua în piept urcuşul. Din mâinile lor se revărsară în mijlocul colibelor cele mai scumpe țesături de India, croafce de Gudehiri, gevrele de Paliacat şi de Ma/. Ulipatan, sanguin de Daca, într-o singură culoare, în dungi, brodate, străvezii ca lumina zilei, pâirzeturi de Surat de o albeața atât de îmbietoare, cituri de toate culorile şi din oele mai rare, dintre care unele cu ramuri verzi pe un fond nisipiu. Neguțătorii desfăşurări sub privirile lor cele mai somptuoase mătăsuri de China, lampasuri brodate cu găurele, damascuri de un alb satinat, unele verzi ca o pajişte, altele de un roşu atât de aprins că-ți luau ochii; taftale roz, sa ti nuri îmbelşugate, mă-

tasuri de Pekin, moi ca nişte pânzeturi, nanchinuri albe şi galbene, şi chiar şorțuri din Madagascar.

Doamna de la Tour ținea ca fiica ei să-şi cumpere tot ce i-ar fi poftit inima, luând seama numai la prețuri şi la calitatea mărfurilor, ca nu cumva neguțătorii s-o tragă pe sfoara. Virginia alese tot ce crezu c-ar putea să facă plăcere mamei sale, Margaretei şi lui Paul.

— Asta, spunea ea, e, bună pentru mobile, iar asta le-ar prinde bine Mariei şi lui Domingo.

Până la urmă, sacul cu piaştri se deşertase şi ea încă nu

se gândise la nevoile sale. Din darurile făcute celor din jur trebui deci să primească înapoi partea ei.

Copleşit de durere la vederea acestor răsfăţuri ale sorţii care-i aminteau de plecarea Virginiei, Paul trecu pe la mine câteva zile mai târziu.

— Surioara mea pleacă, îmi spuse el abătut, a şi.
început să se pregătească de drum. Veniţi, vă rog, pe la noi. Folosind trecerea de care vă bucuraţi în ochii mamelor noastre, poate că veţi reuşi s-o opriţi în mijlocul nostru.

Mă lasai înduplecat de stăruinţele băiatului, deşi în sinea mea eram pe deplin încredinţat că întâmpinărilc mele nu vor trage câtuşi de puţin în cumpănă.

Dacă Virginia mi se păruse încântătoare îmbrăcată în pân/. A albastra de Bengal şi legată la cap cu un batic roşu, mi se păru cu atât mai frumoasă când o văzjui gătită aidoma cuconetului de la noi. Purta o rochie de muselină albă, dublată cu tafta trandafirie.

8*

75

Subţirimea trupului ei zvelt şi înalt, strâns într-un corset, ieşea pe deplin în vileag, iar părul bălai, împletit în două cosiţe, era cea mai minunată podoabă pentru cbipu-i feciorelnic. Ochii ei albaştri, arât de frumoşi, erau plini de melancolie, iar inima învolburată de patima pe care se străduia sa şi-o înfrîneze îi îmbujora obrazul şi-i strecura o înfiorare în glas. Prin contrast cu îmbrăcămintea elegantă, pe care s-ar fi zis c-o poarta împotriva voinţei sale, expresia ei melancolică părea şi mai înduioşătoare.
Oricine ar fi privit-o sau ar fi ascultat-o nu putea să nu fie mişcat. Paul se întrista şi mai mult. Mâhnită de impasul în care vedea că se afla fiul ei, Margareta îl luă deoparte şi-i spuse:

— Ce rost are, dragul mamei, să te legeni cu speranţe deşarte, care nu fac decât să sporească amărăciunea necazurilor noastre? E timpul să-ţi dezvălui taina pe care o

ascunde viața ta şi a mea.
Domnişoara de la Tour are, din partea mamei sale, o rubedenie bogată şi de neam mare, în vreme ce tu nu eşti decât feciorul unei țărănci sărace şi, pe deasupra, şi copil din flori.

Paul, care nu mai auzise până atunci cuvântu!
„copil din flori” rămase cât se poate de nedumerit şi o întrebă pe mama lui ce înseamnă.

— Tu n-ai avut un tată legiuit, îi răspunse ea.
Când eram fată, iubirea m-a făcut să cad în păcat şi rodul slăbiciunii mele ai fost tu. Greşeala mea te-a înstrăinat de familia tatălui tău, iar remuşcărilej de

76

familia mamei tale. În afară de mine, sărmane, nu mai ai nicio altă legătură de sânge pe lumea asta!

Şi izbucni în plâns. Strî. Ngând-o în brațe, Paul îi spuse;

— O, mamă! pentru că în afară de tine nu mai am nicio altă ființă apropiată pe lume, am să te iubesc şi mai mult. Dar ce cumplită e taina pe care mi-ai dezvăluit-o! Abia acum îmi dau seama pentru ce, de două luni încoace, domnişoara de la Tour se fereşte de mine şi de ce s-a hotărât să plece. A! fără-ndoială, mă dispreţuieşte!

Cum tocmai sosise ceasul mesei, se aşezară să cineze, dar fiecare dintre meseni, frământat de alte simțăminte, se mulțumea să tacă şi abia ciugulea din mâncare. Virginia ieşi cea dintâi din colibă şi se duse să şadă în locul unde ne aflăm noi acum. Puțin după aceea se ridică şi Paul de la masă şi veni lângă dânsa. O bucată de vreme rămaseră amândoi cufundați într-o adâncă tăcere. Era una din acele nopți pline de vrajă, aşa cum sunt de obicei nopțile la tropice, a căror frumusețe nici cel mai iscusit penel n-ar putea s-o zugrăvească. Luna mijea în înaltul cerului, acoperită de o perdea de nori, pe care razele sale o destrămau încetul cu încetul. Lumina se cernea pe nesimțite asupra munților de pe insulă şi asupra piscurilor ce luceau în ape verzi-argântii.

Viaturile îşi opriseră suflarea. În inima pădurilor, în adâncul văilor, pe creştetele stâncilor se auzea dulcele gungurit al păsărilor care se giugiuleau în cuiburile lor; toate vietățile, chiar şi gâzele ce foşneau prin iarbă, se

77

bucurau de seninul nopții şi de liniştea ce domnea în văzduh. Stelele scânteiau pe cer, oglindindu-se în sânul mării care le răsfrângea luminițele licăritoare.

Cu gândul aiurea, Virginia îşi lăsa privirea să se plimbe peste vastele şi întunecatele întinsuri, pe care numai văpaia focurilor aprinse de pescari le despărțea de uscat. La intrarea în port zări o lumină îngemănata cu o umbră: erau fanalul şi corpul jrasului pe care urma să se îmbarce pentru Europa

— Şi care, gata de plecare, aştepta numai un vânt prielnic ca să ridice ancora. Priveliştea aceasta avu darul s-o turbure şi îşi întoarse capul pentru ca

Paul să n-o vadă plângând.

Doamna de la Tour, Margareta şi cu mine stăteam ceva mai încolo, la o depărtare de câțiva paşi, sub bananieri, şi, în tăcerea nopții, am auzit desluşit vorbele lor, pe care nici până azi nu le-am uitat.

— Domnişoară, a rostit Paul, pare-se c-o să pleci peste trei zile. Nu u-e teama oare să înінmți primejdiile ce te pândesc pe mare... pe marea de care eşti atât de înfricoşată i

— Trebuie, răspunse Virginia, să-mi ascult părinții: e datoria mea şi trebuie să mi-o împlinesc.

— Ne părăseşti, spuse din nou Paul, pentru o rudă îndepărtata, pe care nici măcar n-ai ’vâvut-o la față până acum!

— Vai, suspină Virginia, aş fi vrut să ramân aici toată viața; dar mama nu m-a lăsat. Duhovnicul meu mi-a spus că voința lui Dumnezeu este să plec; că viața e o încercare... într-adevăr, grea încercare!

78

— Cum, se miră Paul, au fost atâtea motive care te-au

îndemnat să pleci şi niciunul ca să rămâi!? A, nu! cred că mai sunt şi altele pe care nu vrei să mi le mărturiseşti.. Bogăția este atât de ispititoare. Vei găsi curând, într-o lume noua, pe cineva căruia să-i spui „frățioare", aşa cum mie n-o să-mi mai spui niciodată. Şi vei căuta să-ți alegi un frate vrednic de dumneata priu obârşia şi averea pe care eu nu ți le pot pune la picioare. Dar unde vrei să te duci ca să poți'
avea parte de mai multa fericire? Pe ce țărmuri vei coborî ca să-ți fie mai dragi decât pământul pe care te-ai născut? Unde ai să găseşti oameni în mijlocul cărora să te simți atât de bine ca în sânul celor ce te iubesc? Cum ai să trăieşti fără mângâierile mamei tale, de care nu te poți lipsi? Şi apoi, gândeşte-te, ce-o să se facă ea, acum, în pragul bătrâneții, când n-o să te mai vadă în preajma ei, la masă, în casă, şi n-o să se mai poată sprijini de brațul tău când va ieşi să se plimbe? Ce o să se facă mama mea, care te iubeşte
tot atât de mult ca şi dânsa? Ce-am să le spun cu, şi uneia şi celeilalte, când am să le văd plângând că eşti atât de departe? Poți. Fi atât de crudă? Nu-ți mai vorbesc de mine: t'e-ai gândit, oare, ce-o să mă fac de aci încolo, când n-arța te mai văd dimineața în mijlocul nostru, şi când noaptea va coborî fără să ne găsească strânşi laolaltă ca de obicei, ce-o să mă fac atunci când voi privi aceşti doi cocotieri sădiți la naşterea noastră, care au fost atâta vreme martorii prieteniei ce ne-a legat? Dar fiindcă inima ta râvneşte o altă soartă, fiindcă tânjeşti după alte meleaguri decât acelea pe

79

care te-ai născut, după alte bunuri decât acelea dobândite prin truda mea, lasă-mă să viu cu tine pe corabia cu care pleci. Te voi linişti, atunci când vor bântui furtunile, care şi aici pe uscat re înspăimântă.
îți voi odihni capul pe pieptul meu şi-ți voi încălzi inima lângă inima mea, iar, în Franța, unde vrei să
te duci, ademenită de bogăție şi de măriri, te voi sluji ca un rob. Fericit numai văzându-te pe tine fericită, în palatele

acelea unde te voi vedea slăvită de toți, şi unde toată lumea va căuta să-ți împlinească dorințele, voi fi încă destul de bogat şi de nobil ca să-ți jertfesc tot ce am mai de preț, murind la picioarele tale.

Un hohot de plâns îi curmă glasul şi în clipa aceea o auzirăm pe Virginia spunându-i aceste cuvinte întretăiate de suspine:

— Penrru tine plec... pentru tine, pe care te-am văzut zi de zi muncind îndoit de spate ca să hrăneşti două,. Familii nevolnice. Şi dacă m-am învoit şi nu scap prilejul de a deveni bogată, a fost numai ca să-ți întorc înmiit binele pe care ni l-ai făcut.

Există oare o avuție în măsură să răsplătească prietenia ta? Ce-mi vorbeşti de obârşia ta? Ah! dacă mi-ar fi dat acum să-mi aleg singură fratele, crezi că mi-aş dori altul decât tine? O, Paul, Paul, tu-mi eşti mai drag ca. Un frate! De-ai şti ce greu mi-a venit să te îndepărtez de mine! Voiam să mă fi ajutat chiar tu să mă rup de mine însămi, până când cerul se va fi înduplecat să binecuvânteze legătura noastră. Acum rămân, plec, trăiesc, mor, fac tot ce

*0

vrei tu. Ființă slabă ce-sânt! Ani putut rămâne împietrită la mângâieriâe tale şi nu mă simt în stare să înfrunt durerea ta!

La aceste vorbe, Paul o cuprinse în brațe şi, ținând-o strâns înlănțuită, strigă cu o voce sălbatecă:

— Plec cu ea; nimic nu ne poate despărți.

Alergarăm cu toții la el.

— Dragul mamii» dacă ne părăseşti, ce-o să se întâmple cu noi? întrebă doamna de la Tour.

— Dragul mamii, dragul mamii... o îngână el tre
murind. Dumneata, mama mea! Dumneata care vrei să desparți pe frate de soră! Amândoi ți-am supt laptele; amândoi am crescut pe genunchii dumitale şi am învățat de la dumneata să ne iubim; amândoi ne-am spus-o de mii de

ori. Şi-acum o alungi de lângă mine!
O trimiți în Europa, în țara aceea barbară, care nu s-a îndurat să-ți dea un adăpost, la nişte rude vrăjmaşe, care şi pe dumneata te-au năpăstuit. Ai să-mi spui: N-ai niciun drept asupra ei de vreme ce nu e sora ta. Dar ea este totul pentru mine, averea mea, familia mea, rangul meu, tot ce am mai scump pe lume. Alte bunuri nu ştiu să am. Amândoi am împărțit acelaşi acoperiş, acelaşi leagăn, şi vom împărți acelaşi mormânt. Dacă pleacă, trebuie s-o urmez. O
să mă. Împiedice guvernatorul? Mă poate el opri să mă arunc în mare? Ma voi ține pe urmele ei înotând.
Marea nu poate să fie mai haină cu mine decât pământul. Dacă nu mi-a fost dat să trăiesc aici, lângă ea, cel puțin voi muri sub ochii ei, departe de voi.
Mamă vitregă! Suflet împietrit! l ie ca oceanul pe

care-o trimiți să-l înfrunte să ți-o răpească de-a pururi! Fie ca valurile să-ți aducă înapoi trupul meu neînsuflețit şi, rostogolindu-l împreună cu al ei printre pietrele de pe țărm, să-ți pricinuiască prin pierderea celor doi copii ai tăi o veşnic nemângâiată durere!

Auzind cuvintele lui, îl cuprinsei în brațe, căci disperarea îl scosese din minți. Ochii îi scânteiau, broboane mari de sudoare i se prelingeau pe obrazul dogoritor, genunchii îi tremurau şi simțeam în pieptu-i învăpăiat inima bătându-i să se spargă.

— O, dragul meu! spuse Virginia speriată. Îți făgăduiesc în numele bucuriilor pe care le-am împărtăşit în copilărie, în numele suferințelor tale şi alor mele şi în numele a tot ceea ce trebuie să lege pe veci două ființe oropsite, că, dacă va ’fi să rămân, să nu trăiesc decât pentru tine; iar dacă va fi să plec, să mă întorc într-o bună zi pentru a fi a ta. Voi toți care m-ați crescut de mică, voi, în mâinile. Cărora, se află soarta -mija şi care acum mă vedeți cu lacrimile pe obraz, îmi sunteți martori. Jur pe cerul care îmi aude cuvintele, pe marea ale cărei întinsuri va trebui să le străbat, pe aerul ce-l sorb în

piept şi pe care niciodată nu l-am prihănit cu minciuni.

întocmai cum sub razele soarelui o stană de gheaţă începe a se topi prăvălindu-se de pe culmile Apeninilor, aşa se istovi dintr-o dată mânia năprasnică a tânărului nostru, în clipa când auzi glasul iubitei sale. Fruntea-i semeaţă rămase plecată, în timp ce lacrimile îi curgeau şiroaie pe obraji. Amestecându-şi lacrimile cu ale sale, Margareta îl ţinea îmbrăţişat,

82

fără să poată scoate un cuvânt. Doamna de la Tour, care nu mai ştia pe ce lume se află, îmi spuse:

— Nu mai pot; mi se sfâşie inima. Călătoria asta blestemată nu trebuie să se facă. Vecine, fii bun şi încearcă să-l iei la dumneata pe băiat. De opt zile încoace nimeni n-a mai închis ochii, aici, în casă.

— Prietene, i-am spus atunci lui Paul, sora dumitale rămâne cu noi. Mâine vom căuta să vorbim cu guvernatorul; lasă familia dumitale să se odihnească în pace şi vino să dormi noaptea asta la mine. E târziu, suntem în toiul nopţii. Crucea Sudului se înalţă dreaptă în zare.

Băiatul se lăsă condus fără sa spună nimic şi, după o noapte foarte zbuciumată, se sculă în zorii zilei şi se întoarse acasă.

Dar ce rost «re să lungesc atâta povestea acestor întâmplări? în viaţa oamenilor nu există, îndeobşte, decât o parte pe care îţi face plăcere s-o cunoşti. Aidoma globului pământesc care se roteşte tu noi, ciclul vieţii noastre se încheie grabnic într-o singura zi, iar dacă o parte din ziua aceasta se bucură de lumină, cealaltă este hărăzită să rămână în întuneric,

— Moşule, i-am spus, te rog din suflet spune-mi până la capăt povestea pe care ai început-o atât de duios. Icoanele fericirii sunt făcute să ne încânte, dar celc ale nefericirii sunt la rândul lor pline de învăţăminte. Ce s-a întâmplat, rogu-te, cu bietul Paul?

83

Primul om pe care La văzut Paul, înapoindu-se acasă, a fost, negresa Maria care, urcata pe o stâncă, privea în largul mării.

— Unde-i Virginia? strigă el de departe, de cum o zări,

Maria îşi întoarse fața către tânărui ei stăpân ți începu să plângă. Paul, năucit, se înturna din drum şi o rupse la fugă spre port. Acolo află că Virginia se îmbarcase în faptul, zilei, că vasul ridicase pânzele numaidecât şi că în -momentul acela era atât de departe încât nici nu se mai zărea. Îşi îndreptă atunci paşii spre aşezarea lor, pe care o străbătu fără să spună un cuvânt nimănui.

Cu toate ca brâul acesta de stânci pare, mai ales acolo, în spatele nostru, aproape drept ca un zici, tăpşanele verzi ce se înşiră de-a lungul coastelor sunt tot atâtea prispe cu ajutorul cărora poți să ajungi pe nişte drumeaguri pieptişe până la temelia acelei piramide stâncoase, aplecată într-o rină şi pe care niciun picior omenesc n-a putut urca vreodată, numita Policarul. La poalele acestui pisc, se află o terasă umbrită de copaci mari, însă atât deînaltă şi de prăpăstioasă, ca pare o falnică pădure suspendată în aer şi înconjurată de genuni înfricoşătoare. Norii ce se adună necontenit în jurul Policarului îndestulează cîteva şipote care se prăvălesc de la o asemenea înălțime în adâncul văii, pe versantul celălalt al muntelui, în cât de acolo, de sus, nici nu se mai aude măcar vuiatul cascadei. Din locul acela poți ouprinde au ochiul o bună parte din insulă, cu munții ei încunu-

84

nați de piscuri, printre care Piterboth şi Cele Trei-Gurguie, şi cu văile-i împădurite; apoi întinsul mării şi insula Bourbon, care se află la vreo patruzeci de leghe spre apus. Din vârful acestei înălțimi, Paul apucă să zărească nava care i-o răpise pe Virginia. Era la mai bine de zece leghe în larg, ca un punct negru în mijlocul oceanului. O bună parte din zi şi-o petrecu astfel cu ochii ațintiți în zare; dispăruse de mult şi

lui tot i se părea c-o mai vede încă, iar când se topi în pâclele depărtărilor, se aşeză jos în mijlocul acelei sălbăticiuni, în bătaia vânturilor ce clatină neîncetat creştetele palmierilor şi ale tatamacilor. Freamătul lor înăbuşit şi unduios aduce cu un vuiet îndepărtat de orgă şi învăluie sufletul într-o profundă melancolie. Acolo îl găsii pe Paul, cu capul sprijinit de stâncă şi ochii pironiţi în pământ. De când răsărise soarele plecasem în cântarea, lui; cu mare greutate îl înduplecai să coboare şi să dea ochi cu ai săi.
L-am adus totuşi acasă şi de îndată o văzu pe doamna de la Tour se grăbi să-i reproşeze cu amărăciune că-l înşelase. Doamna de la Tour ne povesti cum pe la orele trei dimineaţa, când se stârnise vântul şi corabia se pregătea de plecare, guvernatorul, însoţit de o parte din statul sau major şi de preotul misionar, venise cu un palanchin s-o ia pe Virginia şi cum, tara să ţină seamă de stăruinţele şi lacrimile ei şi ale Margaretei, o porniseră cu de-a sila de acasă pe fată, mai mult moartă decât vie, strigând cu toţii că e spre binele lor.

5

— Cel puţin, spuse Paul, dacă mi-aş fi luat rămas bun de la ea, acum aş fi cu sufletul împăcat. I-aş fi spus: „Virginia, dacă în timpul cât am fost împreună mi-a scăpat cumva vreun cuvânt care te-a supărat, înainte de a mă părăsi pentru totdeauna, spune-mi că mă ierţi”. I-aş mai fi spus apoi; „Pentru că nu mi-e dat să te mai văd niciodată, adio, Virginia mea dragă! adio! Nu-ţi doresc decât să trăieşti mulţumită şi fericită departe de mine!“ Şi văzând că doamna de la Tour’ şi mama sa plângeau: Căutaţi, le spuse el, pe altcineva să vă zvânte lacrimile! şi se depărta de de gem în d.

O bucată de vreme rătăci de colo până colo în jurul casei. Se ducea prin toate locurile care ştia că-i fuseseră dragi Virginiei, Spunea caprelor şi iezilor care se ţineau după el behăind:

— Ce vreţi? Niciodată n-o veţi mai zări venind aici împreună cu mine să vă dea de mâncare din palmă.

Se Îndrept®? spre RĂGAZUL VIRGINIEI şi, văzând păsările ce se roteau în jurul lui, se tângui:

— Sărmane păsărele! De aci încolo nu veți mai ieşi în întâmpinarea celei care vă hrănea cu-atâta drag.

Dând apoi cu ochii de Fidel, care mergea înaintea lui adulmecând pe jos, ca şi cum ar fi căutat pe cineva, suspină şi-i spuse:

— O! n-ai s-o mai găseşti niciodată.

în cele din urmă, se aşeză pe o stâncă, în locul în care stătuse de vorbă cu ea în ajun, şi privind în

86

largul mării, unde văzuse pierind corabia ce i-o răpise pe Virginia, începu să plângă amarnic.

între timp, noi îl urmam pas cu pas, reniându-ne ca nu cumva furtuna ce-i bântuia cugetul să-l împingă la cine ştie ce faptă nesăbuită. Mamă-sa şi doamna de la Tour îl rugau cu cele mai duioase cuvinte să nu le sfâşie şi mai mult inima, lăsându-se pradă deznădejdii. În sfârşit, doamna de la Tour izbuti să-l liniştească, îmbunându-l cu tot felul de alintări menite să-i trezească speranțele. Îl numea odorul ei scump, fiul ei, ginerele ei, căruia i-o hărăzise pe fiica sa. Stărui să intre în casă şi să ia ceva în gură. Paul se aşeză cu noi la masă, păstrând gol lângă el locul pe care şedea de obicei tovarăşa copilăriei lui; îi vorbea ca şi cum ar fi fost acolo, îmbiind-o cu mâncărurile care ştia că-i plac ei mai mult;
dar îndată ce îşi dădea seama că se-njală, începea să plângă.
În zilele următoare, adună toate lucrurile de care se folosise Virginia, ultimele buchete de flori cu care se împodobise, o ceaşcă făcută dintr-o nucă-decocos, din care obişnuia să bea, şi, ca ți cum aceste amintiri lăsate în urmă de prietena lui ar fi fost cele mai prețioase odoare din lume, ie săruta şi le strângea la piept. Nici ambra nu împrăştie o mireasmă atât de suavă ca lucrurile atinse de ființa iubită. În cele din urmă, văzând ca regretele lui măreau mâhnirea mamei sale şi a doamnei de la Tour, şi că nevoile familiei îi cereau să

muncească fără de preget, se apucă, împreună cu Domingo, să dreagă stricăciunile pe care le suferise grădina.

87

Curând, tânărul acesta, indiferent ca un creol față de tot ce se petrece în lume, mă rugă să-l învăț să scrie şi să citească pentru ca să poată purta un schimb de scrisori cu Virginia. Mai apoi, ținu să învețe geografia, ca să-şi poată face o idee despre țara în care avea să debarce Virginia, şi istoria, ca să cunoască obiceiurile oamenilor în mijlocul cărora îi era hărăzit să trăiască. Tot aşa cum mai înainte, mânat de simțămintele lui de iubire, ajunsese să se desăvârşească în munca câmpului şi să preschimbe într-o grădină încântătoare un pământ plin de hârtoape. Fără îndoială, majoritatea ştiințelor şi artelor de care se bucură omenirea se datorează plăcerilor spre care năzuieşte această pasiune arzătoare şi învolburată, după cum din lipsa acestor plăceri s-a zămislit filozofia, care ne învață să ne mângâiem de orice neajuns.

Astfel, natura, făcând din dragoste legătura cea mai temeinică a tuturor ființelor, a sorocit-o să fie cel dintâi scop al societății umane şi imboldul din care s-au născut atât cunoştințele cât şi plăcerile noastre.

Paul nu prea avea cine ştie ce tragere de inimă pentru geografie, care, în loc să descrie natura fiecărei țări, se mulțumeşte să arate doar împărțirea ei politică. Istoria, şi mai ales istoria modernă, nu reuşi nici ea să-i trezească interesul. Nu descoperea în paginile ei decât o seamă de nenorociri ce se abăteau când şi când asupra omenirii şi ale căror cauze nu le putea desluşi; războaie fără motiv şi fără scop;

uneltiri ascunse; popoare lipsite de caracter şi cârmuitori lipsiți de omenie. Cu mult mai mult drag

98

citea romanele care, cercetând mai stăruitor sentimentele şi năzuințele omeneşti, îi înfățişau unele împrejurări

asemănătoare cu cele din viața lui. Aşa, bunăoară, nicio carte nu-i făcu atâta plăcere ca
Telemaque 1, datorită imaginilor vieții la țară şi felului în care erau zugrăvite pasiunile fireşti ale sufletului omenesc. Episoadele care-i plăceau în mod deosebit le citea cu glas tare mamei sale şi doamnei de la Tour; şi atunci, năpădit de amintiri răscolitoare, glasul i se frângea şi lâcrimiie-i curgeau pe obraz. I se părea că descoperă în Virginia demnitatea şi înțelepciunea Antiopei, îngemănate cu suferințele şi dragostea nimfei Eucharis. Pe de altă parte, lectura romanelor la modă, împănate cu moravuri şi cugetări deşucheate, avu darul să-l neliniştească; iar când află că aceste romane înfățişau imaginea adevărată a lumii europene se temu, şi nu fără unele temeiuri, ca nu cumva Virginia să se lase înrâurita de această lume şi să-l dea în cele din urmă uitării.

Trecuse, într-adevăr, mai mult de un an şi jumătate fără ca doamna de la Tour să aibă vreo ştire de la mătuşa sau de la fiica ei: aflase numai, pe cale lăturalnică, că Virginia ajunsese cu bine în Franța.

În cele din urmă primi, aduse de o corabie în drum spre India, un pachet şi o scrisoare scrisă chiar de
Virginia. Cu toată cumpătarea pe care o punea în

1 Aventurile lui Telemaque (1699), roman epic cu accente de critică indirectă privind politica lui Ludovic al XlV-Iea, scris de Felou (Francois de Salignac de La Mothe) (1651 — 1715).

cuvinte blinda şi îngăduitoarea ei fiică, doamna de la Tour îşi dădu seama că era tare nefericită. Scrisoarea oglindea atât de bine situația în care se afla, şi firea ei, încât mi s-a întipărit în minte aproape cuvânt cu cuvânt. \

„Preascumpă. Şi multmbită mamă „

i-am scris, chiar eu cu mâna mea, câteva scrisori, dar cum n-am primit niciun răspuns, am toate motivele să cred că n-au ajuns la dumneata. Nădăjduiesc însă că scrisoarea de față

va avea o soartă mai buna, datorită măsurilor pe care le-am luat ca să ai veşti de la mine şi ca să le primesc, la rândul meu, pe ale dumitale.

Am vărsat multe lacrimi de când ne-am despărțit, eu, care nu țin minte să fi plâns vreodată decât pentru necazurile altora! Mătuşa mea a rămas foarte mirată când, întrebându-mă, la sosire, la ce mă pricep, i-am spus că nu ştiu nici să citesc, nici să scriu. M-a întrebat ce-am învățat, atunci, de când sunt pe lume; iar când i-am răspuns că învățasem să port grija unei gospodării şi să, nu ies din cuvântul dumitale, m’t-a spus că educația pe care am primit-o e potrivită pentru o slujnică.

Chiar de-a doua zi m-a dat la pension, la o minăstire mare din preajma Parisului, unde am tot felul de profesori care mă învață, printre altele, istoria, geografia, gramatica, matematica fi călăria; dar am atât de puține înclinații pentru aceste ştiințe, încât nu cred c-am să fnă aleg cu mare lucru de pe urma învățăturilor acestor domni. Îmi dau seama că sunt a biată făptură cam sărăcuță cu duhul, aşa cum lasă ei să se înțeleagă.

Totuşi, rivna cu care mătuşa se ocupă de mine nu pare să se fi istovit. Cu fiece schimbare de anotimp îmi dăruieşte rochii

noi. A tocmit două cameriste care să mă slujească şi care umblă atât de gătite, încât ai zice că sunt cine ştie ce cucoane mari.

A ținut apoi să iau titluI de contesă, în schimb m-a silit să părăsesc numele de la Tour, care mi-era tot atât de drag ca şi dumitale, cunoscând, din câte mi-ai povestit, toate necazurile pe care le-a avut de întâmpinat tata ca să se însoare cu dumneata. A înlocuit numele pe care l-ai dobândit prin căsătorie cu acela al familiei dumitale, care de asemenea mi-e drag, fiind numele dumitale de fată. Văzând huzurul în care mă lăfăiesc, am rugat-o să-ți trimită cât de cât un ajutor. Cum să-ți împărtăşesc răspunsul ei? Dumneata însă

m-ai povățuit să-ți spun întotdeauna cinstit adevărul. Mi-a răspuns, aşadar, că dacă ți-ar trimite câte ceva, din când în când, nu ți-ar fi de niciun folos, iar dacă ți-ar trimite mai mult, obişnuită fiind să trăieşti modest, te-ai simți stingherită. Am încercat la început să-ți dau veşti despre mine, rugind pe alții să-ți scrie, deoarece eu nu cunoşteam încă slovele. Dar nsavând, la sosirea mea aici, nicio ființă pe care să mă pot bizui, m-am străduit zi şi noapte să-nvăț să citesc şi să scriu: Dumnezeu m-a ajutat s-o scot la capăt în scurtă vreme. Am încredințat primele mele scrisori cucoanelor din preajma mea; am toate motivele să cred însă c-au încăput în mâinile măluşii. De astă dată, am cerut ajutorul unei prietene de la pension, aşa că te rog să-mi trimiți răspunsul pe adresa alăturată, adică pe numele ei. Mătuşa mi-a interzis cu desăvârşire orice corespondență cu lumea dinafară, sub cuvânt că lucrul acesta ar putea încurca planurile-i mărețe în legătură cu mine. Este singura persoană cu care mă pot vedea la vorbitor, în afară de un domn bătrân, prieten de-al dumneaei, care, spune dânsa, are o înclinație pentru mine.

Drept să-ți spun, însă, eu n-am niciuna pentru ei, daca totuşi aş putea avea vreo înclinație pentru cineva.

Trăiesc în mijlocul celei mai strălucite bogății şi cu toate astea n-am niciun ban de cheltuială. Se zice că, dacă aş avea bani pe mână, asta mi-ar strica. Nici chiar rochiile pe care le port nu sunt ale mele; cameristele se ceartă pentru de încă înainte de a le fi lepădat.

în sinul belşugului, sunt mult mai săracă decât eram acasă, la noi, căci n-am nimic de dat. Când am văzut că iscusitele îndeletniciri pe care le învățam nu-mi dădeau înlesnirea să fac nici cel mai mic bine, m-am folosit de iglița pe care, din fericire, m-ai învățat s-o mânuiesc. Vă trimit deci câteva perechi de ciorapi, făcuți de mine, aşa cum m-am priceput, pentru dumneata şi pentru măicuța Margareta, o bonetă pentru Domingo şi unul dintre baticurile mele roşii

pentru Maria. Am mai pus în pachet nişte seminţe şi sâmburi de fructe, din cele care ni s-au servit la masă, împreună cu diferite seminţe de copaci, culese din parcul mânăstirii în ceasurile mele de răgaz.

O să găseşti înăuntru şi nişte seminţe de flori – violete, margarete, piciorul-cocoşului, maci, albăstrele, sipică – pe care le-am cules de pe câmp. În livezile din împrejurimi sunt o mulţime de flori mai frumoase decât pe la noi, dar nimeni nu se uită la de. Sunt sigură că şi dumneata şi măicuţa Margareta veţi fi mai mulţumite de săculeţul acesta cu grăunţe, decât de sacul cu piaştri, din pricina căruia a trebuit să ne despărţim, iar eu am vărsat atâtea lacrimi. Nu vă puteţi închipui cât aş fi de fericită să ştiu că, într-o bună zi, veţi avea parte să vedeţi crescând nişte meri alături de bananierii noştn şt nişte fagi amestecându-şi frunzişul cu acela al cocotierilor. Ai să te crezi atunci în Normandia, care ştiu cât ţi-e de dragă.

92

Mi-ai cerut să-ţi împărtăşesc bucuriile şi necazurile mele.
Departe de voi, nu mă mai pot bucura de nimic; cât despre necazuri, caut să le îndulcesc gândindu-mă că mă aflu într-un loc unde m-ai trimis pentru a împlini voinţa lui Dumnezeu.
Dar cea mai mare suferinţă pentru mine este că nimeni nu-mi vorbeşte aici despre voi. Şi nici eu n-am cui să-mi deschid mima. Cameristele mele, sau, mai bine zis cameristele mătuşii
— Pentru că sunt mai mult ale ei decât ale mele – de câte ori încerc să aduc vorba despre tot ce mi-e mai drag pe lume, îmi spun: Domnişoară, amintiţi-vă că sunteţi franceză şi că nu trebuie să vă mai gândiţi la ţara aceea sălbatică!» O.’ mai uşor mi-ar fi să uit că trăiesc decât să şterg din minte locul unde m-am născut şi-n care trăiţi voi 1 Mai curând aş zice ci ţara asta este o ţară sălbatică pentru mine, căci trăiesc singură, fără să am un suflet de om lângă mine căruia să-i

împărtăşesc dragostea pe care ți-o va purta până la mormânt,

Preascumpă şi multiubită mamă,

A ta duioasă şi ascultătoare fiică

Virginia de la Tour'

„Ai grijă, te rog, de Maria şi de Domingo, care m-au alintat în copilărie, mângâie-l în locul meu pe Fidel, care m-a găsit atunci când mă rătăcisem în pădure.*

Paul fu nespus de mirat văzând că Virginia nu amintea nimic de el, deşi pomenise de toată lumea din casă, fără să uite nici câinele; băiatul nu ştia însă că, oricât de lungă ar fi scrisoarea unei femei,

93

gândul ei cel mai scump nu este dat în vileag decât la sfârşit.

într-un post-scriptum, Virginia îi recomanda stăruitor lui Paul două feluri de semințe; cele de violete şi cele de sipică. Urmau câteva lămuriri asupra însuşirilor acestor plante precum şi asupra locurilor celor mai prielnice în care ar putea fi semănate.

„Violeta, îi spunea ea, face o floare mov închis, căreia-i place să stea pitită la umbra tufişurilor, dar mireasma ei încântătoare o dă numai decât de gol."

îl ruga s-o semene pe marginea fântânii, la picioarele cocotierului ei.

„Sipica, adăuga ea, face o floare frumoasă de -un albastru stins cu un chenar negru, stropit cu alb. Ai zice că-i în doliu. De aceea i se mai spune şi floareavădanei. Îi merge bine în locurile secetoase, bătute de vânturi. A îl ruga s-o semene în jurul stâncii pe care stătuseră amândoi în noaptea când îi vorbise pentru ultima oară şi pe care îi cerea s-o numească, în amintirea ei,

STÂNCA DESPĂRȚIRII.

Pusese aceste semințe într-o poingulită făcută dintr-o bucata de pânză ieftină, dar care lui Paul i se păiu de

nepreţuit când văzu pe ea două litere înlănţuite, un P şi un V, brodate cu fire de păr, care, judecind după frumuseţea lor, nu puteau fi decât ale
Virginiei.

Scrisoarea gingaşei domnişoare, înzestrată cu cele mai alese virtuţi, aduse lacrimi în ochii întregii familii. Maică-sa îi răspunse în numele tuturor, în-

94

demnând-o să facă aşa cum poftea, fie că va voi sa se întoarcă, fie că va hotărî să rămână; şi îi mărturisea că o dată cu plecarea ei pierduseră cu toţii tot ceea ce fericirea lor avea mai luminos; cât despre dânsa, rămăsese, cu drept cuvânt, nemângâiată.

Paul aşternu pe hârtie o scrisoare foarte lungă, în care o încredinţa că avea de gând să întocmească o grădină vrednică de ea, semănând laolaltă plantele europene cu cele de pe meleagurile Africii, aşa cum ea îngemănase numele amândorura prin iscusinţa mâinilor sale. Îi trimitea totodată nişte fructe din recolta cocotierilor de la fântâna ei, numai bine pârguite. Nu voia să-i trimită însă, scria el mai departe, nicio altă sămânţă de pe insulă, pentru ca, mânată de dorul de a vedea iar belşugul acestor meleaguri, să se-ntoarcă mai repede acasă. O ruga din tot sufletul să împlinească cât mai curând năzuinţele arzătoare ale întregii familii, şi mai ales pe ale lui, pentru că fără ea nu putea să-i tihnească nicio bucurie.

Paul semănă cu cea mai mare grijă seminţele primite din Europa, îndeosebi pe cele de violete şi de sipică, ale căror flori păreau să aibă oarecare asemănare cu starea sufletească şi cu împrejurările în care se afla Virginia, şi pe care ea i le recomandase cu atâta căldură; dar, fie că secaseră pe drum, fie că nu le pria climatul acestor ţinuturi africane, nu încolţiră decât prea puţine dintre de şi nici acelea nu ajunseră să se înfiripe.

între timp, invidia care caută totdeauna să se pună

curmeziş în calea fericirii oamenilor, mai ales
95
în coloniile franceze, răspândi pe insulă unele zvonuri menite să-l neliniştească peste măsură pe Paul.
Oamenii de pe vasul cu care sosise scrisoarea Virginiei susţineau că fata se afla în pragul căsătoriei;
cunoşteau până şi numele seniorului de la curte care trebuia s-o ia de nevastă; mai mult, unii dintre ei pretindeau că se măritase şi că fuseseră chiar de faţă la cununie. La început, Paul nu luă în seamă asemenea veşti aduse de un vas de comerţ, care obişnuia să împrăştie, aşa cum se mai îmtâmplase şi altă dată, prin locurile pe unde trecea, tot felul de ştiri mincinoase. Dar, cum mai mulţi locuitori de pe insulă, minaţi de o făţarnică milă, se grăbiseră să-l compătimească pentru această încercare, începu să jaibă unele îndoieli. De altfel, după cum îşi putuse da seama din cele câteva romane pe care le citise, infidelitatea era îndeobşte luată în glumă; şi cum ştia că aceste cărţi înfăţişau cu destulă exactitate deprinderile lumii europene, se temu ca fiica doamnei de la Tour să nu se fi. Molipsit şi ea şi să fi uitat vechile legăminte. Cunoştinţele dobândite începuseră, aşadar, să-l chinuiască. Neliniştea lui spori cu atât mai mult cu cât, în răstimp de şast? luni, sosiră rând pe rând câteva corăbii, fără ca vreuna dintre de să aducă veşti din partea Virginiei.

Bietul băiat, hărţuit de frământările lui sufleteşti, venea deseori pe la mine ca să-i întăresc sau să-i împrăştii temerile, ca unul ce cunoşteam mai bine lumea.
96
Locuiesc, după cum v-am spus, la o leghe şi jumătate depărtare de aici, pe malul unei gârle ce curge la poalele Muntelui-Lung. Acolo îmi petrec viaţa în singurătate, fără nevastă, fără copii şi fără sclavi.

După ce ai avut neasemuita fericire să găseşti o tovarăşă de viaţă cu care să te înţelegi de minune, tot ce-ţi mai

rămâne de făcut, ca să nu suferi prea mult, este, fără îndoială, să trăieşti singur. Orice om care a pătimit din pricina semenilor săi caută singurătatea. Este, într-adevăr, vrednic de luat în seamă faptul că în mijlocul tuturor popoarelor care au avut de suferit de pe urma părerilor, moravurilor sau ocârmuirii lor, au apărut numeroase categorii de cetățeni care au trăit toată viața în cea mai deplină singurătate şi cel mai strict celibat. Aşa au fost egiptenii în timpul decadenței lor, grecii din Bizanț; şi tot aşa sunt acum indienii, chinezii, grecii din zilele noastre, italienii şi majoritatea popoarelor orientale şi meridionale de pe continentul european. Singurătatea îi dă din nou prilej omului să cunoască, într-o oarecare măsură, fericirea naturală, îndepărtând de el nedreptățile sociale. În mijlocul societăților noastre dezbinate de o sumedenie de prejudecăți, sufletul este într-o necurmată frământare, bântuit neîncetat de mii şi mii de păreri aprige şi contradictorii, cu ajutorul cărora membrii unei societăți ambițioase şi ticăloşite caută să se subjuge unii pe alții. Dar, în singurătate, sufletul lasă să se depună aceste năluciri străine care-i turbură seninătatea, redobândind sentimentul nemijlocit al propriei sale existențe, senti-

97

mentul naturii şi al creatorului ei. Aşa cum apele nămoloase ale unui torent care răvăşeşte câmpiile, revărsându-se în câte o adâncitură îndepărtată de iureşul lor, lasă să se depună mâlul pe fund şi, recăpătând limpezimea de la început, devin din nou străvezii pentru a oglindi, o dată cu propriile țărmuri, verdeața pământului şi lumina cerului. Singurătatea restabileşte deopotrivă armonia trupului ca şi pe aceea a sufletului. Din tagma singuraticilor fac parte oamenii care se străduiesc să împingă cât pot mai departe hotarele vieții, aşa cum sunt bunăoară brahmanii din India. În sfârşit, după mine este atât de necesară pentru clobândirea fericirii, chiar atunci când trăieşti în mijlocul

lumii, încât mi se pare cu neputinţă să cunoşti o mulţumire trainică, oricare ar fi sentimentul ce a prilejuit-o, sau să te călăuzeşti în viaţă după un principiu statornic, dacă nu reuşeşti să-ţi creezi o singurătate lăuntrică, din care părerile noastre să iasă rareori la iveală şi-n oare opiniile celorlalţi să nu pătrundă niciodată. Asta nu înseamnă însă că omul trebuie să trăiască neapărat singur; cu atât mai mult cu cât este legat de întregul neam omenesc prin nevoile sale; e dator, deci, să-şi închine munca lui omenirii; cum, de asemenea, are îndatoriri faţă de întreaga fire. Dar, cum Dumnezeu ne-a înzestrat pe fiecare dintre noi cu organe perfect adaptate elementelor planetei pe care trăim, picioare pentru a păşi pe pământ, plămâni pentru a respira aerul, ochi pentru a vedea lumina, fără să putem schimba cumva folosinţa acestor simţuri, a păstrat numai pentru El, făuritorul vieţii, inima, care este organul cel mai însemnat.

îmi petrec, aşadar, zilele departe de oamenii cărora am vrut să le fiu de folos şi care m-au năpăstuit.

După ce am cutreierat o bună parte din Europa şi câteva ţări din America şi din Africa, m-am statornicit pe această insulă cu prea puţini locuitori, atras de clima dulce şi de pustietăţile ei. O colibă pe care am înjghebat-o în pădure, la picioarele unui copac, o bucată de pământ desţelenită cu mâinile mele, râul care curge prin faţa casei îmi îndestulează nevoile şi plăcerile. Pe lângă aceste bucurii, mai am parte de câteva cărţi alese, care mă învaţă să fiu mai bun. Însăşi lumea pe care am părăsit-o ajunge, prin mijlocirea lor, să-mi sporească fericirea, căci, înfăţişându-mi icoana unor pasiuni, din pricina cărora oamenii sunt atât de nenorociţi, şi făcându-mă să pun în cumpănă soarta lor cu a mea, îmi dau prilejul să cunosc o mulţumire negativă. Aidoma unui naufragiat care şi-ar fi aflat scăparea pe o stâncă, privesc din singurătatea mea vijeliile care se-nvolbură în restul lumii; chiar şi liniştea pare mai adâncă atunci când ascult în depărtare vuietul furtunii. De când” oamenii nu mai stau în calea mea

şi nici eu într-a lor, nu-i mai urăsc, îi plâng. Dacă se întâmplă să întâlnesc vreun biet amărât, caut să-i vin în ajutor povățuindu-l, aşa cum, de pe malul unei ape dezlănțuite, un drumeț întinde mâna nefericitului care este gata să se înece. Nevinovăția însă a fost singura care şi-a plecat urechea la vorbele mele.

Natura cheamă în zadar la t*a restui muritorilor;
fiecare îşi face despre ea o imagine căreia îi împrumută propriile sale pasiuni. Aleargă toată viața pe urmele acestor înşelătoare năluci, care-l poartă pe drumuri greşite, pentru ca mai apoi să se plângă cerului de amăgirea pe care singur şi-a urzit-o. Printre atâția dezmoşteniți, pe care am încercat uneori să-i întorc la natură, n-am întâlnit nici măcar unul care să nu fie îmbătat de propria lui ticăloşie. La început, mă ascultau cu luare-aminte, crezând ca-i voi ajuta să dobândească cine ştie ce faimă sau bogății; dar, văzând că nu voiam decât să-i povățuiesc să se lipsească de de, mă socoteau la rândul lor un biet nepricopsit, fiindcă nu alergam după nevrednica lor fericire; osândeau viața mea singuratică, zicând că numai ei erau într-adevăr de folos omenirii, şi căutau să mă târasca în vârtejul vieții lor. Eu însă, chiar dacă stau de vorbă cu toată lumea, nu mă dăruiesc nimănui. Şi, adesea, ceea ce am agonisit în sinea mea este un izvor de învățăminte pentru mine însumi. În linişte de care am parte acum, depan în amintire frământările vieții mele pe care odinioară
, am pus atâta preț: protecțiile, averea, renumele, desfătările şi opiniile care se bat cap în oap pe toată fața pământului. Mi-aduc aminte de atâția oameni pe care i-am văzut luptându-se cu înverşunare pentru aceste himere şi care acum nu mai sunt, şi mă gândesc la valurile râului meu care se sfarâmă spumegând de stâncile întâlnite în cale şi pier ca să nu se mai întoarcă niciodată. Cât despre mine, mă las

purtat în tihnă de fluviul vremii către oceanul viitorului,

care este nețărmurit; şi, având înaintea ochilor priveliştea armonioasă pe care o desfăşoară natura, îmi înalț gândul spre făuritorul ei, nădăjduind că într-o altă lume destinele vor fi mai fericite.

Cu toate că din inima pădurii, unde se află schivnicia mea, privirea nu poate cuprinde atâtea lucruri câte se văd de pe înălțimea pe care ne aflăm, găseşti şi acolo unele privelişti interesante, mai ales pentru un om în felul meu, căruia îi place mai mult să se închidă în sine, decât să trăiască în afară. Râul care curge priâi fața casei mele străbate în linie dreaptă pădurea, astfel că pare un lung canal umbrit de cei mai feluriți arbori: tatamaci, abanoşi, sau unii cărora prin partea locului li se spune lemn-de-măr, lemn-de-măslin ori lemn-de-scorțişor; pâlcuri de palmieri îşi ridică ici şi colo coloanele lor golaşe, înalte de mai bine de o sută de picioare şi împodobite în creştet cu un buchet de frunze, întrecându-i cu mult pe ceilalți copaci, ca o pădure plantată deasupra alteia. Mai sunt apoi liane cu fel şi fel de frunze care se împletesc printre trunchiuri alcătuind ici o arcadă înflorită, dincolo, lungi perdele de verdeață. Majoritatea acestor arbori împrăştie miresme aromate, şi parfumul lor este atât de puternic, încât e de ajuns ca un om de prin partea locului să treacă printr-o astfel de pădure pentru ca hainele lui să mai păstreze mirosul ei încă vreo câteva ore după ce a ieşit la lu
mână. În anotimpul când înfloresc, ai crede că sunt troienite de zăpadă. Spre sfârşitul verii, mai multe

101

soiuri de păsări călătoare, mânate de un instinct misterios, vin de pe cine ştie ce meleaguri necunoscute, de peste nesfârşitele întinderi ale mărilor, să ciugulească semințele plantelor de pe insula noastră, împestrițând cu penele lor viu colorate verdeața copacilor pârjolită de arşița soarelui. Printre altele vin, bunăoară, diferite specii de papagali pitici şi de porumbei albaştri, cărora pe aici li se spune porumbei olandezi. Maimuțele, locuitoarele statornice ale acestor

păduri, se zbenguiesc prin rămurişul mohorât, de care se deosebesc prin blana cenuşiu-verzuie şi fața lor neagră; unele se atârnă cu coada de câte o creangă şi se lasă aşa să spânzure în aer, legănându-se încolo şi încoace; altele sar din creangă în creangă, purtându-şi puii în brațe. Niciodată puşca ucigaşă nu a înspăimântat pe aceşti paşnici copii ai naturii. Prin părțile astea nu se aud decât glasuri de bucurie, ciripelile şi gunguritul necunoscut al cine ştie căror păsări din ținuturile australe, pe care ecourile pădurii le îngână în depărtare. Râul care curge clocotind pe un pat de stâncă, printre copaci, răsfrânge, din loc în loc, în apele lui limpezi, bătrânul noian de verdeață şi umbră şi zburdălniciile fericiților săi locuitori; la o mie de paşi mai încolo, se prăvăleşte din stâncă-n stâncă formând în cădere o perdea de apă lucie ca un cristal care se destramă jos în bulbuci de spumă. Din freamătul acestor ape învolburate se desprind mii de zgomote învălmăşite, care, purtate prin pădure de adierea vântului, când se îndepărtează, când se apropie toate laolaltă, asurzitoare ca

dangătele clopotelor unei catedrale. Aerul, mereu primenit prin forfota apelor, întreține pe malurile râului, cu toată arşița verii, o verdeață şi o răcoare cum rar ți-e dat să întâlneşti în cuprinsul acestei insule, chiar şi pe culmile munților.

Ceva mai încolo se află o stâncă, destul de îndepărtată de cascadă pentru ca vuietul apelor să nu te asurzească, şi, în acelaşi timp, destul de apropiată ca să te poți bucura de priveliştea, de răcoarea şi de murmurul lor. Uneori, în toiul căldurilor, doamna de la Tour, Margareta, Virginia, Paul şi cu mine ne aşezam să prânzim la umbra acestei stânci. Cum Virginia avea întotdeauna grijă ca orice lucru, cât de neînsemnat, pe care-l făcea să fie spre folosul altora, de câte ori ne ospătam la iarbă verde nu mânca un fruct fără să pună apoi în pământ semințele sau sâmburele lui. „Din

roadele pomilor oare au să crească aici, spunea ea, se va putea înfrupta cândva vreun călător, sau cel puțin o pasăre.“ într-o zi, după ce mâncase un fruct de papaier, a îngropat, ca de obicei, semințele la poalele acestei stânci. Curând, răsăriră câțiva papaieri, printre care şi unul de parte femeiască, adică dintr-aceia care leagă rod. La plecarea Virginiei, pomişorul îi venea doar până la genunchi, dar, cum creştea repede, după doi ani era înalt de vreo douăzeci de picioare, iar spre vârf era încununat de câteva rânduri de fructe coapte. Trecând din întâmplare pe acolo, Paul se bucură văzând ce falnic pom ieşise din sămânța pe care ținea minte c-o pusese în pământ prietena lui; dar în acelaşi

timp fu năpădit de o adânc t tristețe în fața acestei mărturii a îndelungatei sale absențe. Lucrurile pe care le avem tot timpul sub ochi nu ne fac să simțim cât de grabnic trece viața noastră; îmbătrânesc o dată cu noi, fără să prindem de veste; sunt altele, în schimb, care, după ce câțiva ani le-am pierdut din vedere, se ivesc în fața noastră pe negândite, vestindu-ne cât de repede se scurge fluviul zilelor noastre.

Văzând mândrețea aceea de pom încărcat cu roade,
Paul se simți la fel de uimit şi de turburat ca un călător care, după o lipsă îndelungată din țară, nu mai găseşte pe nimeni dintre cei de-o vârstă cu el, în timp ce copiii acestora, pe care-i lăsase la sânul mamei, au ajuns, la rândul lor, capi de familie. Uneori îi venea să-l doboare, pentru că prea mult ÎI făcea să simtă amarul de vreme ce trecuse de la plecarea
Virginiei; alteori, privindu-l ca pe un monument închinat faptelor ei bune, îi săruta trunchiul, alintându-l cu vorbe înfiorate de dragoste şi de păreri de rău. O, tu, arbore, ce ai vlăstare care mai dăinuie încă în pădurea noastră, eu însumi te-am privit cu mai mult interes şi cu mai adâncă venerație decât arcurile de triumf ale romanilor! Fie ca natura, care în fiecare zi năruie monumentele ridicate de trufia monarhilor,

să sporească în pădurile noastre numărul celor înălțate în amintirea faptelor bune ale unei biete copile sărmane!

Când Paul se abătea prin locurile astea, eram sigur, deci, că-l voi întâlni la picioarele acestui papaier.

într-o zi, l-am găsit acolo copleşit de tristețe, şi am

104

avut cu el o convorbire pe care am să v-o împărtăşesc, dacă nu v-am plictisit din cale-afară cu nesfârşitele mele abateri, dar, având în vedere vârsta mea şi fiind vorba de ultimele prietenii ale mele, sper că-mi vor fi trecute cu vederea. Am s-o înfățişez, aşadar, în chip de dialog, ca să vă puteți da seama de bunul-simț înnăscut al băiatului; veți putea foarte uşor să înțelegeți când vorbeşte unul şi când vorbeşte altul, după cuprinsul întrebărilor lui şi al răspunsurilor mele.

Mi-a spus:

— Sunt tare amărât. Domnişoara de la Tour e plecată de doi ani şi două luni, şi de opt luni şi jumătate nu avem nicio ştire de la ea. Îi bogată, iar cu sunt sărac; m-a uitat, pesemne. Mă bate gândul să plec şi eu; mă duc în Franța, intru în slujba regelui şi mă îmbogățesc, iar mătuşa domnişoarei de la

Tour, când o să vadă c-am ajuns un mare senior, n-o să mai stea la îndoiala să mi-o dea pe nepoata ei de soție.

Bătrânul

— Dar bine, prietene, nu mi-ai spus chiar dumneata că nu eşti de neam mare?

Paul

— Aşa spunea mama, pentru că eu habar n-am ce-nseamnă să fii de neam mare. Niciodată nu mi-am dat seama c-aş fi mai puțin nobil decât oricare alt om, nici că alții ar fi mai mult decât mine.

10

105

Bătrânul

— În Franța, dacă nu faci parte din nobilime, toate drumurile ce duc spre slujbele înalte îți sunt închise; mai mult decât atât: nu eşti primit în nicio tagmă aleasă.

Paul

— Mi-ai spus de atâtea ori că unul din temeiurile măreției la care s-a ridicat Franța este acela că orice supus, cât de mărunt, putea să ajungă oricât de departe, şi mi-ai pomenit chiar de atâția oameni vestiți care, ieşiți din pătura de jos, au făcut cinste patriei lor. Vrei acum să-mi spulberi curajul?

Bătrânul

— Fiul meu, nici nu-mi trece prin gi'nd să ți-l spulber. Ți-am spus adevărul, aşa cum era în trecut; dar între timp lucrurile s-au schimbat mult: astăzi în Franța totul se cumpără cu bani; acolo acum toate sunt bunurile unui număr restrâns de familii sau se împart între diferitele tagme. Regele este un soare pe care cei de rang şi tagmele îl învăluie ca nişte nori; ar fi de mirare deci ca vreuna din razele sale să cadă asupra dumitale. Odinioară, când administrația nu era chiar atu de complicată, s-au întâmplat şi minuni dintr-astea. Atunci talentele şi destoinicia au înflorit pretutindeni, ca nişte pământuri noi, proaspăt desțelenite, a căror vlagă se revarsă în belşug de bucate. Dar regii mari, care cunosc oamenii şi ştiu să şi-i aleagă, sunt rari. În timp ce cârmuicorii

de rând se lasă mânați de fețele înalte şi de tagmele ce-i înconjoară.

Paul

— Poate voi găsi şi eu vreuna din aceste fețe înalte care să mă ia sub aripa ei?

Bătrânul

— Pentru ca vreuna din fețe să binevoiască să te ia sub aripa-i ocrotitoare, trebuie să linguşeşti ambiția sau plăcerile ei. N-ai să izbuteşti niciodată; întâi pentru că nu te tragi dintr-un neam mare şi pe urmă

pentru că eşti cinstit.

Pani

— Dar am să fac asemenea fapte de vitejie, am să-mi respect cu atâta credință cuvântul, şi să-mi îndeplinesc cu sfințenie îndatoririle, am să fiu atât de inimos şi de statornic în prietenie, încât mă voi dovedi vrednic să fiu adoptat de vreuna dintre aceste fețe, aşa cum am văzut că se întâmplă în acele povestiri din trecut pe care mi le-ai dat să le citesc.

Bătrânul

— O, dragul meu, la greci şi la romani, chiar şi în timpul decadenței lor, cei de rang mare ştiau să respecte virtutea: noi am avut atâția oameni vestiți, pe toate tărâmurile, ridicați din popor, dar nu cunosc niciunul care să fi fost adoptat de vreo casă mare.

Dacă n-ar fi regii noştri, virtutea ar fi condamnată

în Franța să rămână pururea plebeiană. După cum ți-am spus, uneori, când li se pare c-au descoperit-o, îi dau cinstea cuvenită; dar onorurile care-i erau hărăzite se cumpără cu bani, astăzi.

Paul

— În lipsa unei fețe alese, voi căuta să fiu pe placul unei tagme. Mi-aş însuşi în întregime deprinderile şi părerile sale şi aş face în aşa fel ca toți să mă îndrăgească.

Bătrânul

— Vrei, aşadar, să faci. Ca şi ceilalți oameni, să-ți calci în picioare conştiința ca să te pricopseşti?

Paul

— O, nu! Voi căuta întotdeauna să respect adevărul.

Bătrânul

— Atunci, în loc să le fii drag, s-ar putea întâmpla să te privească toți cu ochi răi. De altfel, tagmele nu prea se sinchisesc să descopere adevărul. Cei dornici să se ridice nu pun preț pe o părere sau alta, numai ei să ajungă la cârmă.

Paul

— Vai de sufletul meu! Totul îmi stă împotrivă. Sunt osândit să-mi petrec viața îndeletnicindu-mă cu o muncă lipsită de strălucire, departe de Virginia!

Şi suspină adânc.

10*

Bătrânul

— Dumnezeu să-ți fie singurul stăpân, iar neamul omenesc tagma diunitale! Caută să fii pururea credincios şi unuia şi celuilalt. Familiile, tagmele, popoarele, regii au prejudecățile şi patimile lor; adesea, nu poți să le fii pe plac, decât prin vicii. Dumnezeu şi neamul omenesc nu-ți cer decât virtuți.

Dar de ce vrei sa te deosebeşti de restul oamenilor? E un sentiment nefiresc, căci dacă fiecare dintre noi l-ar avea, ar însemna să fim veşnic în război cu vecinii noştri. Mulțumeşte-te să-ți împlineşti datoria în împrejurările pe care ți le-a hărăzit pronia cerească; binccuvântează-ți. Soarta care-ți îngăduie să ai o conştiință a dumitale şi care nu te sileşte, ca pe cei mari, să-ți întemeiez! fericirea pe părerea celor mici, sau, ca pe cei umili, să te târăşti la picioarele mărimilor, ca să ai cu ce să-ți ții zilele. Te afli într-o țară şi într-o situație în oare, 'ca să trăieşti, nu ai nevoie nici să înşeli, nici să umbli cu linguşiri, nici să te înjoseşti, aşa cum fac mai toți cei care vor să se pricopsească în Europa; aici, situația dumitale nu-ți interzice nicio virtute, nimeni nu te opreşte să fii bun, cinstit, sincer, învățat, răbdător, cumpătat, cast, îngăduitor, credincios, nimeni nu-ți veştejeşte înțelepciunea dumitale abia înflorită, pun'ind-o într-o lumină ridicolă. Cerul ți-a dăruit libertate, sănătate, o conştiință limpede şi prieteni; regii, a căror ocrotire o râvneşti, nu sunt atât de fericiți ca dumneata.

î09

Paul

— Ah, din păcate îmi lipseşte Virginia! Fără ea e ca şi cum

n-aş avea nimic, în timp ce cu ea aş avea totul. Ea este nobleţea, faima şi bogăţia mea. Dar, în sfârşit, pentru că mătuşa ei vrea ca bărbatul cu oare se va mărita să poarte un nume strălucit, după câte ştiu, cu ajutorul învăţăturii şi cărţilor poţi ajunge un savant vestit; vreau, aşadar, să mă apuc temeinic de învăţătură. Am să fiu tobă de carte şi atunci, prin cunoştinţele dobândite, voi căuta să-mi slujesc patria în chipul cel mai folositor, fără să fac vreun rău cuiva şi fără să fiu la cheremul nimănui; voi ajunge un om renumit, şi gloria pe care voi câştiga-o va fi numai a mea,

Bătrânul

— Fătul meu, talentele sunt şi mai rare decât nobleţea şi bogăţiile. Şi sunt, fără îndoială, bunuri mai de preţ, deoarece nimeni nu ni le poate răpi şi pretutindeni sunt înconjurate de stima, tuturor; dar se plătesc scump. Nu le poţi dobândx decât îndurând tot felul de lipsuri, şi numai dacă eşti înzestrat cu o simţire aleasă, din pricina căreia suntem nefericiţi atât înăuntrul nostru, cât şi în afară, datorită asupririlor pe care le avem de îndurat din partea contemporanilor noştri. În Franţa, magistratul nu râvneşte câtuşi de puţin faima militarului şi nici militarul pe aceea a magistratului; toată lumea însă va căuta, să-ţi pună

110

beţe-n roate pentru că toată lumea acolo îşi închipuie că are talent. Vei fi de folos oamenilor, spui dumneata? Dar cel care scoate de pe un ogor un snop de grâu mai mult le este de mai mult ajutor decât acela care le dă o carte.

Paul

— Într-adevăr, mâna care a sădit papaierul acesta le-a făcut un dar mai folositor şi mai plăcut locuitorilor din inima acestor păduri decât dacă le-ar fi dăruit o bibliotecă întreagă.

Şi, zticând acestea, cuprinse în braţe copacul, şi-l sărută cu foc.

Bătrânul

— Cea mai bună carte, care nu propovăduieşte decât

egalitatea, prietenia, bunăânțelegerea şi iubirea de oameni, Evanghelia, a slujit veacuri de-a rândul europenilor drept pretext pentru dezlănțuirile lor furioase. Câte tiranii nu dăinuie încă pe fața pământului în numele ei, fie că apasă pe umerii unei obşti întregi, fie pe ai unui singur om! Aşa stând lucrurile, cine s-ar mai putea lăuda că a reuşit să fie de folos oamenilor printr-o carte? Adu-ți aminte ce soartă au avut mai toți filosofii care le-au propovăduit înțelepciunea. Homer, care a înveşmântat-o în versuri atât de frumoase, cerea de pomană. Socrate, care le-a împărtăşit-o atenienilor dându-le atât de minunate pilde prin cuvântările sale şi prin felul său

111

de viață, a l-ost judecat şi osândit de ei să se otrăvească. Sublimul său discipol. Platou, a fost zălogit ca sclav chiar din porunca suveranului care-l ocrotea; iar înaintea lor, Pitagora, care înzestra cu însuşiri omeneşti chiar şi animalele, a fost ars de viu de către crotoniați Dar ce spun eu? Majoritatea acestor nume ilustre au ajuns la noi desfigurate de unele trăsături satirice menite să-i caracterizeze, ingratitudinea oamenilor fiind mai curând înclinată să-i recunoască sub această înfățişare; şi dacă, spre deosebire de atâția alții, faima unora a ajuns neştirbită şi neîntinată până la noi, e pentru că cei care-au purtat-o au trăit departe de societatea contemporanilor:

întocmai ca acele statui scoase la lumină intacte din câmpiile Greciei şi ale Italiei, şi care. Au scăpat de furia barbarilor numai pentru că au stat îngropate în pământ.

Vezi deci că, pentru a cuceri faima vijelioasă a oamenilor de litere, trebuie să ai o virtute nestrămutată şi să fii. Gata să-ți jertfeşti propria-ți viață.

De altfel, crezi oare că în Franța asemenea faimă are vreo trecere în ochii bogătaşilor? Nici nu se sinchisesc ei de literați, cărora învățătura agonisită nu le aduce în patrie nici vază, nici dregătorii, nici mijlocul de a pătrunde la Curte. În secolul nostru, nepăsător la orice, afară de plăceri şi de

bogăție, nu

1 E o legendă pe care Bernardin de Saint-Pierre o acceptă fără discuție. După toate probabilitățile Pitagora a murit la Metaponte, între 510 şi 480 î.e.n. (n. Ed. Fr.).

mai este chiar atâta asuprire; în schimb, cunoştințele şi virtutea nu-ți aduc nicio situație mai deosebită, pentru că totul în stat se plăteşte cu bani. Odinioară, se puteau bizui că vor fi răsplătite cu diferite ranguri bisericeşti, cu diferite slujbe în magistratură sau în administrație; astăzi, de nu folosesc decât pentru a scrie cărți. Dar, rodul acesta, atât de puțin căutat de oamenii de lume, este pururea vrednic de obârşia lui cerească. Căci numai cărților le este hărăzit să dea strălucire virtuții ascunse, să mângâie pe dezmoşteniți, să lumineze națiunile şi să spună adevărul chiar şi capetelor încoronate. Este, fără doar şi poate, menirea cea mai măreață cu care cerul poate cinsti un muritor pe pământ. Cine-i acela care să nu se simtă mângâiat pentru disprețul sau nedreptățile îndurate din partea celor cu dare de mână la gândul că opera sa va răzbate din veac în veac, de la un popor la altul, pentru a pune stavilă strâmbătății şi tiraniilor; şi că din întunericul în care a trăit va izbucni o glorie atât de strălucitoare, încât va întuneca fala celor mai mulți monarhi, ale căror monumente pier înecate în uitare, în pofida linguşitorilor care le înalță şi le preamăresc?

.

Paul

— O, nu mi-taş dori să cuceresc faima decât pentru a o revărsa asupra Virginiei, pentru ca numele ei să fie îndrăgit de întregul univers. Dar dumneata, care ştii atâtea lucruri, spune-mi dacă ne va fi dat să ne

căsătorim vreodată? Aş vrea să fiu tobă de carte, măcar pentru a cunoaşte viitorid.

Bătrânul

— Cine ar mai dori să trăiască, fiule, dacă şi-ar cunoaşte

viitorul? O singură nenorocire întrezărită ne pricinuieşte atâtea frământări fără rost! Dacă-am avea mai dinainte siguranța că ne paşte o nenorocire, ar însemna ca toate zilele care ne mai rămân până atunci să ne fie otrăvite de gândul acesta. De fapt nici nu trebuie să cercetăm prea amănunțit ceea ce ne înconjoară; cerul, care ne-a înzestrat cu gândire ca să putem face față necazurilor noastre, ne-a lăsat pe de altă parte necazurile pentru a pune o stavilă gândurilor.

Paul

— Cu bani, spui dumneata, poți cumpăra în Europa ranguri înalte şi dregătorii. Plec atunci în Bengal, şi după ce am să strâng acolo destule bogații, mă duc la Paris şi mă însor cu Virginia. Mă îmbarc cât de curând.

Bătrânul

— Cum? Te lasă inima s-o părăseşti pe mama dumitale şi pe doamna de la Tour?

Paul

— Chiar dumneata m-ai sfătuit să plec în Indii.

114

Bătrânul

— Pe-atunci Virginia era încă aici. Acum însă dumneata ai rămas singurul sprijin al celor două mame.

Paul

— Virginia o s-o roage pe mătuşa ei, care-i atât de bogată, să le ajute.

Bătrânul

— Bogații nu se învrednicesc să-i ajute decât pe aceia cu care se pot lăuda în lume. Printre rubedeniile lor sunt unele şi mai de plâns decât doamna de la Tour, oameni care, neprimind niciun ajutor de la ei, îşi jertfesc libertatea pentru o bucată de pâine şi-şi petrec toată viața ferecați în mânăstiri.

Paul

— Ce țară mai e şi Europa asta! O! Virginia trebuie să se

întoarcă neapărat acasă. Ce nevoie are de rubedenii bogate? Era atât de fericită aici în colibele noastre, şi atât de frumoasă, şi-i şedea atât de bine gătită cu baticul ei roşu, sau cu acele cununițe de flori în jurul capului! Vino înapoi, Virginia! Părăseşte palatele şi măririle tale. Întoarce-te pe aceste meleagutii stân coase, la umbra pădurilor şi a cocotierilor noştri. Vai, când mă gândesc că poate suferi, acum!... Şi începea să plângă. Unchiule, te rog, nu-mi

115

ascunde nimic; şi fiindcă nupoți să-mi spui dacă niă voi însura sau nu cu Virginia, spune-mi măcar dacă, trăind în mijlocul acelor mari seniori, care stau de vorbă cu regele, şi care roiesc în jurul ei, mă mai iubeşte încă.

Bătrânul

— O, dragul meu, sunt sigur că te iubeşte, din mai multe motive, dar mai ales pentru că e virtuoasă.

La aceste cuvinte, Paul îmi sări de gât, nebun de fericire.

Paul

— Dar crezi într-adevăr că în Europa femeile sunt chiar atât de fățarnice precum le înfățişează comediile şi cărțile pe care mi le-ai împrumutat?

Bătrânul

— Femeile sârțt fățarnice în țările în care bărbații sunt tirani. Unde există silnicie, înfloreşte vicleşugul.

Paul

— Cum poate fi cineva tiran cu femeile?

Bătrânul

— Câsătorindu-se împotriva voinței lor: o fată tânără cu un bătrân, o femeie plina de gingăşie, cu un bărbat nesimțitor.

116

Paul

— De ce să nu se poată căsători între ei cei ce se potrivesc: tinerele cu tinerii şi îndrăgostiții cu iubitele lor?

Bătrânul

— Pentru că, în Franța, majoritatea tinerilor nu sunt

destul de bogați ca să se însoare, şi nu reuşesc să agonisească avere decât spre bătrânețe. Fiind tineri, ademenesc nevestele celor din preajmă, iar bătrâni, nu reuşesc să se facă iubiți de soțiile lor. Au înşelat pe alții în tinerețe, pentru ca, la rândul lor, să fie înşelați la bătrânețe. Este una din compensațiile justiției universale care cârmuieşte lumea; o samavolnicie este cumpănită întotdeauna de o altă samavolnicie. Astfel, majoritatea europenilor trăiesc o viață de îndoit dezmăț, iar dezmățul sporeşte într-o societate pe măsură ce bogățiile se îngrămădesc în mâinile unui număr mai mic de oameni. Statul este aidoma unei grădini în care copăceii nu pot să crească dacă în jurul lor sunt prea mulți copaci mari care-i umbresc; cu sjngura deosebire că o grădină poate fi frumoasă având numai câțiva copaci mari, în timp ce propăşirea unui stat se întemeiază îndeobşte pe mulțimea supuşilor şi pe egalitatea ce există între ei, şi nicidecum pe câțiva oameni bogați.

Paul

— Dar de ce trebuie să fii bogat ca să te însori?

117

Bătrânul

— Ca să poți trăi în huzur toată viața, fără să faci nimic.

Paul

— Şi de ce să nu munceşti? Eu cum muncesc?

Bătrânul

— Pentru că, în Europa, a munci cu brațele este un lucru ruşinos. I se spune muncă manuală. Mai mult încă, plugăritul este cel mai dispreţuit dintre toate. Un meşteşugar, bunăoară, este privit cu alți ochi decât un țăran.

Paul

— Cum! îndeletnicirea care-i hrăneşte pe oameni poate fi oare dispreţuită în Europa? Nu te-nțeleg.

Bătrânul

— Fireşte! Un om crescut în mijlocul naturii nu poate

înțelege stricăciunile societății. Ne putem da seama, de pildă, cum poate să arate ordinea, dar nu şi dezordinea. Frumusețea, virtutea, fericirea păstrează anumite proporții; în schimb, urâțenia, viciul şi nenorocirea nu mai păstrează niciuna.

Paul

— Ce fericiți trebuie să fie oamenii bogați! Nimic nu le stă în cale; şi în. Acelaşi timp pot să răsfețe

m

ființele pe care le iubesc, dăruindu-le nenumărate plăceri.

Bătrânul

— Cei mai mulți sunt sătui de plăceri, fiindcă nu trebuie să-şi dea nicio osteneală ca să se poată înfrupta din de. N-ai simțit că plăcerea odihnei e cumpărată cu prețul oboselii; aceea a mâncării cu prețul foamei, iar a băuturii, cu prețul setei? Ei bine î plăcerea de a iubi şi de a fi iubit nu se dobândeşte decât cu prețul a nenumărate lipsuri şi jertfe. Bogățiile le răpesc celor bogați gustul acestor plăceri, preîntâmpinându-le nevoile. Şi nu e vorba numai de plictiseala ce însoțeşte sațietatea; gândeşte-te la trufia ce se naşte din belşugul în care trăiesc, la faptul că cel mai mic neajuns este făcut să-i rănească, pe când cele mai mari bucurii nu mai reuşesc să le măgulească vanitatea; Mireasma a mii de trandafiri te desfată doar o singură clipă; în timp ce durerea pricinuită numai de unul din spinii lor o simți încă mult timp după ce te-ai înțepat. O suferință în mijlocul plăcerilor este, pentru cei bogați, ca un spin printre flori. Pentru cei săraci, dimpotrivă, o plăcere în mijlocul necazurilor este ca o floare printre spini:

se bucură din plin de ea. Orice efect este mai puternic prin contrast. Natura a cumpănit bine toate lucrurile. Care soartă crezi c-ar fi mai fericită: să nu ai aproape nimic de nădăjduit de la viață şi toate motivele să te temi, sau aproape nicio pricină de teamă şi totul de nădăjduit? Prima este soarta celor bogați, cea de-a doua, a săracilor. Dar, deşi atât de

deosebite una de alta, sunt tot atât de anevoioase pentru oamenii a căror fericire constă într-o existenţă fără strălucire şi în virtute.

Paul

— L-e înţelegi dumneata prin virtute i

Bătrânul

— Fătul meu! Dumitale, care porţi de grijă unei familii întregi muncind ca s-o hrăneşti, nu mai e nevoie să-ţi spun. Virtutea este o strădanie la care ne supunem noi înşine, spre binele aproapelui, numai în dorinţa de a place lui Dumnezeu.

Paul

— O! Acum îmi dau 'Seama cât e de virtuoasă

Virginia! Virtutea a făcut-o să dorească bogăţia, ca să-i poată ajuta pe alţii. Virtutea a îndemnat-o să plece de acasă şi, tot ea o s-o aducă înapoi.

Gândul întoarcerii ei apropiate înfierbânta închipuirea băiatului, risipindu-i toate temerile. Virginia nu le scrisese tocmai pentru că urma să sosească în curând. Dacă vântul era' prielnic, puteai să vii destul de repede din Europa. Făcea socoteala navelor cate străbătuseră distanţa aceasta de patru mii cinci sute de leghe în mai puţin de trei luni. Vasul pe care se îmbarcase ea nu putea să facă mai mult de două

120

luni pe drum; constructorii din ziua de azi erau atât de iscusiţi, iar marinarii atât de îndemânatici! Vorbea de pregătirile pe care voia să le facă în cinstea sosirii ei, de noua locuinţă pe care plănuia s-o ridice, de bucuriile şi surprizele pe care avea să i le prilejuiască, în fiecare zi, atunci când va fi soţia lui. Soţia lui!

Gândul acesta îl umplea de fericire.

— Cel puţin atunci, unchiule, îmi spunea el, dumneata n-o să mai ai nimic altceva de făcut decât ce-ţi doreşte inima. Virginia fiind bogată, vomavea o mulţime de negri, care vor munci în locul dumitale.

Vei sta tot timpul cu noi, fără să ai altă grijă decât să petreci

şi să te veseleşti.

Şi o rupea la fugă, ca scos din minți, grăbindu-se să împărtăşească familiei lui bucuria de care era îmbătat.

Marile nădejdi sunt însă urmate în scurtă vreme de cumplite îndoieli. Pasiunile clocotitoare cuprind îndeobşte sufletul hărțuit de simțăminte potrivnice.

Uneori, Paul se abătea iar pe la mine chiar a doua zi, copleşit de tristețe.

— Virginia nu-mi scrie nimic, mi se plângea el.

Dacă ar fi părăsit Europa, m-ar fi înştiințat la plecare. A! zvonurile care au umblat pe seama ei sunt fără doar şi poate îndreptățite! Nu mai încape nicio îndoială, mătuşa ei a măritat-o cu cine ştie ce mare senior. Râvna bogăției a dus-o la pierzanie ca pe atâtea alte femei. În cărțile astea, care zugrăvesc atât de bine femeile, virtutea, pe cât se pare, nu există decât în romane. Dacă Virginia ar fi fost într-adevăr j) – Paul şi Viriiinia

121

virtuoasă, nu s-ar fi îndurat s-o părăsească pe mama ei şi pe mine. În timp ce eu ma gândesc în fiecare clipă la dânsa, poate că ea m-a şi uitat. Eu îmi fac sânge rău, iar ea petrece. A! gândul ăsta mă înnebuneşte. Nu-mi mai arde de nimic. Oamenii mă plictisesc. Unde dă Dumnezeu să izbucnească războiul în India! M-aş duce sa mor acolo.

— Fiule, îi vorbii eu, curajul care ne aruncă în brațele morții nu este decât un curaj de o singură clipă şi de multe ori este stârnit de aplauzele fără rost ale oamenilor. Există însă un curaj mai rar şi mai folositor, care ne dă putința să îndurăm zi de zi, fără martori şi fără laude, restriştile vieții: răbdarea. Ea nu se sprijină nici pe părerea altora şi nici pe imboldurile pasiunilor noastre, ci pe voința lui Dumnezeu. Răbdarea este curajul virtuții.

— A! strigă el, înseamnă, deci, că eu nu sunt câtuşi de puțin virtuos. Totul este făcut să-mi taie curajul şi să-mi

spulbere orice nădejde.

— Virtutea hărăzită omului, îi spusei eu, nu este pururea egală cu sine, nici chiar atât de stăruitoare şi nici nestrămutată. Prinsă în vârtejul patimilor ce ne frământă, judecata noastră se turbură şi se întunecă; există însă faruri la care putem aprinde din nou făclia ei: cărțile.

Cărțile, fiul meu, sânț un ajutor ceresc. Sunt raze ale înțelepciunii ce cârmuieşte universul, raze pe care omul inspirat de un har divin a învățat să le agonisească, statornicindu-le pe pământ. Aidoma razelor de soare, de luminează, bucură, încălzesc; sunt un foc

122

rupt din cer. Ca şi focul, de pun toate darurile firii la îndemâna noastră. Prin mijlocirea lor, strângem în jurul nostru lucrurile, locurile, oamenii şi vremurile.

Ele ne sunt un îndreptar în viață. Cărțile potolesc patimile, înăbuşă viciile, însuflețesc virtuțile prin mărețele exemple ale oamenilor vrednici pe care-i sărbătoresc, înfățişându-ne chipurile lor pururea cinstite.

Sunt fiice ale cerului pogorâte pe pământ ca să aline suferințele neamului omenesc. Marii scriitori, pe care de îi inspiră, au apărut întotdeauna în timpurile cele mai apăsătoare pentru omenire, timpurile de barbarie şi de ticăloşie. Cărțile, fiule, au fost o mângâiere pentru atâția oameni mai nefericiți decât dumneata:

Xenofon \ surghiunit din patria lui după ce adusese înapoi în țară zece mii de greci; Scipio Africanul 2, scârbit de calomniile romanilor; Lucullus 3, de uneltirile lor; Catinat îi de ingratitudinea curții. Grecii, care sunt atât de isteți, încredințează fiecăreia dintre

Muzele sub a căror oblăduire se află literele o parte din înțelegerea noastră, pentru a o călăuzi; s-ar cu-

1 Xenophon (aprox. 430—355 î.e.n.), istoric, filosof şi general atenian. Se distinge în războiul din Peloponez, când

conduce retragerea celor Zece Mii; mai târziu, loptând la Cornee împotriva concetăţenilor săi, este surghiunit şi rechemat abia după douăzeci de ani.

2 Scipio Africanul (234—183 î.e.n.), cenzor şi consul roman.

3 Lucim Luciniiis Lucullus, general roman, devenit consul în anul 74 î.e.n.

4 Nicolas de Catinat (1637—1712), mareşal al Franţei, unul dintre cei mai vestiţi căpitani din timpul domniei lui Ludovic al XTV-lea.

veni deci să încredinţăm la rândul nostru cărţilor menirea de a veghea pasiunile noastre, punându-le în jug şi înfrânându-le. Ele au de împlinit, faţă de puterile noastre sufleteşti, aceeaşi misiune ca şi Orele care prindeau în hamuri şi mânau telegarii Soarelui.

Aşadar, citeşte, fiule. Înţelepţii care şi-au aşternut pe hârtie gândurile până în zilele noastre sunt ca nişte drumeţi ce au străbătut înaintea noastră căile suferinţelor şi care ne întind mâna, chemându-ne lângă dânşii atunci când ne simţim în restrişte. O carte bună e un prieten de nădejde.

— Ah! suspină Paul, pe vremea când Virginia era printre noi nu simţeam nevoia să ştiu carte. Nici ea nu învăţase mai mult ca mine; dar în clipa când mă privea, numindu-mă prietenul ei, îmi alunga orice întristare.

— Fără-ndoială, îi spusei, nu există un prieten mai încântător decât o femeie care ne iubeşte. Pe urmă, femeia este înzestrată cu o sprinţară voioşie, care are darul de a risipi negurile adunate în sufletul bărbatului. Gingăşiile ei reuşesc să spulbere întunecatele năluciri ale cugetării sale. Pe chipul ei flutură dulci îmbieri şi este întipărită încrederea. Ce bucurie nu devine mai vie, când îi citeşti în ochi bucuria? Ce frunte nu se descreţeşte în faţa zâmbetului ei? Ce mânie nu se stinge în faţa lacrimilor ei? Virginia se va întoarce mult mai înţeleaptă decât eşti dumneata.

Şi va fi tare mirată când nu va afla grădina întocmită aşa

cum a fost, pe când ea, acolo, departe de dumneata şi de mama ei, cu toate neajunsurile pe care i

124

le pricinii ieşte mătuşa, nu se gândeşte decât cum s-o înfrumusețeze.

Gândul întoarcerii apropiate a Virginiei împrospăta curajul lui Paul, îndemnându-l să se întoarcă la îndeletnicirile lui câmpeneşti, fericit, în mijlocul amărăciunilor sale, că munca pe care o făcea avea, în fine, un țel prielnic dragostei lui.

într-o dimineață, în zori (asta se întâmpla în ziua de 24 decembrie 1744), trezindu-se din somn, Paul zări un drapel alb înălțat pe Măgura Descoperirii.

Rostul acestui drapel era să dea de ştire atunci când se zărea o corabie în largul mării. Paul se grăbi să coboare în oraş, ca să afle dacă nu cumva sosise vreo veste de la Virginia. Rămase acolo să aştepte întoarcerea pilotului din port, care plecase în recunoaştere, pentru împlinirea formalităților. Omul se întoarse însă abia pe înserat şi se înfățişă guvernatorului, pentru a-i raporta că vasul semnalat era „Saint-Geran”, cu o încărcătură de şapte sute de butoaie, sub comanda unui căpitan care se numea domnul Aubin;

că se afla cam la vreo patru leghe în larg şi că nu va ancora în Port-Louis decât a doua zi, după masă, dacă vântul va fi prielnic. Deocamdată, nu se simțea nicio adiere. Totodată, pilotul înmână guvernatorului scrisorile pe care nava le adusese din Franța.

Printre de era una destinată doamnei de la Tour şi care, după scris, părea să fie din partea Virginiei.

Paul o luă numaidecât, o sărută cu înfocare, o puse în sân şi porni în goană spre casă, încă de departe, de cum îi zări pe ai săi, care-i pândeau calea de pe Stâncă

125

Despărțirii, flutură în mână scrisoarea fără să poată rosti un cuvânt; o clipă mai apoi se adunară cu toții acasă, la doamna de la Tour, să afle ce cuprindea.

Virginia îi aducea la cunoştinţă maică-si că avusese o mulţime de pătimit din pricina mătuşii, care încercase s-o mărite fără voia ei şi care, mai apoi, o dezmoştenise, pentru ca în cele din urmă s-o izgonească, fără să-i pese că, plecând în momentul acela, ar fi însemnat să ajungă în lle-de-France tocmai în toiul furtunilor; că încercase în zadar s-o înduplece, arătându-i că avea anumite îndatoriri faţă de mama sa şi faţă de obiceiurile deprinse în copilărie, fiindcă mătuşa îi spusese că nu-i decât o descreierată şi că romanele care le citise îi suciseră minţile; că acum nu-şi mai dorea altă fericire decât să-şi revadă şi să-şi îmbrăţişeze familia ei iubită şi că şi-ar fi împlinit această arzătoare dorinţă chiar în aceeaşi zi, dacă i-ar fi dat voie căpitanul să vină cu şalupa pilotului; dar că acesta n-o lăsase să plece, din cauza depărtării la care se aflau de ţărm şi a mării care, deşi nu bătea vântul, era agitată în larg. În clipa în care doamna de la Tour sfârşi de citit scrisoarea, toată familia, înnebunită de fericire, strigă într-un glas:

— A sosit Virginia!

Stăpâni şi slugi se îmbrăţişară cu toţii.

— Dragul mamei, îi spuse doamna de la Tour lui
Paul,. Du-te de-l înştiinţează şi pe vecinul nostru c-a sosit Virginia.

Domingo se grăbi să aprindă o făclie din lemn de priveghi şi împreună cu Paul porni spre locuinţa mea.

126

Să fi tot fost 10 seara. Tocmai stinsesem lampa şi mă culcasem, când zării prin rosturile pereţilor de bârne ai colibei mele o lumină în pădure. Curând, auzii glasul lui Paul chemându-mă. Mă sculai din aşternut şi de-abia apucasem să mă îmbrac, când Paul, gâfâind, îmi sări de gât ca scos din minţi spunându-mi:

— Vino repede c-a sosit Virginia; să mergem în port, corabia trebuie să ancoreze mâine în zori.

Ne aşternurăm îndată la drum. Străbăteam pădurea

Muntelui-Lung, şi tocmai ne pregăteam să apucăm pe drumul ce duce de la Pamplemousse în port, când auzirăm pe cineva mergând în urma noastră. Era un negru, care se apropia de noi cu paşi mari. Ajuns în dreptul nostru, îl întrebai de unde venea şi încotro se ducea atât de grăbit.

— Vin din cartierul Pulberea-de-aur, îmi spuse el.
M-au trimis în port să-i dau de ştire guvernatorului că o corabie din Franța a coborât ancora lângă insula
Chihlimbarului. Trage mereu cu tunul, cerând ajutor, pentru că marea e tare încrâncenată.

Zicând acestea, omul îşi văzu mai departe de drum, fără să mai piardă vreo clipă.

— Să mergem la Pulberea-de-aur, îi spusei atunci lui Paul, ca să-i ieşim înainte Virginiei; nu cred să fie mai mult de trei leghe până acolo.

Ne îndreptarăm deci paşii către nordul insulei. Era o zăpuşeală cumplită. Luna răsărise, înconjurată de trei cearcăne mari, întunecoase. Cerul era negru ca tuciul. La lumina întețită a fulgerelor, se zăreau, lunt'când cu repeziciune dinspre mare, cu toate că pe

uscat nu se simțea nicio adiere de vânt, nori greoi, mohorâți şi joşi, care se îmbulzeau spre mijlocul insulei. Pe drum ni se păru că începuse să tune; dar ciulind urechea, ne dumerirăm că erau nişte lovituri de tun, pe care ecoul le purta prin văzduh. Bubuiturile acelea îndepărtate, priveliştea cerului furtunos mă făceau să mă cutremur. Nu mai încăpea nicio îndoială că erau semnalele de alarmă ale unui vas care se afla în mare primejdie. După o jumătate de oră, loviturile de tun încetară; liniştea care se aşternu mi se păru însă şi mai înfricoşătoare decât răbufniturile sinistre de mai înainte.

întindeam pasul fără să scoatem o vorbă şi fără să îndrăznim să ne dăm în vileag îngrijorarea. Spre miezul nopții, ajunserăm, lac de apă, pe malul mării, în cartierul Pulberea-de-aur. Valurile se spărgeau de țărm cu un vuiet

cumplit, împroşcând stâncile şi nisipurile cu o spumă orbitor de albă şi cu licăriri de foc.

Cu toată întunecimea, desluşirăm, la lumina aceea fosforescentă, pirogele pescarilor trase cât mai departe de apă, pe plajă. Ceva mai încolo, sub poala pădurii, văzurăm un foc în preajma căruia stăteau strânşi roată mai mulți locuitori, Ne-am dus lângă ei să ne odihnim până se va lumina de ziuă. Cum şedeam aşa în jurul focului, cineva dintre cei de față ne povesti că, după masă, zărise un vas în largul mării, împins de curenți spre insulă; că mai apoi, lăsându-se noaptea, îl pierduse din vedere; că la vreo două ceasuri după apusul soarelui, îl auzise trăgând cu tunul spre a cere ajutor, dar că marea era atât de învolburată încât ni-

meni nu fusese în stare să iasă cu barca în larg ca să se ducă într-acolo; că nu trecuse mult după asta şi i se păruse c-ar fi aprins fanarele, ceea ce îi dădea de bănuit că, apropiindu-se de uscat, corabia trecuse pesemne între țărm şi mica insulă a Chihlimbarului, luând-o drept Stâncă Țelului, prin dreptul căreia trec de obicei vasele înainte de a intra în Port-Louis; că, dacă într-adevăr era aşa, lucru pentru care el totuşi n-ar fi pus mâna în foc, vasul cu pricina se afla într-o mare cumpănă. Luând cuvântul, un altul ne spuse că străbătuse de câteva ori canalul care desparte insula Ambre de coastă; că-l sondase şi că era destul de adânc şi de larg pentru ca vasul să poată manevra sau ancora acolo, şi că, prin urmare, se afla în deplină siguranță, ca în cel mai adăpostit port.

— N-aş avea nicio grijă chiar dacă aş şti că toată averea mea se află pe bord, adăugă el, ba aş dormi pe corabie tot atât de liniştit ca şi pe uscat.

Un al treilea spuse că în orice caz vasul nu putea pătrunde în canalul acela prin care abia dacă se putea strecura o şalupă. Şi ne încredința că-l văzuse ancorat dincolo de insula Chihlimbarului, aşa încât, dacă vântul ar fi început să bată

în zori, corabia putea foarte bine să navigheze în larg sau să intre în port.

Se amestecară şi alţii în vorbă, fiecare cu părerea luL

în timp ce ei se ciorovăiau, după obiceiul creolilor, cărora le place să-şi piardă vremea fără rost, Paul şi cu mine păstram o adâncă tăcere. Am rămas acolo până când a început să mijească de ziuă; dar cerul nu se luminase încă de ajuns ca să putem desluşi ceva

129

pe întinsul mării, care de altfel era acoperită de ceaţă.

Doar undeva, în larg, se întrezărea o umbră întunecată care, după câte ni s-a spus, era insula Chihlimbarului, situată la un sfert de leghe de coastă. În lumâna încenuşată a zilei, abia dacă puteam deosebi capătul limbii de pământ pe care ne aflam şi câteva piscuri de pe insulă ieşind când şi când la iveală din vălmăşagul norilor ce forfoteau în jurul lor.

Pe la orele 7 dimineaţa, auzirăm darabanele bătând în pădure: era guvernatorul, domnul de La Bourdonnais, care sosea călare, urmat de un detaşament de soldaţi înarmaţi cu puşti şi de o ceată întreagă de locuitori albi şi de negri. Guvernatorul porunci ostaşilor să se desfăşoare de-a lungul coastei şi să slobozească o salvă de puşti. Abia se auziră detunăturile armelor că se şi zări o lumină în larg, urmată, la o clipă, de-o bubuitură de tun. Socotind că vasul era la o mică distanţă de ţărm, pornirăm cu toţii buluc în direcţia în care văzusem semnalul. Atunci, în sfârşit, desluşirăm prin ceaţă coca şi catargele unei corăbii mari. Eram atât de aproape de ea, încât, cu tot clocotul valurilor, am auzit fluierul şefului de echipaj care conducea manevra şi glasurile mateloţilor strigând de trei ori în şir: Trăiască regele! după cum este datina la francezi, fie că se află într-o primejdie de moarte, fie în toiul unei bucurii, ca şi cum, fiind la ananghie, şi-ar chema în ajutor monarhul sau ar vrea să-i dovedească în momentul acela că sunt gata să piară pentru el.

Din clipa în care „Saint-Geran“ îşi dădu seama că am fi putut să-i venim în ajutor, tunurile lui nu mai conteniră, se auzeau din trei în trei minute. Domnul de La Bourdonnais porunci să se aprindă pe plajă, din loc în loc, focuri mari, şi trimise oamenii să caute prin gospodăriile din vecinătate merinde, scânduri, odgoane şi butoaie goale. Curând, dinspre cartierul Pulbereade-aur, dinspre cel al Rovinelor, dinspre râul Meterezului, sosi o droaie de locuitori împreună cu sclavii lor încărcaţi cu merinde şi frânghii. Un bătrân din partea locului se apropie atunci de guvernator şi-i spuse:

— Domnule, toată noaptea s-au auzit nişte huruituri înfundate în munţi; în pădure frunzele copacilor freamătă, deşi nu se simte nicio suflare de vânt;
pasările mării fug spre uscat; toate semnele astea arată în chip neîndoielnic că vine un uragan.

— T-are decât să vină, prieteni, spuse guvernatorul, suntem pregătiţi, şi cred că şi vasul e pregătit să-l întâmpine.

într-adevăr, totul părea să vestească dezlănţuirea unui uragan. Norii ce stăruiau în înaltul cerului erau arămii pe margini şi-n mijloc negri ca smoala. Văzduhul răsuna de ţipetele faetonilor, fregatelor, pescăruşilor cu cioc-foarfecă şi ale altor păsări de mare ce veneau cu duiumul, cu toată întunecimea văzduhului, din cele patru zări, să se adăpostească pe insulă.

Pe la orele 9 dimineaţa, se auzi dinspre mare un vuiet înspăimântător, ca şi cum puhoaie de apă însoţite de tunete s-ar fi rostogolit din vârful munţilor.
Toţi strigară:

— Vine uraganul!

Şi în aceeaşi clipă un vârtej năprasnic de vânt risipi ceaţa care acoperea insula Chihlimbarului şi canalul de lângă ea. Corabia „Saint-Geran“ ieşi atunci la iveală, cu puntea înţesată de lume, cu vergile şi cu arborele gabicr înclinate spre teugă şi cu pavilionul în bernă, priponită cu patru parâme la prova şi unul la pupa. Ancorase între insula

Chihlimbarului şi coasta, dincoace de brâul recifelor ce înconjoară llede-France, şi pe care-l străbătuse printr-un loc pe unde nicio corabie nu trccuse până atunci. Prova se afla în bătaia valurilor ce veneau dinspre larg şi, la fiecare talaz ce pătrundea în canal, era atât de puternic săltată în sus, încât carena ieşea la suprafață;
dar, în acelaşi timp, pupa, lăsându-se în jos, pierea din vedere până în dreptul balustradei ca şi cum s-ar fi scufundat. În această situație – cum vântul şi marea o împingeau spre uscat – nava nu putea nici să se-ntoarcă pe unde venise, nici, tăindu-şi odgoanele, să naufragieze pe țărm, de care era despărțită prmtr-o porțiune de mare prea puțin adâncă şi presărată cu recife. Fiecare talaz ce se spărgea de coastă înainta mugind până în fundul golfurilor şi împroşca uscatul cu pietriş pe o distanță de mai bine de cincizeci de picioare; apoi, trăgându-se înapoi, dezgolea o mare parte din plajă, rostogolind pietrele cu un huruit îngrozitor. Învolburată de vânt, marea se înfoia cu fiecare clipă şi tot canalul cuprins între țărm şi insula
Chihlimbarului era ca o albă şi întinsă veâință de

spume, brăzdată de uriaşe valuri întunecate. Spumele se îngrămădeau în adâncul golfurilor, ridicând movile de clăbuci, înalte de peste şase picioare, pe care vântul le spulbera, aruncându-le peste muchea malului rîpos şi purtându-le pe uscat până la o depărtare de peste o jumătate de leghe. Văzând puzderia aceea de fulgi albi ce zburau pe deasupra pământului până la poalele munților, ai fi zis că sunt nişte omături vânturate de pe întinsul mării. După toate semnele ce se arătau în zare, furtuna părea să fie de lungă durată.
Marea se îngemăna cu cerul. Nori fioroşi se desprindeau necontenit din adâncul zării şi străbateau văzduhul, săgetându-l ca nişte păsări, în timp ce alții rămîneau nestrămutați în văzduh, ca nişte stânci uriaşe.

Nu se zărea niciun crâmpei de cer azuriu, şi o lumină palidă, verzuie învăluia tot ce se afla pe faţa pământului, a mării şi în înaltul văzduhului.

în timp ce corabia era săltată de valuri, se întâmplă ceea ce era de aşteptat. Odgoanele din faţă se rupseră şi, cum nu mai era ţinută decât de o singură parâmă, nava fu azvârlită pe stânci la o sută de metri de ţărm. Un strigăt de durere izbucni din piepturile noastre. Paul era gata să se arunce în mare, dacă nu l-aş fi apucat de braţ:

— Vrei să te prăpădeşti, fiule? îl mustrai eu.

— Vreau s-o scap, strigă el, sau să mor!

Cum deznădejdea îl scosese din minţi, ca nu cumva să se înece, Domingo şi cu mine îl legarăm de mijloc cu o frânghie lungă, pe care o ţineam amândoi de câte uii capăt. Paul porni atunci spre „Saint-Geran“, când înotând, când mergând pe stânci. Erau momente în care nădăjduia să poată ajunge până la vas, fiindcă marea „în frământările ei capricioase, îl lăsa aproape pe uscat, aşa încât ai fi putut face înconjurul lui cu piciorul; îndată după aceea însă valurile, revenind cu o furie înteţită, prăvăleau asupra lui uriaşe bolţi de apă, ce săltau în sus toată partea de dinainte a carenei, azvârlindu-l cât colo pe mal şi pe bietul Paul, cu picioarele însângerate şi cu pieptul plin de vânătăi, mai mult mort decât viu. Abia apuca să-şi vină în simţiri că băiatul se şi ridica de jos şi pornea înot, cu şi mai multă înverşunare, spre vasul care, atât de amarnic bătut de talazuri, începuse să se desfacă din încheieturi. Văzând că nu mai poate fi nicio speranţă de scăpare, oamenii din echipaj se aruncară în valuri, care pe scânduri, care pe verge, care pe coteţe de găini, pe mese sau pe butoaie. În momentul acela se petrecu un lucru vrednic de-o nepieritoare milă: o tânără domnişoară apăru pe puntea de la pupa corăbiei „Saint-Geran“, cu braţele întinse spre cel ce se străduia din răsputeri să ajungă la ea. Era
Virginia, care îşi recunoscuse iubitul după neasemuitul sau curaj. Vederea acelei gingaşe făpturi, ameninţată de o atât de

cumplită primejdie, ne umplu de durere.
Virginia însă, plină de demnitate şi stăpână pe sine, ne făcea semne cu rpâna ca şi când "şi-ar. Fi luat de-a pururi rămas bun de la noi. Toți mateloții săriseră în apă. Nu mai rămăsese pe punte decât unul singur, gol şi vânjos ca Hercule. Omul se apropie plin de respect de Virginia; îl văzurăm aruncându-se la picioarele ei

şi încercând chiar s-o dezbrace; fata însă îl respinse cu demnitate, întorcând privirile sa nu-l vadă. Îndată toți cei ce se aflau pe mal începură să strige care mai de care:

— Salveaz-o, salveaz-o, n-o părăsi!

în aceeaşi clipă însă un munte de apă, de-o înălțime înfricoşătoare, se afundă în canalul dintre insula
Chihlimbarului şi coastă şi năvăli mugind asupra vasului, amenințând să-l sfărâme sub puhoaiele-i negre şi crestele spumegânde. În fața acestei priveliştiîngroz itoare, matelotul se aruncă singur în valuri în timp ce Virginia, care vedea că i se apropie sfârşitul, ținându-şi cu o nună veşmintele, iar pe cealaltă apăsând-o pe inimă, cu ochii senini înălțați spre cer, părea un înger care s-ar fi pregătit să-şi ia zborul spre ceruri.

O, zi blestemată! vai! totul fu mistuit de valuri.
Puhoaiele azvârliră departe, pe uscat, pe unii dintre privitorii care, dintr-un sentiment de omenie, căutaseră să fie cât mai aproape de Virginia, precum şi pe matelotul care voise s-o saiveze ducând-o înot până la mal. Scăpat de la o moarte aproape sigură, omul căzu în genunchi pe nisip, spunând:

— Mulțumescu-ți Ție, Doamne, că mi-ai cruțat viața; cu dragă inimă însă mi-aş fi dat-o pentru această mândră domnişoară, care n-a vrut cu niciun preț să se despoaie ca mine.

împreună cu Domingo l-am scos din valuri pe bietul Paul în nesimțire, podidit de sânge pe gură şi pe urechi. Guvernatorul îl dădu în seama medicilor în

timp ce noi, la rândul nostru, cercetam coasta, în nădejdea că poate marea va aduce trupul Virginiei pe țărm; dar cum vântul își schimbase pe neașteptate direcția, așa cum se întâmplă adesea în toiul unui uragan, ne-am zis cu tristețe că biata copilă nu va avea parte nici măcar de o îngropăciune după datină. Ne îndepărtarăm de acel loc copleșiți de mâhnire și adânc zguduiți de pierderea unei singure ființe, cu toate că atâția oameni își aflaseră moartea în acel naufragiu;

văzând tragicul sfârșit hărăzit unei copile atât de virtuoase, cei mai mulți dintre noi începurăm să ne îndoim c-ar exista cu adevărat o Providență, fiindcă sunt unele încercări atât de crâncene și-atât de puțin meritate, încât până și speranța înțeleptului ajunge să fie zdruncinată.

Paul, care începuse să-și vină în simțire, fusese adăpostit deocamdată într-o locuință din apropiere, până când avea să poată fi dus acasă. Iar eu plecai cu Domingo, ca s-o pregătim pe mama Virginiei și pe prietena ei pentru a întâmpina această cumplită nenorocire. Când ajunserăm la gura văii străbătută de râul

Latamierilor, niște negri ne înștiințară că între timp o bună parte din sfărâmăturile corăbiei fuseseră scoase de valuri pe limanul golfului din față. Coborârăm pe plajă și de îndată ce-mi aruncai ochii asupra lucrurilor risipite pe țărm, zării trupul neînsuflețit al Virginiei.

Era pe jumătate acoperit de nisip, în atitudinea în care o văzusem pierind. Trăsăturile nu i se schimbaseră prea mult. Avea ochii închiși, dar fruntea ei păstra aceeași seninătate; doar palidele violete ale morții se

îngânau, pe obrajii ei, cu trandafirii sfiiciunii. Una din mâini zăcea peste veșminte, iar cealaltă, pe care o ținea apăsată pe inimă, era încleștată și țeapănă. Cu greu reușii să-i scot dintre degete o cutioară: dar nu mică-mi fu mirarea văzând că era iconița lui Paul, de care-i făgăduise să nu se

despartă până la sfârşitul vieţii! în faţa acestei ultime mărturii a statorniciei şi dragostei de care fusese însufleţită biatn copilă, plânsei cu lacrimi amare; Domingo se lovea cu pumnii în piept şi sfâşia văzduhul cu strigătele lui îndurerate.
Am dus trupul Virginiei într-o colibă de pescari, lăsându-l în paza unor sărmane femei malabare care se îngrijiră să-l spele.

în timp ce de îndeplineau această tristă îndeletnicire, urcarăm cu inima strânsă spre casă. Doamna de la Tour şi Margareta se rugau, aşteptând veşti despre soarta corăbiei. De cum dădu cu ochii de mine, doamna de la Tour strigă:

— Unde-i fata mea, draga mamii, odorul meu?
Tăcerea şi lacrimile mele o făcură să-şi dea seama de nenorocirea care se abătuse asupra ei, simţi că se îneacă, gâtuită de un nod dureros ce i se pusese în gât; nu mai avea glas decât pentru suspine şi hohote de plâns. Margareta strigă la rândul ei:

— Unde nu-e băiatul? Nu-l văd! şi îşi pierdu cunoştinţa.

Alergarăm să-i dăm ajutor şi când se trezi, în sfârşit, din leşin, căutai s-o liniştesc spunându-i că Paul trăia şi că guvernatorul luase măsuri să fie îngrijit. De îndată ce îşi veni în fire, se grăbi să vadă de prietena

12

137

ei, care uneori îşi pierdea cunoştinţa pentru o bună bucată de vreme. Doamna de la Tour petrecu toată noaptea muncită de aceste cumplite suferinţe; văzând-o cum se chinuie, mă gândeam că nu poate fi durere mai cruntă decât durerea mamei care şi-a pierdut copilul. De câte ori se trezea din leşin, îşi ridica privirea mohorâtă spre cer şi rămânea aşa, cu ochii aţintiţi în sus. Zadarnic prietena ei şi cu mine îi strângeam mâinile într-ale noastre, zadarnic o chemam cu cele mai duioase cuvinte, părea cu desăvârşire nesimţitoare la mărturiile nestrămutatei noastre iubiri şi din pieptul ei

strivit de o istovitoare povară nu ieşeau decât gemete înfundate.

Dimineața, Paul fu adus acasă pe un palanchin. Îşi venise, în sfârşit, în fire, dar nu putea rosti niciun cuvânt. Întâlnirea cu mama lui şi doamna de la Tour, împotriva temerilor ce mă stăpâneau, avu o înrâurire mai prielnică decât toate îngrijirile mele de până atunci. O rază de mângâiere miji pe chipurile celor două mame năpăstuite. Statură amândoua lângă el, îl cuprinseră în brațe, îl sărutară, lăsând să curgă în voie lacrimile zăgăzuite până atunci de o durere copleşitoare.

Curând lacrimile lui Paul se amestecară cu ale lor.

Zbuciumul lor dureros fu urmat de o lungă toropeală ce le cufundă într-un somn letargic, pe drept cuvânt asemănător cu cel al morții – natura aducând în felul acesta o uşurare celor trei ființe atât de greu încercate.

Domnul de La Bourdonnais trimise pe cineva să mă înştiințeze în taină că rămăşițele pământeşti ale

Virginiei fuseseră aduse din ordinul său în oraş, de unde urmau să fie îndreptate spre biserica Pamplemousse. Mă grăbii să cobor Ia Port-Louis, unde găsii o mulțime de locuitori veniți din toate cartierele spre a lua parte la îngropăciune, ca şi cum prin moartea Virginiei insula ar fi pierdut cel mai de preț giuvaer al său. Toate vasele din port aveau vergile încrucişate şi pavilioanele în bernă, iar când şi când, la răstimpuri mai îndelungate, slobozeau lovituri de tun. Grenadierii mergeau în fruntea convoiului, ținând puştile cu țeava în jos. Darabanele lor acoperite de lungi zăbranice aveau un sunet lugubru, iar pe chipurile războinicilor, care de-atâtea ori înfruntaseră moartea pe câmpul de bătălie fără să pălească, se zugrăvea o adâncă mâbnire. Opt tinere domnişoare, din cele mai alese familii de pe insulă, îmbrăcate în alb, şi ținând frunze de palmieri în mâ'nă, purtau trupul acoperit cu flori al virtuoasei lor tovarăşe. Un cor de copii îl însoțea, cântând

imnuri de slavă. În spatele lor mergeau cele mai de vază persoane din rândurile populației de pe insula şi ale statului său major, apoi guvernatorul urmat de mulțime.

Toate acestea fuseseră puse la cale de oficialități în dorința de a aduce într-un fel oarecare prinosul cuvenit virtuților Virginiei. Când însă trupul neînsuflețit ajunse la poalele acestui munte, la vederea colibelor în care, mulțumită ei, sălăşluise atâta vreme fericirea şi asupra cărora moartea ei făcuse să coboare acum deznădejdea, ceremonia funebră începu a se destrăma: imnurile şi cânturile încetară şi în tot

12*

cuprinsul nu se mai auzeau decât plânsete şi suspine.
Pâlcuri de tinere fete ieşeau alergând de prin casele din vecinătate ca să atingă de sicriul Virginiei batiste, mătănii, cununi de flori, pomenind-o ca pe o sfântă.
Mamele cereau lui Dumnezeu odrasle ca ea; tinerii, iubite tot atât de statornice; săracii, o prietenă tot atât de duioasă, iar sclavii, o stăpână tot atât de milostivă.

în momentul în care rămăşițele pământeşti ajunseră la locul de îngropăciune, negrese din Madagascar şi eafre din Mozambic aşezară în jurul lor panere cu fructe şi atârnară fâşii de pânză de crengile arborilor din preajmă, după datina țării lor; indiene din Bengal şi de pe coasta malabară aduseră colivii pline cu păsări, cărora le dădură drumul în văzduh, deasupra trupului neînsuflețit; atât de adâncă este tristețea de care sunt cuprinse toate semințiile pământului atunci cmd se întâmplă să moară o ființă vrednică de iubire şi atât de mare este prestigiul virtuții nefericite, încât reuşeşte să înfrățească toate religiile în jurul mormântului ei!

Se văzură nevoiți să înconjoare groapa cu străji ca să îndepărteze câteva fete sărmane care voiau cu orice preț să se arunce înăuntru, spunând că nu mai au nicio mângâiere de aşteptat pe lume, şi că nu le rămâne decât să moară împreuna cu singura ființă care se milostivise de de.

Virginia fu înmormântată în preajma bisericii

Pamplemousse, în partea dinspre apus, la picioarele unui
140
—
pâlo de bambuşi, acolo unde, atunci când venea la liturghie cu mama ei şi cu Margareta, îi plăcea să se odihnească alături de cel pe care îl numea odinioară fratele ei.

După ceremonia funebră, domnul de La Bourdonnais urcă până aici, urmat de o parte din cei care formau numeroasa lui suită. Guvernatorul se arătă gata să facă tot ce stătea în puterea lui pentru a veni în ajutorul doamnei de la Tour şi al Margaretei. Înfieră în câteva cuminte pline de indignare vitregia de care dăduse dovadă mătuşa sa, şi, apropiindu-se de
Paifl, îi spuse tot ce socotea el că ar putea să-i mângâie suferința.

— N-am dorit decât fericirea dumitale şi a familiei dumitale; martor mi-e Dumnezeu. Ar trebui să pleci în Franța, prietene; am să-ți fac eu rost de o slujbă acolo. Cât vei lipsi, voi avea grijă de mama dumitale ca de mama mea, şi-i întinse mâna; Paul şi-o trase pe a lui şi-şi întoarse capul să nu-l vadă.

Cât despre mine, rămăsei mai departe în gospodăria nefericitelor mele prietene ca să le dau, atât lor cât şi lui Paul, tot ajutorul ce-mi stătea în putere. După trei săptămâni, Paul se dădu jos din pat; dar, pe măsură ce începea să prindă puteri, durerea lui părea că sporeşte. Era indiferent la orice, privirile îi erau stinse şi dacă-l întrebai ceva nu se învrednicea să răspundă. Doamna de la Tour, care era pe moarte, îi spunea adesea:

— Dragul mamei, de câte ori mă uit la tine, mi se pare c-o văd pe scumpa mea Virginia.

La numele Virginiei, Paul tresărea şi se grăbea să se îndepărteze de dânsa, cu toate stăruințele Margaretei care-l ruga să vină la căpătâiul prietenei sale. Fugea în grădină căutând singurătatea şi se aşeza la picioarele cocotierului Virginiei, cu ochii ațintiți asupra izvorului ei. Medicul guvernatorului, care-l îngrijise cu cea mai mare sârguitiță, şi pe el şi pe cele două doamne, ne spuse că, pentru a-l smulge din neagra sa melancolie, cel mai bun lucru ar fi să-l lăsăm slobod să facă tot ce pofteşte fără să-l stingherim cu nimic, fiind singurul mijloc de a desfereca tăcerea în care se zăvorise.

Mă hotărâi să-i dau ascultare. În ziua în care Paul se simți mai întremat, primul său gând fu să plece de acasă. Cum nu-i scăpăm o clipă din ochi, o pornii îndată pe urmele lui, spunându-i lui Domingo să ia ceva merinde şi să vină după noi. Pe măsură ce tânărul cobora coasta, voioşia şi puterile lui păreau că se împrospătează. O apucă mai întâi pe drumul ce ducea spre Pamplemousse şi, când ajunse în preajma bisericii, pe aleeâl de bambuşi, se îndreptă spre un loc unde băgase de seamă că pământul era proaspăt răscolit; se aşeză apoi în genunchi şi, ridicând ochii spre cer, se rugă îndelung. Lucrul acesta mi se păru de bun augur pentru însănătoşirea minții sale, pentru că o asemenea mărturie de încredere în Ființa Supremă lăsa să se vadă că sufletul său se întorsese pe făgaşul lui firesc. Domingo şi cu mine îngenunchearătn alături de el şi ne rugarăm împreună. Într-un târziu, tjinăral se ridică de jos şi plecă mai departe, îndrep-

tându-se spre partea de nord a insulei, fără să se sinchisească prea mult de noi. Cum ştiam că habar n-avea, nu numai unde fusese înmormântată Virginia, dar nici chiar dacă trupul său fusese pescuit, îl întrebai de ce se dusese să se roage la picioarele acelor bambuşi.

— Am fost de-atâtea ori acolo împreună! îmi răspunse el.

Merse aşa până la marginea pădurii, unde ne prinse şi

noaptea. Acolo, văzând că ne aşezasem să mâncăm, simţi şi el nevoia să ia ceva în gură; pe urmă ne culcarăm pe iarbă la rădăcina unui copac. A doua zi crezui că se va îndupleca, poate, să se întoarcă din drum. În adevăr, privi un timp în zarea câmpiei spre biserica Pamplemousse, cu lungile ei alei de bambuşi, şi făcu câţiva paşi ca şi cum ar fi voit să pornească într-acolo, apoi se afundă repede în pădure, urmându-şi calea spre nord. Bănuiam ce voia, dar toate încercările mele de a-i strămuta gândul se dovediră zadarnice. Pe la amiază, ajunserăm în cartierul Pulberea-de-aur. Paul coborî în fugă pe ţărmul mării, în dreptul locului unde naufragiase „Saint-Geran". Văzând insula Chihlimbarului şi canalul, care în momentul acela era ca o oglindă, strigă:

— Virginia, o, draga mea Virginia! şi căzu numaidecât în nesimţire.

Domingo şi cu mine îl purtarăm pe braţe în pădure, unde abia izbutirăm să-l facem să-şi vină în fire. Cum se dezmetici, ţinu să coboare din nou pe plajă, dar fiindcă îl rugai să nu împrospăteze durerea lui şi-a

noastră zgândărind nişte amintiri atât de chinuitoare, se hotărî să-şi schimbe drumul. Şi tot aşa, timp de opt zile, cutreieră toate locurile pe unde umblase cândva cu prietena lui din copilărie. Străbătu din nou cărarea pe care fusese cu Virginia să ceară îndurare pentru sclava de la Râul-Negru; se duse apoi să vadă râul Celor Trei-Gurguie, pe malul căruia fata se aşezase istovită de mers, şi pădurea în care rătăcise calea.

Toate locurile care-i aminteau neastâmpărul, jocurile, prânzurile la iarbă verde, faptele bune ale iubitei lui îl făceau să plângă: râul de la poalele Muntelui Lung, coliba mea, cascada din apropiere, papaierul pe care-l sădise ea, pajiştea pe care-i plăcea să zburde, răspântiile din pădure unde-i era drag să cânte; şi ecourile, care de-atâtea

ori răsunaseră, stârnite de strigătele lor de bucurie, acum nu mai repetau decât aceste dureroase cuvinte: „Virginia! o, scumpa mea Virginia!“

Ducând o astfel de viață sălbatecă şi hoinară, ochii i se adânciră în orbite, fața începu să-i pălească, şi sănătatea i se şubrezi tot mai mult. Încredințat că suferințele pe cate ni le pricinuiesc necazurile noastre sunt sporite de amintirea plăcerilor de care ne-am bucurat cândva, şi că pasiunile se întețesc în singurătate, mă gândii să-l îndepărtez pe sărmanul meu prieten de locurile menite să-i amintească necontenit de pierderea pe care o suferise şi să-l ducă pe alte plaiuri ale insulei, undeva unde era mai multă însuflețire.

11 luai, aşadar, cu mine în cartierul Williams, aşezat pe un podiş înalt, ’ prin care nu colindase niciodată până atunci. Datorită agriculturii şi îndeletnicirilor

144

neguțătoreşti ale locuitorilor, viața în această parte a insulei era variată şi plină de mişcare. Erau acolo numeroase echipe de lemnari, unii ciopleau buştenii/
iar alții croiau scândurile; căruțe treceau încoace şi încolo; herghelii mari de cai şi cirezi de boi păşteau pe imaşurile întinse, iar podişul era presărat cu locuințe. Altitudinea acestor pământuri îngăduia pe alocuri cultura diferitelor soiuri de plante europene. Ici şi colo, vedeai lanuri de grâu, covoare de căpşuni în luminişurile pădurii şi tufişuri de măcieşi pe marginile drumurilor. Prospețimea aerului, biciuind nervii, era chiar prielnică sănătății albilor. Cum locurile mai înalte, aflate cam pe la mijlocul insulei, erau înconjurate de păduri mari, de pe de nu se zărea nici marea, nici oraşul Port-Louis, nici biserica din Pamplemousse, nici nimic altceva care ar fi putut să-i aducă aminte lui Paul de Virginia. Chiar şi munții, care se țin lanț până la Port-Louis, priviți de pe întinsurile cartierului Williams, se înfățişează ca un lung promontoriu desfăşurat în linie dreaptă şi cu pereții perpendiculari, pe creasta căruia se ridică mai multe

piramide înalte de piatră, cu vârfurile pierdute în nori.

Astfel arătau plaiurile spre care am îndreptat paşii tânărului meu prieten. Nu-l lăsam să stea o clipă locului, umblam tot timpul împreună, zi şi noapte, fie ploaie, fie soare, rătăcind înadins drumul prin păduri, pe pământurile desțelenite, prin câmpii, pentru ca oboseala trupului să nu-i mai lase răgaz pentru frământările lui lăuntrice şi ca să-i amăgesc gândurile, purtându-l prin locuri necunoscute şi pe cărări pe care

145

mereu le pierdeam. Sufletul îndrăgostitului însă regăseşte pretutindeni urmele ființei iubite. Noaptea şi ziua, liniştea singurătăților, ca şi forfota aşezărilor, timpul însuşi, care de obicei destramă atâtea amintiri, nimic nu-l poate îndepărta de de. Ca şi acul atins de magnet, care, oricât l-am scutura, de îndată ce revine la starea de repaos se întoarce iarăşi către polul ce-l

atrage. De câte ori îl întrebam pe Paul, atunci când rătăceam drumul în cutreierările noastre prin cartierul Williams: „Şi-acum încotro?“ – se îndrepta către miazănoapte, spunându-mi: „Uite munții noştri, să ne întoarcem”.

Abia atunci mă dumerii, în sfârşit, că toate încercările mele de a-i abate gândurile într-altă parte erau de prisos şi că nu-mi mai rămânea altceva de făcut decât să dau piept fățiş cu pasiunea lui, folosind toate mijloacele pe care le avea la îndemână slaba mea judecată. Drept care îi spusei:

— Da, iată munții pe ale căror plaiuri locuia scumpa dumitale Virginia şi iată şi iconița pe care i-ai dat-o cândva şi pe care, murind, o purta lipită de inimă, inima ei ce până în ultima clipă a bătut numai pentru dumneata.

Şi, spunând acestea, îi arătai lui Paul iconița pe care i-o dăruise Virginiei, pe marginea fântânii, sub cocotierii lor. Văzând-o, o tristă bucurie îi licări în privire. Apucă lacom iconița în mâinile sale vlăguite şi-o duse la gură. Simții că se înăbuşă şi, din ochii lui sângerați, lacrimile nu mai apucară

să se rostogolească pe obraji.

146

— Ia aminte, fiule, îi spusei, şi ascultă-mă pe mine, care sunt prietenul dumitale, aşa cum am fost al Virginiei şi care, martor al năzuințelor voastre, m-am străduit adeseori să vă întăresc judecata pentru a putea întâmpina încercările neaşteptate ale vieții. Ce te face să plângi cu atâta amărăciune? Nenorocirea ce te-a lovit? Sau soarta nefericită a Virginiei?

Nenorocirea dumitale? Da, fără-ndoială, este covârşitoare. Ai pierdut pe cea mai desăvârşită dintre fete, care ar fi fost de bună seamă şi cea mai vrednică de respect dintre femei. Şi-a nesocotit interesele, pentru a le împlini pe ale dumitale şi, punându-te mai presus decât orice bogăție, nu şi-a dorit altă răsplată pentru virtuțile ei. Dar de unde poți să ştii că ființa de la care aşteptai o fericire atât de curată n-ar fi fost pentru dumneata un izvor de nesfârşite suferințe? Era săracă, iar mătuşa ei o dezmoştenise; nu aveai de împărțit cu ea în viitor decât munca dumitale. Acum, când educația primită o făcuse mai plăpândă, iar încercările prin care trecuse mai curajoasă, ai fi văzut-o cum zi de zi se istoveşte, silindu-se să împartă strădaniile cu dumneata. Iar când ar mai fi venit pe lume şi copiii, necazurile ei şi ale dumitale ar fi sporit şi mai mult văzându-vă nevoiți să întrețineți voi singuri două mame bătrâne şi o familie abia înfiripată.

Poate că-mi vei spune: ne-ar fi ajutat guvernatorul.
Dar într-o colonie care-şi schimbă atât de des dregătorii crezi că s-ar mai fi găsit mulți ca domnul de La
Bourdonnais? Dacă ar fi venit aici nişte ocârmuitori

147

lipsiți de conştiință şi ruşine? Şi dacă, pentru a căpăta vreun ajutor de nimic, soția dumitale ar fi fost silită să le facă ochi dulci? Dacă-ar fi fost uşuratică, ai fi fost vrednic de plâns; dacă ar fi fost înțeleaptă, ați fi rămas săraci; mare noroc, dacă, din pricina frumuseții şi a virtuții ei, n-ai fi fost

năpăstuit chiar de aceia din partea cărora aşteptai un sprijin!

Mi-ar fi rămas, îmi vei spune, fericirea, o fericire care nu se bizuie pe bogăție, aceea de a ocroti femeia iubită, legată de noi tocmai prin slăbiciunea ei; de a o mângâia împărtăşindu-i propriile mele frământări, de a-i dărui tristețea mea în locul bucuriilor şi de a spori dragostea noastră prin neajunsurile pe care le-am fi îndurat împreună. Fără îndoială că atât virtutea, cât şi iubirea au parte de aceste amare plăceri. Dar acum Virginia nu mai este; ți-au rămas, în schimb, ființele pe care le iubea cel mai mult pe lume după dumneata: mama ei şi mama dumitale care, văzând cum te mistuie durerea asta fără leac, va închide ochii înainte de vreme. Caută să te simți fericit uşurându-le viața, aşa cum se simțea şi ea odinioară. Faptele bune, fiule, sunt fericirea hărăzită virtuții. Nu există nimic mai temeinic şi mai măreț pe pământ.

Planurile al căror țel sunt desfătările, odihna şi petrecerile, bogățiile şi gloria nu sunt cât uşi de puțin făcute pentru om, care-i atât. De plăpând, un călător cu o viață trecătoare. Ai văzut cum un singur pas spre bogăție ne-a aruncat pe toți din prăpastie în prăpastie. E adevărat că dumneata te-ai împotrivit, dar cine ar fi crezut că plecarea Virginiei avea să aibă

altă urmare decât fericirea ei şi a dumitale? Stăruințele unei rubedenii bogate şi vârstnice, sfaturile unui înțelept guvernator, încurajările unei întregi colonii, îndemnurile şi autoritatea unei fețe bisericeşti au pricinuit deopotrivă nenorocirea Virginiei. Adeseori se întâmplă să ne ducem singuri la pierzanie, înşelați chiar de înțeleapta chibzuință a celor ce ne cârmuiesc. Ar fi fost, fără-ndoială, mai bine să nu le dăm crezare, să nu punem niciun temei pe cuvintele şi speranțele unei lumi amăgitoare. Dar, în sfârşit, dintre atâția oameni pe care-i vedea muncind din greu pe aceste meleaguri, dintre atâția alții care pleacă în Indii să-şi caute norocul sau care, fără să-şi părăsească țara, se bucură în

tihnă, în Europa, de truda celor de aici, nu este niciunul căruia să nu-i fie ursit ca într-o bună zi să piardă tot ceea ce era mai de preț pentru el —
măriri, avere, soție, copii, prieteni. Pentru cei mai mulți dintre ei, la toate aceste pierderi se mai adaugă şi amintirea propriei lor nesăbuințe. Dar dumneata, în adâncul dumitale, n-ai să-ți faci niciun fel de mustrări. Ai fost statornic în credința dumitale. Ai avut, în floarea tinereții, chibzuință unui înțelept, căutând să nu te îndepărtezi de sentimentul naturii. Părerile dumitale eraiu singurele adevărate pentru că erau curate, cinstite, dezinteresate şi pentru că aveai asupra Virginiei drepturi sfinte ce nu puteau fi puse în cumpănă cu nicio bogăție. Ai pierdut-o, dar nici nesăbuința dumitale, nici lăcomia de bani, nicio greşită chibzuință nu i-au adus pierzarea, ci însăşi voința lui Dumnezeu, care a folosit pasiunile altora ca să-ți răpească ființa iubită; Dumnezeu, de la care ai totul, care ştie tot ce-ți trebuie şi a cărui înțelepciune te scuteşte de remuşcările şi deznădejdea ce însoțesc de obicei nenorocirile pricinuite de noi.

S-ar putea, desigur, să-ți spui în restriştea dumitale:
N-am meritat-o! Ce te face oare să plângi: destinul nefericit al Virginiei, sfârşitul ei, starea ei de acum?
A împărtăşit soarta hărăzită deopotrivă mărimilor, frumuseții şi chiar şi împărățiilor. Viața omului, cu toate planurile urzite de el, se înalță ca un foişor a cărui cheie de boltă este moartea. De când s-a născut, era osândită să moară. Ferice de ea că s-a desprins din legăturile vieții înaintea mamei sale, a mamei dumitale, înaintea dumitale însuți, că nu i-a fost dat, adică, să moară de mai multe ori înainte de a închide ochii pe veci.

Moartea, fiul meu, este o binefacere pentru toți oamenii; e noaptea acestei zile neliniştite pe care o numim viață. În somnul morții îşi găsesc alinarea pe veci bolile, durej-ile, întristările, temerile de care sunt neîncetat frământați bieții oameni. Priveşte cu luareaminte oamenii care par cei mai

fericiți şi ai să vezi că au cumpărat foarte scump aşa-zisa lor fericire:
vaza de care se bucură în lume – prin necazuri casnice; bogăția – printr-o sănătate şubrezită; plăcerea atât de rară de a fi iubit – prin necontenite sacrificii; şi adesea, la capătul unei vieți jertfite pentru binele altora, nu văd în jurul lor decât prieteni fățarnici şi rubedenii nerecunoscătoare. Virginia însă a fost fericită până în ultima clipă a vieții. A fost feri-

150

cită cu noi, prin darurile firii; departe de noi, prin harul virtuții; şi chiar în clipa îngrozitoare când am văzut-o pierind, era de asemenea fericită; căci, fie că şi-a aruncat privirile asupra întregii colonii, căreia îi pricinuia o adâncă mâhnire, răsfrântă pe toate chipurile, fie asupra dumitale, care, cu atâta cutezanță, te străduia să-i vii într-ajutor, şi-a putut da seama cât ne era de dragă tuturora. Şi-a întărit sufletul pentru a ține piept încercării ce-o aştepta, amimtindu-şi de viața neprihănită pe care o dusese, şi atunci a primit răsplata pe care cerul o hărăzeşte virtuții: un curaj mai puternic decât primejdia. Şi a întâmpinat moartea cu o față senină.

Dumnezeu, fiule, dă prilej virtuții să treacă prin toate încercările vieții, ca să ne arate că numai ea poate să tragă foloase de pe urma lor şi să găsească în fiecare dintre de fericire şi slavă. Când vrea ca numele ei să se bucure de o cât mai strălucită faimă, o înalță pe o scenă în văzul lumii întregi, punând-o să înfrunte moartea; şi atunci curajul ei este menit să rămână drept pildă tuturor, iar amintirea suferințelor îndurate să primească pururea un prinos de lacrimi din partea posterității. Iată momentul nepieritor ce i-a fost sortit pe acest pământ, unde totul este trecător şi unde chiar amintirea mai tuturor capetelor încoronate în scurtă vrame este îngropată într-o veşnică uitare.

Dar Virginia dăinuie încă. Gândeşte-te, fătul meu, că totul se schimbă pe fața pământului, dar nimic nu se pierde. Nicio

iscusință omenească n-ar fi în stare

151

a nimici o cât de mică particulă de materie, şi, prin urmare, cum s-ar putea să piară ceea ce se cheamă gândire, simțire, dragoste, virtute, credință, când elementele din care era plăsmuită făptura ei sunt indestructibile? O, dacă Virginia a fost fericită cu noi, acum este şi mai fericită. Există un Dumnezeu, fiule, întreaga natură îl mărturiseşte; nu mai e nevoie să ți-o dovedesc. Numai răutatea oamenilor îl face să tăgăduiască o dreptate de care ei se tem. Existența lui

O simți în inima dumitale, aşa cum înfăptuirile sale se află înaintea ochilor noştri. Crezi dumneata oare că El ar putea să nu-i dea Virginiei răsplata ce

I se cuvine? Crezi dumneata că această putere care a îmbrăcat un suflet atât de ales într-un veşmânt atât de frumos, urzit cu o măiestrie divină, n-ar fi găsit mijlocul s-o scape din valuri? Ca acela care a orânduit fericirea de acum a oamenilor, în virtutea unor legi pe care dumneata nu le cunoşti, nu ar fi în măsură să-i făurească o altă fericire Virginiei, în virtutea unor legi care sunt atât de necunoscute pentru dumneata? Când eram în neant, dacă am fi fost în stare să gândim, ne-ani fi putut închipui cumva existența noastră actuală? Iar acum, când ne aflăm în miedul acestei misterioase şi trecătoare existențe, ne putem oare da seama de ceea ce ne aşteaptă dincolo de moartea al cărei prag trebuie să-l trecem cu toții?

Dumnezeu are nevoie, asemenea omului, de micul nostru glob pământesc ca de o scenă pe care să poată scoate în vileag înțelepciunea şi bunătatea sa, şi n-a fost El oare în stare să răspândească viața omeneasca

! I52

decât pe câmpiile morții? Nu există o singură picătura de apă în ocean care să nu fie împânzită de ființe vii aşa, ca noi; şi să nu fie oare printre atâția aştri ce se rotesc deasupra capetelor noastre niciunul hărăzit nouă? Cum! Să nu existe

înțelepciune supremă şi bunătate divină decât pe tărâmul pe care ne aflăm noi, iar toate aceste nenumărate globuri strălucitoare, tot acest nemărginit noian de lumină de care sunt înconjurate, şi pe care nici furtunile şi nici umbra nopților nu-l întunecă vreodată, să nu fie decât un spațiu fără rost şi un veşnic neant? Dacă noi, care nu ne-ara dăruit nimic, am îndrăzni să punem limite puterii de la care am primit totul, ar fi oare cu putință să ne închipuim că ne aflăm aici la granițele împărăției sale, unde viața se luptă cu moartea şi nevinovăția cu tirania?

Exista, fără îndoială, undeva un loc unde virtutea îşi primeşte răsplata cuvenită. Virginia e fericită acum, A 1 dacă din lăcaşul îngerilor, unde se afla, ar putea sl-ți vorbească, ți-ar spune, întocmai ca atunci când şi-a luat rămas bun: „0, Paul! viața nu-i decât o încercare. S-a socotit că am rămas pururea credincioasă legilor firii, ale dragostei şi ale virtuții. Am străbătut mări ca să dau ascultare familiei mele;
m-am lepădat de bogății ca să-mi păstrez credința;
şi mai curând mi-am pierdut viața decât să trec peste orice ruşine dezgolindu-mi trupul. Cerul a găsit că mi-am împlinit rostul. Am scăpat pentru totdeauna de sărăcie, de bârfeli, de vijelii şi de priveliştea suferințelor celorlalți. Niciuna din nenorocirile care-i în-

spăimântă pe oameni nu mă mai poate ajunge de acum înainte; şi tu mă plângi! Sunt curată şi. Nepieritoare ca o rază de lumina; şi tu mă chemi înapoi, înnoapte a vieții! O, Paul! o, dragul meu prieten! aminte. Şte-ți de zilele fericite când, dis-de-dimineață, eram dezmierdați de priveliştea Fermecată a cerului, în clipa în care soarele răsărea peste vârfurile acestor stânci, revărsându-şi lumina până în adâncul pădurilor. Simțeam atunci, o încântare a cărei pricină n-o putem desluşi. În dorințele noastre nevinovate, am îi vrut să fim numai ochi, ca să ne bucurăm de bogăția de culori a zorilor; numai miros, ca să sorbim miresmele florilor

noastre; numai urechi, ca să ascultăm concertele păsărilor noastre; numai inimă, ca să ne dăm seama de aceste binefaceri. Acum când mă a’rlu chiar la izvoarele frumuseții, acolo unde îşi are obârşia tot ce este desfătător pe pământ, sufletul meu veje, gustă, aude, pipăie nemijlocit ceea ce el nu putea simți pe atunci decât cu slabele mijloace pe care le avea la îndemânăO, cine ar putea zugrăvi aceste meleaguri luminate de un veşnic răsărit, pe care mi-e hărăzit, a sălăşlui în veci? Tot ceea ce o putere nemărginita i o bunătate divină au putut făuri pentru a mângâia o ființă nefericită; toata armonia pe care prietenia unor ființe fără de număr, împărtăşind aceeaşi fericire, poate s-o izvodească în sânul bucuriei obşteşti, noi o simțim pe deplin. Primeşte, aşadar, încercarea ce ți-a fost dată ca să sporeşti fericirea Virginiei taie printr-o dragoste fără de sfârşit şi printr-o cununie ale cărei făclii nu se vor stinge niciodată. Atunci îți

voi alina toate părerile de rău: atunci îți voi şterge lacrimile. O, dragul meu prieten! tânărul meu soț!
înalță-ți sufletul spre infinit, pentru a putea îndura aceste suferințe de-o clipă."

Emoția de care eram cuprins curmă firul cuvântării mele. Iar Paul, uitâodu-se țintă la mine, strigă:

— Nu mai trăieşte! S-a dus! şi rostind aceste dureroase cuvinte fu biruit din nou de o lungă slăbiciune.

Când, în sfârşit, îşi veni în fire spuse:

— De vreme ce moartea este o binefacere şi Virginia e fericită, vreau să mor şi eu ca să fiu împreună cu Virginia.

Astfel toate argumentele mele menite să-i aducă mângâiere nu reuşiseră decât să-i întrețină deznădejdea. Eram ca un om care încearcă să-şi scape prietenul din valurile unui fluviu, dar el nu vrea să înoate, se lasă tras la fund. Durerea îl covârşise. Vai! necazurile tinereții pregătesc pe om pentru viață, dar
Paul nu suferise niciodată.

Mă întorsei cu el acasă. Maică-sa şi doamna de la
Tour tânjeau amândouă, cuprinse de o lâncezeală ce părea să le fi sleit şi mai mult. Margareta era cea mai abătută dintre de. Firile zglobii, peste care supărările uşoare lunecă fără să lase urme, sunt mai lesne doborâte de marile încercări.

— O, vecine dragă! mă întâmpmă dânsa, azi-noapte
Virginia mi s-a arătat în vis, îmbrăcată în alb, în mijlocul unor crânguri şi grădini de toată frumuseţea. „Mă bucur de o fericire pe care oricine ar putea s-o râvnească“, mi-a spus ea. Pe urmă s-a apropiat de Paul

13»

155

zâmbind şi l-a luat cu dânsa. Şi cum căutam să-l opresc pe băiat să nu picce, ara simţit că mă desprind la rândul meu de pământ şi că-l urmez cu o neasemuită bucurie. Am vrut atunci să-mi iau rămas bun de la prietena mea şi, în aceeaşi clipă, ara văzut-o venind după noi împreună cu Maria şi cu Domingo. Dar ceea ce mi se pare şi mai ciudat este că tot astă-noapte doamna de la Tour a avut un vis în care i s-au arătat aceleaşi lucruri.

— Draga prietenă, îi răspunsei, cred că nimic nn se întâmplă pe lume fără voia lui Dumnezeu. Visurile povestesc uneori adevărul.

Doamna de la Tour îmi împărtăşi la rândul ei un vis întru totul asemănător, pe care-l avusese în aceeaşi noapte. De când le cunoşteam pe cele două doamne, niciodată nu observasem că ar fi dat crezare superstiţiilor; eram deci surprins de potrivirea dintre visele lor şi în sinea mea nu mă mai îndoiam că aveau să se împlinească. Credinţa că adevărul ni se înfăţişează uneori în timpul somnului este răspândită la. Toate popoarele pământului. Cei mai mari oameni ai antichităţii au împărtăşit-o; printre alţii, Alexandru, Cezar,
Scipionii, cei doi Canon şi Brutus, şi despre niciunul dintre ei

nu putem spune c-ar fi fost slab de înger. În
Vechiul şi în Noul Testament sunt atâtea exemple de visuri care s-au împlinit.' Cât despre mine, în privința asta îmi ajunge cât ştiu din propria mea experiență; şi am avut de câteva ori prilejul să-mi dau seama că visele sunt vestiri ale unei inteligențe care ne poartă de grijă. Şi că nu ne stă în putință nici să combatem, nici să apărăm cu argumente nişte lucruri care depăşesc puterile rațiunii omeneşti. Totuşi rațiunea omului nu este decât oglindirea celei divine, şi de vreme ce omul este în stare să facă, prin nu ştiu ce mijloace ascunse şi nelămurite, ca năzuințele lui să răzbată până la capătul lumii, de ce inteligența ce cârmuieşte lumea n-ar folosi nişte mijloace asemănătoare, în acelaşi scop? Un prieten caută să-şi mângâie prietenul printr-o scrisoare care străbate o mulțime de împărății, se strecoară printre zavistiile unor neamuri ce se duşmănesc, ca să aducă bucurie şi speranță unui singur om; de ce atunci atotputernicul ocrotitor ai nevinovăției n-ar putea veni, pe cine ştie ce cale ascunsă, în ajutorul unui suflet virtuos care şi-a pus toată nădejdea în el? Are oare nevoie să se slujească de vreo mărturie vădită ca să-şi împlinească voința, El, ale cărui fapte sunt săvârşite în adânoul sufletului omenesc? De ce atunci să punem
Ia îndoială visele? Viața, în care urzim atâtea planuri trecătoare şi vane, este altceva oare deoât un vis?

Oricum ar fi, visul sărmanelor mele prietene se împlini curând. Paul se stinse din viață după două luni de la moartea scumpei lui Virginia, al cărei nume îl avea tot timpul pe buze. Opt zile mai târziu, Margareta simți că i se apropie sfârşitul cu o bucurie pe care numai virtuții îi este dat s-o cunoască. Îşi luă rămas bun de la prietena sa cu cele mai duioase cuvinte:

— În nădejdea, îi spuse ea, că ne vom regăsi cândva cu drag, pentru a nu ne mai despărți niciodată. Moartea este cea mai mare binefacere, adăugă apoi, şi se

157.

cuvine s-o dorim. Dacă viața este o pedeapsă, trebuie să-i aşteptăm cu nerăbdare sfâr. Şitul; iar dacă este o încercare, e firesc s-o vrem oât mai scurtă.

Guvernatorul luă sub oblăduirea lui pe Domingo şi pe Maria, care nu mai erau în stare să muncească şi care nu avură nici ei mai multe zile decât stăpânele lor.

Cât despre bietul l'kiel, murise de jale, aproape o dată cu stăpânul său.

Doamnei de la Tour, care în mijlocul atâtor grele lovituri dovedise o tărie sufletească cum nimeni n-ar fi crezut, îi dădui găzduire la mine. Până în ultima clipă veghease la căpătâiul lui Paul şi al Margaretei căutând să-i mângâie, ca şi când n-ar Fi avut de îndurat decât suferințele lor. După ce se prăpădiră, îmi vorbea în fiecare zi despre ei, ca despre nişte prieteni dragi care s-ar fi aflat în vecinătate. Totuşi nici ea nu mai trăi decât o lună după ei. Cât priveşte pe mătuşa sa, niciun moment nu se gândise s-o osândească pentru nenorocirile întâmplate din pricina ei; dimpotrivă, se ruga lui Dumnezeu să i le ierte şi să liniştească înspăîmântătoarele turinirări ale minții de care, dnpă cum auzisem, pătimea de când o alungase pe Virginia cu atâta neomenie.

Mătuşa cea duşmănoasă îşi primi în curând pedeapsa pentru răutatea ek Prin oamenii din echipajele vaselor, ce soseau din când în când în port, aflai că era bântuâtă de tot Felul de năluciri, care n-o lăsau nici să trăiască, nici să moară. Când se socotea vinovată de sfârşitul pretimpuriu al încântătoarei sale nepoate, ca şi de moartea doamnei de la Tour, ca, re se prăpădise puțin

158

mai apoi, când se arăta mulțumită că se descotorosise de cele două nenorocite, care îşi făcuseră familia de râs prin pornirile lor vulgare. Uneori, văzând sumedenia de săraci ce împânzeşte Parisul, izbucnea:

— De ce nu i-or fi du când în colonii pe toți trântorii ăştia,

să le srârpească sămânța!?

Ca să adauge apoi că ideile de umanitate, de virtute, de religie, pe care toate popoarele şi le-au însuşit, nu sunt decât nişte născociri ale politicii cârmuitorilor. Pe urmă, trecând brusc de la o extremitate la alta, se lăsa copleşită de tot Felul de spaime superstițioase, care-i înghețau inima de groază. Se grăbea atunci să ducă milostenii îmbelşugate unor călugări bogați care se îngrijeau de sufletul ei, rugându-i din răsputeri să împace mânia lui Dumnezeu prin sacrificiul bogățiilor sale. Ca şi cum nişte prisosuri pe care ea nu se învrednicise să le dea nevoiaşilor puteau sa fie pe placul Părintelui omenirii! Adesea, închipuirea îi înfăţişacâmpii cotropite de flăcări, munți de foc prin care rătăceau arătări fioroase, chemând-o în gura mare. Se arunca atunci la picioarele duhovnicilor ei, năzărindu-i-se c-o aşteaptă cele mai cumplite chinuri şi cazne, pentru că cerul, în dreptatea lui, trimite sufletelor haine credințe înfricoşate.

Şi trăi astfel încă vreo câțiva ani, rând pe rând necredincioasă sau bântuită de superstiții, înspăimântată în aceeaşi măsură de viață ca şi de moarte. Dar tocmai lucrul căruia îi jertfise toate simțămintele fireşti era sortit să pună capăt unei atât de jalnice existențe. Avu parte să afle cu mâhnire că toată averea ei urma să

treacă, după moartea sa, în noimile unor rubedenii pe care le ura. Încercă atunci să înstrăineze o bună parte din ea: neamurile însă, folosindu-se de toanele ei de nebunie, se îngrijiră s-o închidă într-un ospiciu, sub cuvânt că-şi pierduse mințile, punând totodată sub tutelă bunurile de care dispunea. Astfel, înseşi bogățiile sale ajunseră în cele din urmă s-o ducă la pierzare: şi după cum împietriseră inima aceleia care le stăpânea, tot aşa înveninară şi sufletul celor care le jinduiau. Mătuşa îşi sfârşi, deci, zilele, păstrând, spre marea ei nenorocire, atâta judecată cât să-şi dea seama că era prădată şi disprețuită chiar de persoanele de care se

lăsase călăuzită în viață.

Alături de Virginia, la rădăcina aceloraşi bambuşi, a iost înmormântat prietenul ei, Paul, iar în preajmă, cele două măicuțe duioase şi credincioşii lor slujitori.

Pe umilele lor morminte n-au fost aşezate lespezi de marmoră şi nici n-au fost săpate înscripții menite să preamărească virtuțile de care erau însuflețiți; dar amintirea lăsată a rămas neştearsă în inimile tuturor celor pe care i-au îndatorat. Umbrele lor n-au nevoie de strălucirea pe care au ocolit-o în timpul vieții;

dar dacă le mai pasă cumva de ceea ce se petrece pe pământ, fără îndoială că zăbovesc deoseori cu drag sub acoperişurile de paie ale colibelor în care se adăposteşte harnica virtute, şi caută sa mângâie sărăcia nemulțumită de soarta ei şi să întrețină în inimile tinerilor îndrăgostiți o flacără nestinsă, prețuirea darurilor firii, îndemnul la muncă şi teama de bogații.

Glasul poporului, care nu pomeneşte niciodată despre monumentele ridicate spre slava capetelor încoronate, a pus unor locuri din cuprinsul acestei insule nume sortite să amintească pururea de sfârşitul Virginiei. Lângă insula Chihlimbarului, printre şuncile ale căror vârfuri ies din apă, se vede TRECATOAREA

SAINT-GERAN, aşa cum se chema vasul cu care Virginia venise din Europa şi care s-a scufundat în locul acela.

Mai departe, la vreo trei leghe de aici, unde sesfirşeşte limba aceasta de pământ, se zăreşte CAPUL

BLESTEMAT, pe jumătate acoperit de valurile marii, pe care „Saint-Geran" nu l-a putut trece ca să intre în port cu o zi înainte de a se dezlanțui uraganul. Iar aici, în fața noastră, la capătul acestei vâlcele, se aflâ

GOLFUL MORM1NTLLUI, unde am găsit-o pe Virginia îngropată în nisip; ca şi cum marea ar fi vrut să înapoieze familiei trupul ei neînsuflețit şi să aducă ultimul prinos cuvenit virtuții sale pe țărmurile pe care le-a cinstit prin

curățenia ei sufletească.

Tineri uniți printr-o dragoste atât de duioasă! Mame nefericite, scumpa familie, pădurile acestea care vă adăposteau la umbra lor, şipotele acestea ce curgeau pentru voi, colinele pe care vă odihneați laolaltă smt şi acum întristate de ființele pierdute. Nimeni n-a mai îndrăznit s’ă lucreze după voi pamântul acesta pustiu, nici să ridice din nou aceste umile colibe. Caprele voastre s-au sălbăticit, grădinile voastre au căzut în paragină, păsările voastre au fugit şi nu se mai aude nimic dtceva decât țipătul uliilor care se rotesc în văzduh deasupra acestui brâu de stânci. Cât despre mine, de

361

când m-ați părăsit, am rămas ca un om căruia nu t-a mai rămas niciun prieten pe lume, ca un părinte care şi-a pierdut copiii, ca un călător ce rătăceşte pe fața pământului singur ca într-un deşert.

Spunind aceste cuvinte, bietul bătrân se îndepărtă plângând, aşa cum şi eu am lăcrimat deseori în timp ce ascultam această dureroasă povestire.

COLIBA INDIANA

Acum vreo treizeci de ani, s-a înfiinţat la Londra
O societate de savanţi englezi, al cărei scop era să cerceteze toate domeniile ştiinţei din diferitele părţi
. Île lumii, pentru a descoperi noi adevăruri, menite să lumineze oamenii şi să-i facă mai fericiţi. Societatea era finanţată de un grup de donatori de aceeaşi naţionalitate, alcătuit din negustori, lorzi, episcopi, foruri universitare, precum şi din membrii familiei regale a Angliei, cărora li se alăturară câteva capete încoronate din nordul Europei. Respectivii savanţi erau în număr de douăzeci, şi Societatea regală din
1 ondra încredinţase fiecăruia dintre ei un chestionar,
Cuprinzând un număr de trei mii cniiâi sute de întreiţii la care trebuiau să afle răspunsul. Deşi complet ililerite pentru fiecare dintre savanţi şi adecvate ţinuturilor pe care urmau să le cutreiere, exista o atât
165
de strimsă legătură între de, încât lumina răspândită asupra uneia trebuia neapărat să se răsfrângă şi asupra celorlalte. Preşedintele Societăţii regale, care ie întocmise cu ajutorul confraţilor săi, înţelesese prea bine că lămurirea unei probleme depindea adeseori de rezolvarea alteia şi aceasta la rândul ci de o alta dezlegată mai înainte; ceea ce poate să ducă, în cercetarea adevărului, mult mai departe decât s-ar crede.
În fine, pentru a folosi cuvintele preşedintelui, cuprinse în instrucţiuni, era vorba de cel mai măreţ edificiu enciclopedic pe care îl ridicase vreodată o naţiune pentru progresul cunoştinţelor omeneşti;
ceea ce dovedeşte îndeajuns, adăuga el, necesitatea existenţei unor societăţi academice spre a coordona adevărurile risipite pe toată faţa pamântului. Pe lângă catastiful cu întrebările ce trebuiau desluşite, fiecăruia dintre aceşti cărturari peregrini i

se încredințase misiunea de a cumpăra în cursul călătoriei cele mai vechi tipărituri ale Bibliei, precum şi cele mai rare manuscrise, din price domenii, sau cel puțin de a-şi procura nişte copii cât mai bune, pentru care nu trebuiau să precupețească nimic. În acest scop, susținătorii societății le făcuseră rost de scrisori de recomandație pentru consulii, miniştrii şi ambasadorii Marii Britanii, pe care aveau să-i întâlnească în cale, şi mai cu seamă de scrisori de schimb, semnate de cei mai cunoscuți bancheri din Londra.

Cei mai învățat dintre aceşti eminenți cărturari, care cunoştea ebraica, araba şi hindusa, a fost trimis în Indiiie Orientale, leagănul tuturor artelor şi-al

16b tuturor ştiințelor. Savantul îşi începu călătoria îndreptându-se mai întâi spre Olanda, unde vizită, pe rând, sinagoga din Amsterdam şi sinodul de la Dordrecht; apoi în Franța, Sorbona şi Academia de ştiințe din Paris; în Italia, nenumărate academii, muzee şi biblioteci, printre care şi muzeul din Florența, biblioteca San Marco din Veneția, iar Ja Roma, biblioteca Vaticanului. Afliiidu-se la Roma, se gândi dacă, mai înainte de a pleca în Orient, n-ar fi bine să facă un ocol prin Spania, spre a cerceta faimoasa bibliotecă a Universității de la Salamanca, dar, de teama Inchiziției, hotărî să nu mai zăbovească şi să se îmbarce pentru Turcia. Se duse deci la Constanti nopole, unde, în schimbul unei sume de bani, un efendi îi dădu putința să cerceteze toate cărțile moscheii Sfânta Sofia,

De acolo, merse la copții din Egipt, apoi îa maroniții de pe Muntele Liban, la călugării de pe Muntele Cârmei; de acolo, la Sana, în Arabia, pe urmă la Ispahan, la Kandahar, la Deliii, la Agra; în cele din urmă, după trei ani de colindat, ajunse pe malurile Gangelui, la Benares, Atena Indiilor, unde avu lungi discuții cu brahmanii. Colecția sa de ediții vechi, de cărți originale, de manuscrise rare, de copii, de extrase şi de adnotări de tot

felul, era în momentul acela cea mai impresionantă dintre colecțiile pe care un particular reuşise să le agonisească vreodată. E
de ajuns să spunem că era alcătuită din nouăzeci de baloturi care cântăreau împreună nouă mii cinci sute
367
patruzeci şi cinci livre de Troia Tocmai se pregătea să se îmbarce pentru Londra, cu această bogată încărcătură de documente, bucuros că reuşise să de-
«păşească aşteptările Societății regale, când, trecânduprin minte un lucru cât se poate de simplu, i se umplu sufletul de amărăciune.
Se gândi că, după toate discuțiile savante pe care le avusese cu rabinii evrei, cu pastorii protestanți, cu decanii bisericilor luterane, cu teologii catolici, cu academicienii din Paris, cu membrii Academiei della
Crusca, ai Academiei delP Arcadiv şi ai altor douăzeci şi patru dintre cele mai vestite academii ale
Italiei, cu patriarhii greci, cu molahii turci „cu -verbieții armeni, cu seizii şi cadiii persani, cu şeicii arabi, cu vechii parsi, cu pandecții indienii, nu numai că era departe de a fi lămurit vreuna dintre cele trei mii cinci sute de întrebări ale Societății regale, dar chiar făcuse să sporească şi mai mult îndoielile; şi cum aceste întrebări erau în strânsă legătură unele cu altele, până la urmă, lucrurile ieşiseră cu totul altfel decât se aşteptase ilustrul său preşedinte adică un răspuns prea încâlcit reuşea să întunece evidența altuia, iar adevărurile cele mai limpezi ajungeau cu totul problematice, ba chiar nu mai puteai să înțeleg:
nimic din tot acest labirint de răspunsuri şi de păreri contradictorii.
Savantul reuşi să-şi dea seama de. As. Ta dintr-o simplă privire de ansamblu. Printre aceste pt'obitne
1 4 770 kg.

erau de rezolvat două sute referitoare la teologia ebraică; patru sute optzeci în legătură cu diversele comunități ale bisericii greceşti şi bisericii catolice;
trei sute douăsprezece referitoare la vechea religie a.
brahmanilor; cinci sute opt în legătură cu limba sanscrită sau sacră; trei privitoare la situația actuală a poporului indian; două sute unsprezece referitoare la comerțul englezilor în Indii î şapte sute douăzeci şt nouă relative la vechile monumente de pe insulele
Elefanta şi Salsette din vecinătatea insulei Bombay;
cinci în legătură cu vechimea lumii; şase sute şaptezeci şi trei privitoare la originea ambrei şi la proprietățile diferitelor varietăți de bezoar 1; una, încă necercetată, asupra cauzei curenților din Oceanul Indian, ale cărui ape şase luni din an curg spre răsărit şi şase luni spre apus; şi trei sute şaptezeci şi opt referitoare la obârşia şi revărsările periodice ale Gangelui. Totodată, savantul fusese rugat să culeagă pe drum toate lămuririle în legătură cu izvoarele şi revărsările Nilului, problemă care de nu ştiu câte veacuri le dădea atâta bătaie de cap cărturarilor europeni, deşi, după părerea sa, subiectul acesta fusese îndeajuns discutat şi, de altfel, nu avea nici în din nici în mânecă cu misiunea lui. Aşadar, pentru fiecare dintre întrebările propuse de Societatea regală, învă

1 Conerețimie ce se formează în stomacul anumitor izrbt vore şi căreia i se atribuia proprietatea de a naturali/a otiă vinile,

țatul aducea, una peste alta, cinci răspunsuri diferite şi, lăcând socoteala că erau trei mii cinci sute de întrebări, numărul răspunsurilor se ridica la şaptesprezece mii cinci sute; presupunxnd apoi că fiecare dintre cei nouăsprezece confrați venea, la rândul său, cu un număr egal de soluții, Societatea regală ar fi avut de lămurit trei sute cincizeci de mii de încurcături înainte de a putea stabili un singur adevăr pe o temelie sigură. Astfel, toată această colecție în loc să

aibă menirea de a îndruma fiecare aserțiune spre un centru comun, potrivit instrucțiunilor primite, le-ar li făcut, dimpotrivă, să se îndepărteze una de alta fără a mai fi cu putință să le asocieze vreodată. Mai era încă un lucru care îl preocupa şi mai stăruitor pe învățatul nostru: deşi, înfăptuim! cercetările sale atât de migăloase, îşi păsrrase tot timpul sângele rece specific nației sale şi politețea care-l caracteriza, îşi crease totuşi o mulțime de duşmani înverşunați printre savanții cu care, avusese un schimb de vederi. „Ce soartă va avea atunci, chibzuia el, liniştea compatrioților mei când în cele nouăzeci de baloturi ale mele le voi fi adus, în locul adevărurilor aşteptate, noi pricini de îndoială şi de ciorovăieli?“

în clipa în care, peste măsură de plictisit şi neştiind ce să facă, se pregătea să se îmbarce pe corabia care pleca spre Anglia, brahmanii din Benares îi dădură de ştire că cel mai vârsmic dintre preoții vestitei pagode din Jagernaut, de pe coasta provinciei Orissa,

170

în apropiere de una din gurile Gangelui, era singurul în măsură să dezlege toate întrebările puse de Societatea regală din Londra. De altminteri, era cel mai renumit pandect sau învățat despre care auzise vreodată: din toate colțurile Indiei, precum şi din multe alte țări asiatice, lumea venea să-i ceară sfatul.

Savantul englez, porni îndată spre Calcutta, cerând sprijinul directorului Companiei engleze a Indiilor, care, pentru onoarea nației sale şi gloria ştiințelor, îi pusese la îndemâuă, ca să-l ducă până la Jagernaut, un palan chin cu perdele de mătase stacojie şi ciucuri de aur, purtat de două schimburi de culi voinici, fiecare schimb fiind alcătuit din câte patru inşi; doi hamali;
un sacagiu, un om care să poarte ulciorul pentru a-şi potoli setea pe drum; un altul care să aibă grijă de pipă; un al treilea care să-i țină umbrela, spre a-l

feri de arşiţa soarelui peste zi; un masalagiu, care să le lumineze calea în timpul nopţii; un tăietor de lemne; doi bucătari; două cămile cu conducătorii lor, ca să care merindele şi calabalâcul; două ştafete sau curieri, ca să-i anunţe sosirea; patru spahii sau reisputii, pe cai persani, ca să-l escorteze, şi un stegar purtând stindardul cu stema Angliei. Văzându-l însoţit de un alai atât de măreţ ai fi crezut că savantul era cine ştie ce înalt funcţionar de la Compania Indiilor.

Căi singura deosebire că savantul, în loc să umble după daruri, era obligat să le împartă. Cum în India nu te poţi înfăţişa persoanelor simandicoase cu mâi-

14*

nile goale, directorul îl înzestrase, pe cheltuiala naţiunii, cu un minunat telescop şi cu un covor persan pentru şeful brahmanilor; cu nişte trâmbe de cât de toată frumuseţea pentru soţia acestuia şi trei bucăţi de mătase chinezească, roşie, albă şi galbenă din care marele preot putea să facă eşarfe pentru discipolii săi.

Cu aceste daruri încărcate pe cămile, savantul pornise la drum în palanchm, luând cu sine chestionarul
Societăt" regale.

Pe drum, se gândea ce întrebare să pună mai întâi jetului brahmanilor din Jagernaut; dacă să înceapă cu una din cele trei sute şaptezeci şi opt în legătură cu izvoarele şi inundaţiile Gangelui, sau cu aceea referitoare la curenţii alternativi şi semestriali din
Marea Indiilor, cu ajutorul căreia s-ar fi putut descoperi izvoarele şi mişcările periodice ale oceanului pe toată suprafaţa globului. Dar' deşi această problemă prezenta un interes infinit mai mare pentru fizică decât toate' cercetările făcute de-a rândul veacurilor cu privire la izvoarele şi revărsările Nilului, nu reuşise totuşi să atragă atenţia savanţilor europeni.

Se hotărî deci să-i pună brahmanului o întrebare care prilejuise nenumărate discuții, și anume, dacă potopul lui Noe fusese un fenomen universal sau, coborând și mai adânc în trecut, dacă este adevărat că soarele își schimbase de câteva ori mersul, răsărind la apus și apunând la răsărit, potrivit unei tradiții a

V2

preoților egipteni pomenită de Herodot; sau chiar câtî vreme trecuse de la facerea lumii, căreia indienii, îi atribuiau o vechime de mai multe milioane de ani.

Uneori, se gândea că n-ar strica să-l întrebe care ar putea să fie cea mai bună formă de guvernământ pentru un popor; sau chiar despre drepturile omului, care nu fuseseră încă nicăieri codificate; dar aceste ultime întrebări nu erau menționate în catastiful său.

„Totuși, chibzuia învățatul, înainte de orice cred c-ar fi bine sa-l întreb pe pandectul indian prin ce mijloc se poate descoperi adevărul. Căci dacă mijlocul acesta este judecata, așa cum am socotit eu până acum, judecata diferă de la om la om; ar trebui de asemenea să-l întreb unde se cuvine să caut adevărui.

deoarece, dacă trebuie să-l caut în cărți, părerile lor se bat cap în cap; și, în sfârșit, dacă adevărul trebuie împărtășit oamenilor, dat fiind că, spunându-le adevărul, ajungi să te certi cu ei. Iată trei întrebări premergătoare, la care ilustrul nostru președinte nu s-a gândit. Dacă brahmanul din Jagernaut mi le poate deslusi, voi deține cheia tuturor științelor și voi putea trăi în pace cu toată lumea – ceea ce prețuiește și mai mult.“

Astfel cugeta în sinea lui învățatul. După zece zile de mers, ajunse pe malurile Golfului Bengal; pe drum, întâlni o mulțime de oameni întorcându-se de la Jagernaut, încântați cu toții de știința și înțelepciunea șefului pandecților, la care fuseseră să-i ceară

un sfat. În ziua a unsprezecea, la răsăritul soarelui, zări vestita pagoda din Jagernaut ridicată pe malul mării şi pe care părea s-o domine cu falnicele ei ziduri roşii, cu galeriile, cupolele şi turnuleţele ei de marmură alba. Pagoda era înconjurată de nouă aici străjuite de arbori cu frunzele veşnic verzi, ce duceau spre tot atâtea împărăţii.

Fiecare alee era mărginită de alt soi de copaci:
palmieri areca, arbori teck, cocotieri. Manglieri, latanieri, arbori de camfor, bambuşi, badamicri, santali şi se îndreptau spre Ceylon, Golcouda. Arabia, Persia, Tibet, China, regatul Ava, cel al Siamului şi insulele din Marea lndiilor. Savantul ajunse în faţa pagodei, pe aleea de bambuşi ce se desfăşura pe malul fluviului Cange, trecând prin dreptul fermecătoarelor * -
insule de la gurile lui. Deşi clădită pe un ses, pagoda era atât de înalta, încât, cu toate că o zărise dis-de-dimineaţă, nu reuşi să ajungă la ea decât pe înserat.

Privind-o de aproape, în toată măreţia şi strălucirea ei, rămase îmr-adevăr mut de admiraţie. Porţile de bronz scânteiau în bătaia soarelui ce asfinţea, iar în jurul celui mai înalt turn al ei, ce se pierdea în nori, se roteau vulturii, fir* înconjurată de bazine mari de marmură albă care răsfrângeau în adâncul apelor străvezii cupolele, galeriile şi porţile ei; jur împrejur se întindeau curţi largi şi grădini, pe laturile cărora, în nişte clădiri mari, se aflau locuinţele slujitorilor templului.

174

Ştafetele învăţatului porniră înainte să vestească sosirea lui; după câteva clipe, dintr-o grădină ieşi să-l întâinpinc o ceată de tinere baiadere, cântând şi dansând în sunetul dairalelor. Purtau la gât colane împletite din flori de iasomie, iar drept cingătoare aveau nişte ghirlande din flori de oleandru. Învăluit în miresme şi petrecut în dansuri şi cântece, luminatul învăţat ajunse la intrarea pagodei, în fundul căreia, la lumina unor candele de aur şi de argint,

zări statuia lui Jagernaut, cea de-a şaptea întrupare a lui Brahma, în formă de piramidă, fără picioare şi fără mâini, pe care zeul le pierduse vrând să poarte lumea în brațe ca s-o izbăvească.

La picioarele sale stăteau îngenuncheați, cu frun-
“tea la pământ, credincioşii care veniseră să se pocăiască; unii făgăduiau, cu glas tare, că, în ziua când zeul va fi prăznuit, se vor înhăma la carul său; iar alții, că se vor arunca sub roți spre a fi striviți. Deşi priveliştea acelor fanatici care gemeau din rărunchi rostind îngrozitoarele lor legăminte era făcută să te înfioare, savantul se pregătea să intre în pagodă, când un brahman batrân ce stătea de pază la poartă îl opri ca să-i întrebe în ce scop venise. După ce primi toate lămuririle, brahmanul îl înştiința că, având în vedere situația sa de franghi, adică de ființă necurată, nu se putea arăta nici în fața lui Jagernaut şi nici în fața marelui preot, înainte de a se fi afundat de trei ori într-una din scăldătoarele templului şi că, dq, aseme-

nea, nu trebuia sa aibă asupra lui niciun lucru care să fi fost făcut din pielea unui animal şi mai ales din păr de vacă, deoarece e o făptură cinstită de brahmani, sau din păr de porc, pentru că li-e scârbă de el

— Şi atunci cum să fac? întrebă luminatul învățat. Am adus în dar mai-marelui brahmanilor un covor din Persia, din păr de capră de angora ți țesături din China, din iire de mătase,

— Orice lucru, spuse din nou brahmanul, adus în dar la templul lui Jagernaut, sau marelui său preot, se spală de prihană din clipa când a fost dăruit; cu veşmintele dumitale însă se schimbă socoteala.

învățatul se văzu, aşadar, nevoit să-şi lepede surtucul de lână englezească, pantofii din piele de capra şi pălăria din piele de castor. Apoi, după ce bătrânul brahman îl cufundă de trei ori în scaldătoare, îl înfăşură într-o pânză de bumbac

de culoarea santalului şi-l conduse până la uşa apartamentului în care locuia şeful brahmanilor. Savantul tocmai se pregătea să intre, cu chestionarul Societății regale la Subsuoară, când însoțitorul sau îl întrebă din ce era făcută legătura catastifului.

— Din piele de vițel, răspunse învățatul.

— Cum? se oțărî brahmanul, scos din fire, nu ți-am spus doar din capul locului că vaca este o făptură cinstită de brahmani? Şi ai obrazul să te înfățişezi mai-marelui lor cu o condică legată în piele de vițel?

3 76

Savantul ar fi fost silit să meargă din nou să se curețe în apele Gangelui, dacă n-ar fi pus capăt tuturor chichițelor, strecurând câteva pagode, sau monede de aur, în mâna însoțitorului său. Îşi lăsă deci catastiful în palanchin, spunându-şi în sinea lui, drept mângâiere: „La urma urmelor, n-am de pus decât trei întrebări luminatului învățat indian. Voi fi mulțumit dacă-mi spune prin ce mijloc poți descoperi adevărul, unde poate fi aflat, şi dacă trebuie împărtăşit oamenilor

Bătrânul brahman îi îngădui, în sfârşit, savantului englezînfăşurat în pânza de bumbac, cu capul descoperit şi picioarele goale, să intre la marele preot din Jagernaut, într-o sala imensă, sprijinită de coloane din lemn de santaL Pereții de culoare verde, tencuiți cu stuc amestecat cu balegă de vacă, erau atât de strălucitori şi de lustruiți, încât te puteai oglindi în ei. Podeaua era acoperită eu rogojini din paie fine, lungi de şase picioare şi tot atât de late, în fundul salonului se afla o estradă înconjurată cu un pannalâc din lemn de abanos, iar pe estradă se întrezărea, printr-o perdea din fire de belşiță, lăcuite în roşu, venerabilul şef al pandecților, cu barba-i albă, şi cu trei fire de bumbac petrecute în curmeziş peste piept, după tipicul brahmanilor. Stătea pe un covor galben, cu picioarele încrucişate, încremenit ca o stană de piatră, ți nici măcar nu clipea. Unii

dintre discipolii săi îl apărau de muşte cu nişte evantaie de pene de păun,

177

şi să se aşeze după obiceiul pământului eu picioarele alți. Ardeau în cățui de argint balsam de aloe, alții, încrucişate, ca un croitor. Țnvățatul bombănea În în sfârşit, cmtau la țambale, scoțmd nişte sunete cât sinea lui, supărat de atâtea formalități; dar ce nu eşti se poate de dulci. Ceilalți, o droaie întreaga, printre stare să faci pentru a descoperi adevărul, după ce care se aflau fachiri, ioghi şi schivnici, rânduiți peălătorit poşte mări şi țări, până în India, eu gândul ambele laturi ale încăperii, cu ochii pironiți în pă

mâut şi cu brațele încrucişate pe piept, păstrau o tăcere desăvârşită.

Savantul dădu să înainteze până în fața mai-marelui pandecților spre a face o plecăciune; dar însoțitorul său îl opri la o distanță de nouă rogojini, spunându-i că marii seniori indieni, aşa-mimiții omrah, nu fac niciun pas mai mult; că rajahii sau suveranii

Indiei nu înaintează decât până la şase rogojini; coconii domneşti, feciorii preamăritului Mogol, până la trei; şi că doar luminatului Mogol i se îngăduie cinstea de a se apropia de venerabilul preot pentru a-i săruta picioarele.

Intre timp, câțiva brahmani aduseseră în fața estradei telescopul, citurile, mătăsurile şi covorul, pe care oamenii din alaiul cărturarului le lăsaseră la uşa sălii; după ce bătrânul brahman îşi aruncă ochii asupra lor, fără să dea niciun semn de încuviințare, darurile fură duse într-o altă încăpere din apartament.

Savantul englez se pregătea să rostească o meşteşugită cuvântare în limba hindusă, dar însoțitorul său îi atrase atenția că trebuie s-aştepte să fie întrebat de marete preot. După care îi spuse să se lase pe vine

178

’ că vei reuşi să-l afli?

De îndată ce învăţatul se aşeză, muzica încetă şi., după câteva clipe, în care stărui o linişte desăvârşită, şeful pandecţilor îl întrebă pentru ce venise la ja-

(gernaut.

Deşi marele preot al lui Jagernaut vorbise în limba hindusă, destul de limpede pentru a fi auzit de o parte din cei de faţă, cuvintele sale fură repetate de un fachir care le încredinţa altuia, iar acesta unui al treilea, care le împărtăşi la rjndul său învăţatului.

Cărturarul răspunse, folosind acelaşi grai, cum că venise la Jagernaut îndemnat de marea faimă a şefului brahmanilor, ca să afle de la el prin ce mijloc s-ar putea cunoaşte adevărul.

Răspunsul învăţatului fu împărtăşit înaltului pandect prin aceiaşi purtători de cuvânt care trecuseră din gură în gură şi întrebarea. Convorbirea se desfăşură în felul acesta până la sfârşit.

Bătrânul şef al pandecţilor, după ce rămase pe gânduri câteva clipe, răspunse:

— Adevărul nu poate fi cunoscut decât prin mijlocirea brahmanilor.

Toţi cei de faţă făcură o plecăciune, pătrunşi de înţelepciunea fără seamăn a conducătorului lor.

179

— Unde trebuie căutat adevărul? întreba din nou cu destulă însufleţire savantul englez.

— Orice adevăr, răspunse bătrânul învăţat indian, este cuprins în celc patru beth, scrise acum o suta douăzeci de mii de ani în limba sanscrită, pe care o înţeleg numai brahmanii.

La aceste cuvinte sala răsună de aplauze.

învăţatul, silindu-se să-şi păstreze sângele rece, îi spuse din nou marelui preot al lui Jagernaut:

— De vreme ce Dumnezeu a ferecat adevărul în nişte cărţi pe care nu sunt în măsură să le înţeleagă decât brahmanii.

Înseamnă că Dumnezeu a lipsit de cunoaşterea adevărului cea mai mare parte a oamenilor, care habar n-au că există brahmani; ori, dacă ar fi aşa, ar însemna ca Dumnezeu nu este drept.

— Aşa a lăsat Brahma, răspunse marele preot, nimeni nu se poate împotrivi voinței lui.

Aplauzele adunării se întețiră. După ce se făcu iar linişte, englezul puse cea de-a treia întrebare:

— Se cuvine, să împărtăşim oamenilor adevărul?

— Adeseori, rosti bătrânul pandect, e mai cuminte să-l ascunzi tuturor; dar e o datorie sa-l împărtăşeşti brahmanilor,

— Cum aşa? izbucni savantul englez furios, pentru ce să-l împărtăşim brahmanilor dacă ei nu se învrednicesc sa-l dezvăluie nimănui? Bine, dar asta este o nedreptate strigătoare la cer.

Vorbele lui avură darul să stârnească un tărăboi nemaipomenit în sânul adunării. Nimeni nu cneni. Se

ISO

atunci când spusese că Dumnezeu ar fi nedrept; dar când aceeaşi învinuire li se aducea lor, nu se putură

Stăpâni. Pand. Ecții, fachirii, schivnicii, ioghii, brahmanii şi ucenicii lor se repeziră care mai de care să-i demonstreze savantului englez că se înşală; dar marele preot al lui Jagernaut bătu din palme spre a pune capăt harababurii şi spuse cât se poate de deslușit:

— Brahmanii nu stau la discuție cu cărturarii europeni

După care se ridică de jos şi se retrase în aclamațiile întregii adunări, ce cârtea în gura mare împotriva învățatului englez şi poate chiar l-ar fi snopit în bătaie, dacă nu s-ar fi temut de englezi, care erau atotputernici pe malurile Gangelui. După ce ieşiră din sală, însoțitorul îi spuse:

— Prcacucernicul nostru părinte v-ar fi cinstit, aşa cum e obiceiul la noi, cu şerbeturi, betel şi miresme, dacă nu l-ați fi

supărat.
— Eu ar trebui să mă supăr că m-am ostenit zadarnic, spuse savantul. Dar de ce ar avea şeful vostru să se plângă de mine?
— Cum, se miră însoțitorul lui, se poate oare să-l
înfruntați? Nu ştiți că el este oracolul Indiei şi că fiecare cuvânt de-al lui e o rază de înțelepciune?
— N-aş fi crezut în ruptul capului, spuse învățatul, lumdu-şi surtucul, pantofii şi pălăria.
După toate seninele, se părea că vine o furtună, iar a la ră începuse să se însereze; ceru deci îngăduința
1S1
să mâie peste noapte într-una din încăperile pagodei;
fiind însă franghi, nu i se îngădui să doarmă acolo.
Cum ceremonia îi uscase gura, ceru ceva de băut. I se aduse apă într-un urcior; dar de îndată ce îşi astâmpără setea, dădură' cu vasul de pământ, fiindcă, atingându-l cu buzele, ca franghi, îl spurcase. Peste măsură de jignit, învățatul îşi chemă oamenii, care şedeau prosternați în adorație pe treptele pagodei; se urcă apoi în palanchin şi plecă mai departe, apucând pe aleea de bambuşi, de-a lungul țărmului mării, în pragul nopții şi sub un cer acoperit de nori.
„Bine zice proverbul indian, chibzuia el pe drum, că orice european care vine în India dobândeşte răbdare dacă n-o are şi o pierde dacă o are. În ce mă priveşte, eu mi-am pierdut-o pe a mea. Aşadar, n-am sa aflu niciodată cum poate fi descoperit adevărul, unde trebuie căutat şi dacă se cuvine sau nu să fie împărtăşit oamenilor? înseamnă că, pe toată fața pământului, oamenii sunt osândiți să cadă mereu în greşeală şi să se sfădească; merita într-adevăr să fac atâta drum până în India ca să-i întreb pe brahmani!“
în timp ce învățatul cugeta astfel în palanchin, se dezlănțui unul din acele uragane numite în India taifun. Vântul care bătea dinspre mare împingea înapoi pe matcă valurile Gangelui, făcându-le să se spargă într-un clocot spumegător

de insulele de la vărsare. Stârnea de pe țărmuri vârtejuri de nisip şi din păduri nori de frunze, pe care le purta de-a valma,

182

peste fluviu şi câmpii, până în înaltul văzduhu/ai.
Uneori răbufnea în aleea de bambuşi, şi deşi aceste trestii indiene sunt tot atât de înalte cât cei mai falnici arbori, Ic culca la pământ ca iarba câmpului. Prin vârtejurile de praf şi de frunze, bambuşii se vedeau unduind de-a lungul aleii, unii apiccându-se fie la dreapta, fie la stânga până în țărână, în timp ce alții se ridicau de jos, gemând. Slujitorii cărturarului, de teamă să nu iic striviți de tulpinile lor sau să nu tic luați de apele Gangelui care începuseră să se reverse peste maluri, o apucară peste câmpii, îndreptându-se la întâmplare spre dealurile din apropiere. Între timp se lăsase noaptea: orbecăiau aşa, de vreo trei orc.
prin beznă, fără să ştie încotro merg, când un fulger, brăzdând norii şi luminând ca ziua tot cuprinsul, le descoperi dintr-o dată în depărtare, spre dreapta, pagoda lui Jagernaut, insulele de la vărsarea Gangelui, marea învolburată şi, Foarte aproape, în fața lor, o vâlcea împădurită între două coline. O luară la fuga într-acolo să se adăpostească şi, în momentul când se auzi tunetul răzbubuind furios în văzduh, apucaseră să ajungă la gura văii care era străjuită de stânci şi împlătoşată cu copaci bătrâni de o grosime nemaipomenită. Deşi vijelia le încovoia crestele cu un vuiet înfricoşător, trunchiurile lor mătăhăloase rămâncau iot atât de neclintite ca şi stâncilc din preajmă. Acest crâmpei de codru secular părea însuşi lăcaşul odihnei, numai că era greu de răzbit în desiş. Carpenii de rotang ce şerpuiau pe sub poala pădurii impresurând rădăcinile arborilor şi lianele ce se aninau din copac în copac alcătuiau pretutindeni ca un zid de verdeață, în care se ivea ici-colo câte o văgăună deschisă în frunziş, dar care nu părea să aibă nicio ieşire. Spahiii reuşiră totuşi să-şi croiască drum cu

săbiile şi tot alaiul pătrunse în desiş împreună cu paâanchinul. Se credeau adăpostiți de furtună, dar, cum ploua cu găleata, mii de şuvoaie începură să curgă în jurul lor.
Nedumeriți, nu mai ştiau încotro s-o apuce, când zăriră printre arbori, în locul cel mai îngust al văii, o colibă în care licărea o lumină.

Masalagiul o rupse la fugă î, ntr-acolo, să-şi aprindă făclia; nu trecu mult însă şi se întoarse gâfâind:

— Nu vă apropiați, strigă el, e un paria! Toată ceata repetă înspăimântată: „Un paria! un paria!“

Crezând că-i vorba de cine ştie ce fiară cumplită, savantul se grăbi să pună mâna pe pistoale:

— Ce-i aceea, un paria? îl întrebă el pe masalagiu.

— Un om fără credință şi fără lege, îi răspunse acesta.

Iar căpetenia spahiilor adăugă:

— E un indian din casta cea mai nemernică, o ființă atât de josnică, încât ai voie să-i ridici viața numai dacă se atinge de tine. Dacă intrăm la el în casă, înseamnă să nu mai putem pune piciorul în nicio pagodă timp de noua luni, şi ca să ne curățăm de prihană ar trebui să ne scăldăm de nouă ori în Gange

1S4

",

i

şi tot de atâtea ori să ne spele cu mâna lui un bralv»
man, din cap până-n picioare, cu ud de vacă.

Toți indienii strigară:

— Noi nu călcăm în casa unui paria,

— Cum de ai ştiut, îl întrebă învățatul pe masalagiu, ca acest compatriot al dumitale este un paria, adică un om fără credință şi fără lege?

— Pentru că, îi răspunse fachirul, când am deschis uşa, l-am văzut culcat în colibă pe aceeaşi rogojină cu câinele şi femeia lui, căreia îi dădea să bea dintr-uu corn de vacă.

’Toți oamenii din suita cărturarului repetară într-un gus;
— Noi nu intrăm în casa unui pana!
— N-aveți decât să rămâneți aici, le spuse englezul, pentru mine toate castele Indiei îmi sunt egale când e vorba să mă adăpostesc de ploaie.
Zis şi făcut: sări jos din palanchin şi, luând la subsuoară catastiful cu întrebări şi săeoteiul cu lucruri, iar în mână pistoalele şi pipa, se îndreptă de unul singur spre uşa colibei. De-abia apucase să ciocănească, şi un om cu o înfățişare nespus de blajină veni să-i deschidă; în aceeaşi clipă însă se trase înapoi spunându-i:
— Stăpâne, eu nu sunt decât un biet paria, nevrednic să vă găzduiască; dar dacă socotiți totuşi cu cale să vă adăpostiți la mine, îmi faceți o mare cinstc.
185
— Primesc cu dragă inimă, frățioare, îi răspunse englezul, să fiu oaspetele dumitale.
Paria ieşi apoi cu o făclie în mâna, cu o sarcină de vreascuri în spinare şi un coş plin cu nuci-de-cocos şi banane sub braț şi se apropie de însoțitorii învățatului, care şedeau ceva mai încolo sub lui copac:
— Deoarece nu vreți să-mi faceți cinstea să intrați în casă la mine, le spuse el, v-am adus nişte fructe învelite în coajă, ca să vă puteți înfrupta, fără să vă spurcați, şi cele trebuincioase pentru aprins focul, ca să vă zvânrați la dogoarea lui şi să vă păzească de tigri. Dumnezeu să vă dea sănătate!
După ce se întoarse în colibă, îi puse din nou în vedere învățatului:
— Stăpâne, vă spun încă o dată, nu sunt decât un amărât de paria, dar, cum după albeața leței şi după îmbrăcăminte vad că nu sâivteți indian, nădăjduiesc să nu vă îie scâr-bă de bucatele cu care vă poate ospăta sărmana dumneavoastră slugă.
în acelaşi timp puse jos pe rogojină fructe de manglier şi

de dunon, ignam, cartofi copţi în cenuşă, banane şi un castron cu ore/ 1 iert în lapre-de-cocos şi îndulcit: după care se aşeză la locul lui pe rogojină, alături de soţie şi copilul care adormise în leagăn lângă ei.

— Om vrednic, îi spuse englezul, eşti mult mai bun decât mine, de vreme ce nu pregeţi sa le vii în ajutor chiar şi celor ce te dispreţuiesc. Dacă mi-mi

faci cinstea să şezi aici, lângă mine, pe aceeaşi rogojină, înseamnă că mă socoteşti şi pe mine un om hain şi atunci nu am ce căuta la dumneata în colibă; plec numaidecât, chiar dacă ar fi să mă înece puhoaiele sau să mă sfâşie tigrii.

Paria se aşeză pe aceeaşi rogojină cu oaspetele său, şi începură amândoi să mănânce. Savantul se bucura în sinea lui la gândul că se afla sub un acoperiş în toiul furtunii. Coliba nu pute fi clintită din loc:
pe lângă faptul că era aşezată în partea cea mai strâmtă a văii, fusese clădită sub un banian sau smochin din India, cum i se mai zice, ale cărui crengi dau la capete mănunchiuri întregi de rădăcini, alcătuind un fel de amkle ce sprijină trunchiul copacului. Frunzişul era atât de des, încât nu putea să răzbată prin el niciun strop de ploaie, şi cu toate că se auzeau mugetele groaznice ale uraganului, amestecate cu bubuiturile trăsnetelor, fumul din vatră ce ieşea prin mijlocul acoperişului şi flacăra opaiţului nici nu tremurau măcar. Învăţatul privea în jurul său minunându-se de liniştea indianului şi a soţiei sale, o linişte mai nestrămutată chiar decât a elementelor. Pruncul, negru şi lucios ca abanosul, dormea în leagănul său;
mama îl legăna cu piciorul, făcându-şi de lucru cu nişte boabe roşii şi negre de. Fasole pe care le înşira pentru el în chip de mărgele. Tatăl se uita când la unul, când la celălalt cu o privire plină de duioşie.
În sfârşit, până şi câinele împărtăşea fericirea ob-

ştească; încovrigat lângă o pisică în preajma locului, întredeschidea din când în când ochii şi ofta, privindu-şî stăpânul.

După ce englezul isprăvi de mâncat, paria luă un cărbune din foc şi i-l întinse ca să-şi aprindă pipa;
aprinzându-şi-o apoi şi pe a sa, îi făcu un semn soției, care aduse pe rogojină două găvane de cocos şi o tigva mare plină cu punci, pregătit de ea, în timpul cinei, din arack 1 îndoit cu apă şi amestecat cu zeamă de lămâie şi suc de trestie-de-zahăr.

în timp ce fumau şi beau, luminatul învățat îi spuse indianului:

— Cred că eşti unul dintre cei mai fericiți oameni pe care i-am întâlnit vreodată şi, prin urmare, şi unul dintre cei mai înțelepți. Îngăduie-mi să-ți pun câteva întrebări. Cum de poți sta atât de liniştit, când afară bântuie o furtună atât de năprasnică? Şi totuşi mi eşti adăpostit decât de un arbore, iar arborii, precum se ştie, au însuşirea de-a atrage trăsnetul.

— Niciodată, răspunse paria, trăsnetul n-a căzut pe un baiiian.

— Asta este într-adevăr un. Lucru foarte ciudat, spuse din nou cărturarul; probabil pentru că acest soi de arbore are electricitate negativa, la fel ca dafinul?

1 Băutură alcoolică obținută prin fermentarea sucuâui ție trestie-de-zahăr sau a unui decoct de orc/..

188

— Nu înțeleg ce spuneți, răspunse paria, dar soția mea crede că aşa l-a menit zeul Brahma, care a căutat cândva sa se adăpostească sub frunzişul său; în ceea ce mă priveşte, socotesc că, înzestrând banianii cu un frunziş atât de bogat şi cu pălimare pentru ca oamenii să aibă unde se feri de urgia furtunilor pe aceste meleaguri bântuite de vijelii, Dumnezeu nu îngăduie trăsnetului să-i lovească.

— Răspunsul dumitale este al unui om cucernic, rosti învățatul. Aşadar, credința dumitale în Dumnezeu este aceea care te face să stai atât de tihnit. Cugetul e un reazem mai puternic decât ştiința. Spune-mi, te rog, din ce sectă eşti, căci după câte îmi dau seama nu faci parte din nicio sectă din India, de vreme ce niciun indian nu vrea să aibă vreun amestec cu dumneata. În pomelnicul castelor luminate cu care trebuia să stau de vorbă în călătoria mea, n-am găsit niciuna care să se numească paria. În care parte a Indiei se află pagoda dumitale?

— Pretutindeni, răspunse paria; pagoda mea este natura, mă închin celui ce-a zămislit-o de fiecare dată când răsare soarele şi-l binecuvântez atunci când apune* Ştiind ce înseamnă restriştea, nu preget niciodată să dau ajutor unuia mai năpăstuit ca mine.
Caut s-o fac fericită pe soția mea, pe copil şi chiar pe câinele şi pisica mea. Aştept moartea la asfințitul vieții ea pe un somn lin la asfințitul zilei.

— Din ce carte ai tras aceste învățăminte? întreba învățatul, I

— Din natură, răspunse indianul, aha carte nu cunosc.

— Ah, e o carte mare, spuse englezul, dar cine te-a învățat s-o citeşti?

— Necazurile, răspunse paria; fiind dintr-o castă care la mine în țara este socotită drept cea mai josnică dintre toate, nepm'ând fi indian, am căutat să mă învrednicesc a fi om; alungat din sânul societății, m-am sihăstrii în sânul naturii.

— Dar, în sihăstria dumitale ai avut grijă să-ți iei cel puțin câteva cărți? îl iscodi învățatul.

— Niciuna. Răspunse indianul, nu ştiu nici măcar să scriu ori să citesc.

— Aşa ai fost scutit de multe îndoieli, rosti cărturarul, Irecându-şi Iruiuea. Iu ce mă priveşte, am fost trimis din Anglia, patria mea, să aflu de la învățații unor sumedenii de neamuri adevărul pentru 3 lumina oamenii şi a-i tace mai

icriciti; dar după o mulțime de cercetări Iară iolos şi discuții cât se poate de serioase, am ajuns la concluzia că este o nebunie să cauți adevărul, deoarece chiar dacă ți-ar fi dat să-l descoperi, n-ai şti cui să-l împărtăşeşti de teamă să nu-ți faci o droaie de duşmani. Spune-mi cinstit, nu crezi şi dumneata tot aşa? *

— Deşi nu sunt decât un om fără carte, răspunse paria, deoarece îmi îngăduiți să-mi spun părerea cred că orice om e dator să caute adevărul pentru a putea fi fericit; altfel ajunge zgârcit, ambițios, îmbâcsit de

190

superstiții, hain, chiar antropofag, aşa cum îl vor fi plămădit prejudecățile sau interesele celor ce l-au crescut.

Cărturarul, care se gândea mereu la cele trei întrebări puse mai-marelui pandecților, se arătă încântat de răspunsul umilului paria.

— De vreme ce dumneata socoteşti că orice om este dator să caute adevărul, spune-mi, atunci, dacă ştii cumva mijlocul prin care poți să-l găseşti; căci simțurile noastre de multe ori ne înşală, iar judecata ne rătăceşte adesea pe drumuri greşite. Aproape fiecare om judecă într-alt fel lucrurile; de fapt cred că judecata se lasă îndeobşte călăuzită de interesele personale ale fiecăruia; iată de ce este atât de felurită pe toată suprafața pământului. Nu există două religii, două națiuni, două triburi, două familii – dar ce spun eu? – nu există nici măcar doi oameni care să gândească la fel. Şi atunci, cu care din simțuri trebuie să cauți adevărul, dacă inteligența nu-ți este de niciun ajutor?

— Cred, răspunse paria, că numai cu o inimă curată. Simțurile şi mintea se pot înşela; dar o inimă cinstită, chiar dacă poate fi cumva înşelată, în schimb nu îngălă niciodată.

— Răspunsul dumitale este plin de miez, spuse învățatul. Adevărul trebuie căutat în primul rând cu inima, nu cu mintea. Oamenii sunt cu toții la fel, dar judecă diferit, pentru că, deşi principiile adevăru-

lui se află -în natură, fiecare trage învățămintele potrivite cu interesele sale. Aşadar, adevărul trebuie căutat cu o inimă curată; căci un suflet cinstit niciodată nu e în stare să se prefacă a înțelege ceea ce nu înțelege sau a crede ceea ce nu crede. Nu se înşală nici pe el şi nici pe alții nu-i amăgeşte: prin urmare, o inimă curată, departe de a fi slabă, aşa cum sunt inimile celor mai mulți oameni orbiți de interesele lor, este dârză, aşa cum se cuvine pentru ca să poată descoperi adevărul şi să fie în măsură să-l păstreze.

— Ați lămurit gândul meu mult mai bine decât aş fi fost eu în stare s-o fac, spuse paria. Adevărul este ca roua cerului; pentru a o păstra limpede, trebuie s-o siringi într-un vas curat.

— Drept ai grăit, om fără vicleşuguri, spuse englezul; dar mai este încă ceva şi mai greu ce mi-a rămas de aflat. Unde trebuie căutat adevărul? Ca să avem o inimă curată, nu depinde decât de noi, în timp ce adevărul este legat de ceilalți oameni. Cum poți să-l descoperi, dacă cei din jurul nostru sau cea mai mare parte dintre ei sunt orbiți de prejudecăți sau de interesele pe care le urmăresc? Am avut prilejul să cercetez în călătorule mele nenumărate popoare;

am scotocit în bibliotecile lor, am stat de vorbă cu cei mai mari învățați şi pretutindeni n-am întâlnit decât contradicții, îndoieli şi păreri de o mie de ori mai felurite decât graiuri e lor. Şi atunci, dacă adevărul nu poare fi găsit în cele mai renumite vistierii ale

192

cunoştințelor omeneşti, unde se cade oare să-l cauți?

La ce-ți foloseşte o inimă curată când trăieşti în mijlocul unor oameni fățarnici şi ticăloşiți?

— Aş privi cu îndoială adevărul, mărturisi paria, dacă n-aş putea să-l dobmdesc decât prin mijlocirea oamenilor; mi printre ei se cuvine să-l cauți, ci în sânul naturii. Natura este izvorul a tot ce se află pe lume; graiul ei nu este nici atât de

încâlcit, nici aut de pestriț cum este graiul oamenilor şi al cărților scrise de ei. Oamenii izvodesc cărți, în timp ce natura izvodeşte bunuri. A pune la temelia adevărului o carte e ca şi cum l-am socoti întruchipat într-un tablou sau într-o statuie ce nu poate fi prețuită decât într-o singură țară şi pe care timpul o macină zi de zi. Orice carte este rodul măiestriei unui om, însă natura este rodul măiestriei lui Dumnezeu.

— Ai toată dreptatea, recunoscu cărturarul, natura este izvorul adevărurilor fireşti; dar unde se afla, bunăoară, izvorul adevărului istoric dacă nu în cărți? Cum poți fi sigur azi de adevărul unui fapt întâmplat acum două mu de ani? Cei care ni l-au lăsat însemnat pe răboj erau oare într-adevăr lipsiți de prejudecăți şi nepărtinitori? Aveau ei un suflet cinstit? De altfel, înseşi cărțile care ni-l împărtăşesc n-au nevoie oare, la rândul lor, de copişti, de tipografi, de comentatori, de tălmăcitori? Şi toți aceştia nu răstălmăcesc, mai mult sau mai puțin, adevărul?

După cum foarte bine spui, o carte nu este decât

193

rodul măiestriei unui om. Trebuie deci să renunțăm la orice adevăr istoric, de vreme ce nu poate ajunge până la noi decât prin mijlocirea oamenilor, care sunt supuşi greşelii.

— Ce însemnătate poate avea pentru fericirea noastră, spuse indianul, istoria împrejurărilor trecute? Istoria vremurilor de față cuprinde deopotrivă istoria întâmplărilor din trecut ca şi ale celor din viitor.

— Foarte bine, spuse englezul, dar trebuie totuşi să recunoşti că adevărurile morale sunt necesare fericirii neamului omenesc. Dar cum le poți descoperi în natură? Când animalele sunt într-un neîntrerupt război, sfâşiindu-se şi mâncându-se unele pe altele, când chiar şi stihiile se încaieră între de, oamenii nu vor fi făcând cumva tot aşa între ei?

— Oh! nu, răspunse destoinicul paria, căci fiecare om va găsi în propria sa inimă legile menite să-l călăuzească în

viață, dacă inima sa este curată. Natura a sădit în sufletul lui o lege care glăsuieşte:
,.Ce ție nu-ți place, altuia nu-i face".
— Ai dreptate, mărturisi învățatul, natura a orânduit interesele speței umane în aşa fel ca să se îmbine cu ale fiecăruia dintre noi; dar cum putem descoperi atunci adevărurile religioase printre atâtea tradiții şi culturi care dezbină popoarele pământului?
194
— Tot în natură, răspunse paria; dacă o privim cu o inimă curată, îl vom descoperi pe Dumnezeu în toată puterea, înțelepciunea şi bunătatea sa; şi cum suntem nevolnici, neştiutori şi nefericiți, e de ajuns pentru a ne simți îndemnați să ne închinăm şi să ne rugam lui şi să-l iubim toata viața fără cârtire.
— Minunat, spuse englezul; dar acum spune-mi dacă atunci când ai ajuns să descoperi un adevăr trebuie să-l împărtăşeşti oamenilor tăi? Dacă-l scoți în vileag, înseamnă să Iii persecutat de-o sumedenie de oameni ce şi-au întemeiat viața pe o părere contrarie, bineînțeles greşită, susțmând că adevărul este de partea lor şi că oricine încearcă să spulbere părerea pe care o susțin ei porneşte neapărat de la o idee greşită.
— Adevărul, grăi paria, trebuie împărtăşit oamenilor cu o inimă curată, adică oamenilor buni, care doresc să-l cunoască, şi nu celor răi, care-l resping.
Adevărul este un mărgăritar de preț, iar omul rău
— Un crocodil care nu-şi poate anina mărgăritarele la urechi, pentru că nu le arc. Dacă arunci un mărgăritar unui crocodil, în loc de a se împodobi cu el, se va repezi să-l înghită; îşi va sparge dinții, şi de necaz se va năpusti asupra ta.
— Nu-mi mai rămâne decât o singură întâmpinare de făcut, rosti englezul; judeeând. După cele spuse de dumneata, s-ar părea că oamenii sunt osândiți să trăiască

toată viața în eroare, deşi au atâta nevoie
195
da adevăr; pentru că, de vreme ce îi persecută pe aceia care vor să li-l împărtăşească, mă întreb care învățat va mai îndrăzni să-i lumineze?

— Acela, răspunse paria, care îi persecută la rin*
dul său pe oameni anume ca să-i lumineze: nenorocirea.

— Oh, de data asta, om al naturii, spuse englezul, cred că te înşeli. Nenorocirea îi face pe oameni să devină superstițioşi; ea otrăveşte şi inima şi cugetul.
Cu cât oamenii sunt mai nenorociți, cu atât sunt mai josnici, mai creduli şi mai slugarnici.

— Pentru că nu sunt destul de nenorociți, stărui paria. Nenorocirea este aidoma muntelui negru
Bember, de la marginea dogoritoarelor cuprinsuri ale regatului Lahore. Urcândud, nu vezi în fața ochilor decât stânci golaşe; dar în clipa când ajungi pe culme, zăreşti deasupra capului cerul, iar la picioarele tale regatul Caşmirului.

— Minunată comparație şi cât se poate de adevărată! spuse învățatul; cu drept cuvânt fiecare dintre noi are de urcat în viață un munte. Al dumitale, cinstite sihastre, trebuie să fi avut un urcuş tare anevoios de vreme ce te-ai ridicat deasupra tuturor oamenilor pe care mi-a fost dat să-i cunosc, înseamnă c-ai suferit mult! Dar spune-mi mai întâi de ce casta dumitale este atât de urgisită în India, -
iar cea a brahmanilor atât de slăvită? Vin tocmai de la marele preot al pagodei lui Jagernaut, care nu
1
gândeşte mai mult decât idolul său şi care se Iasă preamărit ca un zeu.

— Pentru că, răspunse paria, brahmanii spun că, la începutul începutului, ei s-au zămislit din capul
7-eului Brahma, în timp ce paria s-au desprins din picioarele lui. Şi mai spun că, într-o zi, Brahma, cutreierând drumurile,

a cerut de mi nea re unui paria care l-a ospătat cu carne de om; de când cu legenda asta, casta lor se află în mare cinste în toată India, în timp ce a noastră a rămas blestemată. Nu ne este îngăduit să ne apropiem de oraşe şi orice nair sau reisput ne poate ucide, numai dacă suflarea noastră îi adie peste obraz.

— Pe sfântul Gheorghe, strigă englezul, e un lucru pe cât de zanatec, pe atât de strigător la cer! Cum de au putut brahmanii să le vâre în cap indienilor asemenea nerozie?

— Deprim/, îndu-i din copilărie cu un lucru şi îrnpuindu-le mereu urechile cu el, oamenii îl învață pe de rost, ca papagalii.

— Sărman de tine! îl căina englezul, cum ai reuşit să ieşi din adâncul ticăloşiei în care brahmanii te-au aruncat de când ai venit pe lume? Nu cred să i ie amărăciune mai mare pentru un om decât sad înjoseşti în propriii săi ochi: înseamnă să-i răpeşti mângiierea cea mai de preț, căci nu putem afla o mai deplină mângâiere decât cufundându-ne în noi înşine.

j 97

— De la bun început, îi răspunse paria, m-am întrebat: să fie oare adevărată povestea zeului
Brahma? Căci singurii care o răspândesc sunt brahmanii, dornici să se împăuneze cu o obâtşie cerească.
Şi au născocit, fără îndoială, povestea cu acel paria care ar fi încercat să-l facă pe Brahma să mănânce carne de om, numai din răzbunare, pentru că unii paria nu voiau să creadă minciunile pe care le înşirau despre sfințenia osului lor. Pe urmă mi-am spus: să zicem că totuşi ar fi adevărat; Dumnezeu este drept însă şi nu poate arunca asupra unei caste întregi blestemul unei crime săvârşite de un singur om din rândurile ei, când ceilalți nu sunt câtuşi de puțin vinovați. Dar, să zicem ca toată casta paria ar fi luat parte la această nelegiuire; în orice caz urmaşii lor n-au putut să le fie părtaşi. Dumnezeu nu poate pedepsi pe coborâtori pentru

greşelile făptuite de nişte strămoşi ai lor, pe care nu i-au văzut niciodată, după cum n-ar putea pedepsi pe strămoşi pentru păcatele unor strănepoți, care nici nu s-au născut încă. Dar, să zicem, de asemenea, că mie mi-ar fi fost dat să ispăşesc astăzi pedeapsa unui paria ce şi-a călcat legământul față de dumnezeul său, cu mii de ani în urmă, deşi eu nu sunt câtuşi de puțin vinovat de păcatele lui; e cu putință însă ca un lucru ce nu găseşte îndurare în fața lui Dumnezeu să mai dăinuiască fără a fi din capul locului nimicit? Dacă aş fi blestemat de Dumnezeu, nicio să-

198

mânță pusă de mine în pământ n-ar încolți. În sfârşit, îmi spun: să zicem că 1l-aş avea niciun har în fața lui Dumnezeu, care totuşi se milostiveşte de mine;
să caut deci să-i fiu pe plac, făcând bine, după pilda sa, celor pe care ar trebui să-i urăsc.

— Dar, îl întrebă englezul, cutn ai putut să trăieşti, prigonit aşa de toată lumea?

— Mai întâi, îl lămuri indianul, îmi spun: dacă roată lumea îți este vrăjmaşă, fii tu însuți prietenul tău. Nenorocirea ce te-a lovit nu este mai presus de puterile omeneşti. Oricât de tare ar ploua, o păsărică nu poate fi udată decât de un singur strop în fiecare clipa. Cutreieram pădurile şi țărmurile râurilor căutând ceva de mâitcare, dar, de cele mai multe ori, abia dacă apucam să culeg câte un fruct pădureț, şi umblam tot timpul eu frica-u sân, să nu-mi iasă în cale fiarele codrilor; aşa am ajuns să-mi dau seama că natura nu făcuse aproape nimic pentru omul stingher şi că viața mea era legată de societatea care se lepădase de mine. Am colindat atunci ogoarele lăsate în paragină, atât de numeroase în india, şi totdeauna aveam parte să găsesc vreo plantă hrănitoare care mai creştea prin partea locului, deşi cei ce o sădiseră nu mai dainuiau. Umblam aşa din ținut în ținut, ştiind că voi afla pretutindeni pe câmp ceva de mâncare. Când se întâmpla să dau peste semințele vreunei plante

folositoare, le semănăm la rândul meu, spunându-mi: dacă nu mi-e dat să mă bucur de ea,

199

se vor bucura în schimb alții. Atunci mă simțeam mai puțin nenorocit, văzând că eram în stare să fac şi eu o faptă bună. Doream totuşi din răsputeri un lucru: să pot intra în câteva oraşe. Le admiram din depărtare turnurile şi meterezele, forfota bărcilor de pe râurile din preajmă şi sumedenia de caravane ce soseau mereu încărcate, cu mărfuri, dinspre cele patru zări, îndreptându-se spre porțile cetății; cetele de oşteni care se adunau din cele mai îndepărtate ținuturi să străjuiască oraşul; alaiurile solilor ce veneau cu mare falā din împărățiile străine pentru a vesti anumite evenimente norocoase, sau pentru a încheia tratate. Mă apropiam atâta cât mi-era îngăduit de drumurile ce mergeau într-acolo, privind cu uimire norii de praf stârniți de-a lungul lor de puzderia asta de călători şi mă înfioram de dorință auzind freamătul nedesluşit al marilor oraşe care, împrăştiindu-se pe cânlpiile învecinate, seamănă cu murmurul valurilor ce se sfarmă pe țărmul marii; mă gândeam că o asemenea adunare de. Oameni de toată starea, ce împart laolaltă incusința, bogățiile şi bucuriile lor, trebuie sa facă dintr-o cetate un adevărat cuib de desfătări. Dar, daca nu-mi era îngăduit să mă apropii de el ziua, cine mă oprea să pătrund noaptea? Un şoarece pricăjit, pândit de atâția vrăjmaşi, se poate plimba în voie sub pavăza întunericului, trecând din coliba unui om sărman în palatul unui cap încoronat. Pentru a se bucura de viață, îi ajunge licărul stelelor: de ce aş fi avut eu

200

nevoie atunci de lumina soarelui? Mă aflam prin împrejurimile oraşului Delhi când îmi făceam aceste socoteli; prinzând curaj din senin, o dată cu căderea nopții am intrat şi eu în oraş: m-am strecurat înăuntru pe poarta Labore. La început, am apucat pe o uliță lungă şi pustie; de o parte şi de

alta se înălțau clădiri cu terase sprijinite pe stâlpi sub care se aflau prăvăliile negustorilor. Din loc în loc, întâlneam mândre caravanseraiuri bine ferecate şi largi bazaruri sau piețe în care domnea cea mai adâncă tăcere, îndreptându-mă spre mijlocul oraşului, am trecut prin strălucitul cartier al omrahilor, cu fel şi fel de palate şi grădini aşezate de-a lungul fluviului Djemna. Văzduhul era împânzit de zvoni rea instrumentelor şi de cântecele baiaderelor care dânțuian pe malul apei, la lumina torțelor. M-am apropiat de poarta unei grădini pentru a mă bucura mai deplin de o atât de încântătoare privelişte, dar am fost alungat de sclavii care-i luau la goană pe calici, lovindu-i cu bâtele. Îndepărtându-mă de cartierul bogătaşilor, am trecut prin dreptul câtorva pagode închinate religiei mele, în fața cărora o mulțime de nefericiți stăteau prosternați şi plângeau. N-am ştiut cum să fug mai repede văzând aceste întristătoare mărturii ale superstiției şi ale spaimei. Ceva mai încolo, glasurile ascuțite ale molahilor, care vesteau din tărie ceasurile nopții, îmi dădură de ştire că mă aflam la picioarele minaretelor unei moschei. În apropiere, se aflau factorii le euro-

16

201

penilor, fiecare cu drapelul ei şi paznicii care strigau neîncetat: Kaber-dar/ – păzea! Am mers apoi de-a lungul unei mari clădiri care, judecând după zornăitul lanțurilor şi gemetele ce se auzeau înăuntru, mi-am dat seama că era o temniță. Curând mi-au venit la ureche țipetele de durere ce ru'/băteau dintr-un mare spital, de unde ieşeau căruțe încărcate cu stârvuri.

Pe drum, am întâlnit nişte hoți care o luaseră la fugă pe ulițe, şi cămilele care alergau după ei; cete de milogi care cerşeau la porțile palatelor câteva firimituri de la ospețele bogătaşilor înfruntmd loviturile ciomegolor, şi la tot pasul ifemei care îşi vindeau trupul pentru o bucată de pâine. În sfhit, după ce am tot mers aşa înainte pe aceeaşi uliță, am ajuns într-o

uriaşă piață desfăşurată în jurul i'ortăreței în care locuieşte marele Mogol. Era toată întesată de corturile rajahilor sau nababilor din garda şi de duiumurile lor de ostaşi, deosebindu-se unele de altele prin făcliile pe care le purtau fiecare, steagurile şi tuiunle lungi în vârful cărora fluturau co/a de vaci din Tibet. Un şanț adânc, plin cu apă, pe marginea căruia era înşirată artileria, făcea, oa şi piața, ocolul iortăreței. . A lumina focurilor aprinse de străji, priveam turnurile castelului ce 'se ridicau până k nori şi nesfârşitele lui metereze ce se pierdeau în zare. Tal-e aş fi vrut să intru înăuntru; dar nişte gârbaee mari, numite Korah, agățate de stâlpi, îmi tăiara pofta de-a călca în piață. M-am mulțumit deci să rămân la mar-

202

ginea ei, alături de nişte sclavi negri ce stăteau strânşi toată în jurul unui foc şi care îmi îngăduiră să mă odihnesc lângă ei. Priveam de acolo palatul împărătesc şi mă minunam în sinea mea. Aşadar, aici locuia cel tnai fericit dintre oameni; pentru ca toată lumea să i se închine, propovăduiesc atâția preoți; pentru ca faima lui să strălucească, se perindă atâtea solii;
pentru ca sipetele lui să se umple cu galbeni, se istovesc atâtea provincii; pentru ca desfătările lui să fie cât mai îmbelşugate, călătoresc atâtea caravane; şi pentru ca el să fie ferit de primejdii, atâția oameni înarmați veghează în tăcere.

în timp ce chibzuiam astfel, chiote de bucurie au răsunat pe tot întinsul pieței şi în aceeaşi clipă am văzut trecând opt cămile împodobite cu panglici. Am aflat că purtau în spinare capete de răzvrătiți, trimise plocon de generalii mogolului din provincia
Deccan, unde unul dintre feciorii săi, pe care-l numise guvernator, se războia cu el de trei ani de zile.
Puțin după aceea, a sosit în goana mare o ştafetă călare pe un drom ader; venea să vestească pierderea unui oraş de la granița Indiei în urma trădării unuia dintre comandanți, care

predase cetatea regelui Persiei. De-abia apucase să treacă prima ştafetă şi mai veni una trimisă de guvernatorul Bengalului spre a da de ştire că europenii, cărora împăratul, în dorința de a înlesni înflorirea negoțului, le îngăduise să deschidă o factorie la vărsarea Gangelui, ridicaseră acolo

16*

203

o fortăreață şi se făcuseră stăpâni pe toată navigația fluviului. La câteva clipe după sosirea celor două ştafete, ieşi din castel un ofițer în fruntea unei cete de ostaşi din gardă. Mogolul îi poruncise sa meargă în cartierul omrahilor şi să-i aducă în obezi pe trei dintre căpeteniile lor, învinuite c-ar fi uneltit cu vrăjmaşii statului. În ajun, pusese să fie întemnițat un molah care preamărea în cuvântările sale pe regele Persiei şi spunea sus şi tare că împăratul Jndiilor era necredincios, deoarece obişnuia să bea vin, nesocotind legea lui Mohamed. În sfârşit, lumea vorbea că de curând pusese să fie sugrumată şi aruncată în Djemna una dintre soțiile sale, precum şi doi căpitani din gardă, sub cuvânt c-ar fi fost amestecați în răzvrătirea urzită de feciorul său. În timp ce mă gândeam la aceste întristătoare împrejurări, o vâlvătaie mare se înălță deodată din partea unde se aflau bucătăriile seraiului; vălătucii de ium se amestecau cu norii şi văpaia ei lumina turnurile fortăreței, şanțurile, piața, minaretele moscheii, rumenind totul până departe, în zare. Îndată, chimvalele mari de aramă şi uriaşele oboiuri ale străjii, aşa-numitele Karnas, au început a suna alarma, făcând o hărmălaie cumplită; cere de călăreți s-au răspândit prin oraş, spărgând uşile caselor din preajma palatului şi croindu-i pe locuitori cu gârbacele, pentru a-i sili să dea ajutor la stingerea toculului.

Atunci abia am înțeles cât de primejdioasă poate să fie pentru cei mici vecinătatea celor mari, care sunt

204

ca fooul ce pârjoleşte chiar şi pe cei ce aruncă în el

tămâie, dacă se apropie prea mult. Am vrut să fug, dar toate ulițele ce răspundeau în piață erau păzite,

Mi-ar fi fost cu neputință să ies de acolo, dacă prin mila lui Dumnezeu locul unde mă aflam n-ar fi fost.

în apropierea seraiului. Şi cum eunucii tocmai urcau femeile pe elefanți, am găsit prilejul s-o şterg, căci, dacă peste tot străjile îi mânau pe oameni cu lovituri de gârbaci spre castel, să stingă focul, elefanții, la rândul lor, îi împingeau cu trompa, silindu-i să se depărteze. Astfel, hărțuit când de unii, când de alții, am reuşit să ies din învălmăşeala aceea îngrozitoare şi, la lumina flăcărilor, am ajuns la celălalt capăt al oraşului, unde, în bordeie, departe de cei puternici, poporul se odihnea îți pace după munca zilei. Acolo am răsuflat, în sfârşit, uşurat. „Am văzut şi eu cum arată un oraş!" mi-am spus. Am văzut lăcaşul stăpânilor lumii. Oh! La câți stăpâni nu sunt ei înşişi sclavi i Până şi în clipele de odihnă sunt la cheremul plăcerilor, ambiției, superstițiilor, lăcomiei de bani;

chiar şi când dorm, trebuie să se teamă de o mulțime de ființe nenorocite şi răufăcătoare ce roiesc în jurul lor, hoți, cerşetori, curtezane, incendiatori, ba chiar şi de soldații, de dregătorii-şi de preoții lor. Ce clocot trebuie să fie ziua într-un oraş, dacă este atât de zbuciumat în toiul nopții? Necazurile omului se înmulțesc o dată cu bucuriile sale; cât este de plâns atunci împăratul, care le are pe toate! Trebuie să

205

se teamă de războaiele civile sau de cele pe care le are de purtat împotriva altor popoare, de ființele ce-i aduc mângâiere ca şi de cele sortite să-l apere, de generalii săi, de străji, de molalii, de soțiile şi copiii săi. Şanțurile fortăreței nu sunt în măsură să oprească nălucirile superstiției; nici elefanții săi, atât de bine dresați, să îndepărteze grijile sale amarnice. În ceea ce mă priveşte, nu mă tem de nimic din toate astea;

niciun tiran nu e stăpân nici pe trupul şi nici pe sufletul meu. Pot skiji pe Dumnezeu după cugetul meu şi n-am a mă teme ca mi-ar putea pricinui cineva vreun neajuns, decât doar dacă nu-mi fa singur sânge rău; într-adevăr, un paria e mai puțin nefericit decât un împărat. Spunând aceste cuvinte, mi s-au umplut ochii de lacrimi şi, căzând în genunchi, am mulțumit cerului care, pentru a mă învăța să-mi îndur necazurile, mi-a înfățişat alte neca’/un mai împovărătoare decât al er mele..

De atunci n-am mai fost în Deliii decât pentru a colinda mahalalele. De acolo vedeam stelele luminând locuințele oamenilor şi jngâmmlu-şi scânteienle cu licărul focului din vetre, ca şi cum cerul şi oraşul ar fi alcătuit un singur tarâm. Când răsărea luna, priveliştea îmbrăca o altă față deoât în timpul zilei.

Mă uitam fermecat la turnurile, casele şi arborii, rând pe rând argintate şi învăluite în zăbranice, ce se răsfrângeau în depărtare în apele fluviului* Cutreieram în voie marile cartiere singuratice şi tăcute

206

şi mi se părea atunci că tot oraşul era al meu. Totuşi, din toată omenirea care se afla acolo, nimeni nu mi-ar fi dat o mână de orez, într-Stât religia îi înverşuna împotriva mea. Neputând găsi deci o bucată de pâine printre cei vii, am fost nevoit s-o caut printre morți; mă duceam prin cimitire pentru a mă înfrupta din bucatele aduse prinos pe morminte de rubedeniile evlavioase. Îmi plăcea să zăbovesc îndelung acolo pentru a-mi depăna gândurile. Îmi spuneam: aici este cetatea păcii, aici nu mai există nici putere, nici trufie, iar nevinovăția şi virtutea sunt la adăpost; aici toate temerile ce bântuie viața s-au spulberat, chiar şi teama de moarte; aici este hanul unde căruțaşul a mers pe veci şi în care şi paria se poate odihni. Tot cugetând aşa, moartea îmi părea ademenitoare şi începusem să dispreţuiesc viața pământească. Priveam în zare, spre răsărit, de unde răsăreau

mereu alte stele. Şi cu toate că soarta lor îmi era necunoscută, simţeam că e legată de soarta oamenilor şi că natura, care a izvodit pentru nevoile lor atâtea lucruri nevăzute de ei, cel puţin statornicise pe cer stelele spre a le desfăta privirile. Sufletul meu se înălţa în înalt o dată cu de, iar când zorii zilei îşi îngxnau mijirea lor trandafirie cu dulcea şi pururea neistovita lor licărire, mi se părea că mă aflu la porţile raiului. Dar în clipa în care văpăile lor poleiau creştetele pagodelor, pieream ca o umbră; mă duceam să mă odihnesc pe câmp, departe de oameni, la umbra unui copac şi aţipeam în ciripitul păsărelelor.

207

— Suflet duios şi nefericit, spuse englezul, povestea dumitale e într-adevăr mişcătoare; crede-mă, cele mai multe oraşe nu mentă să fie văzute decât noaptea. La drept vorbind, frumuseţile pe care natura ni le înfăţişează în timpul nopţii nu sunt mai puţin minunate decât celelalte; de altfel, un vestit poet din ţara mea le-a şi închinat imnuri de slavă. Dar, ia spune-mi, cum ai reuşit până-n cele din urmă sa fii fericit la lumina zilei?

— E încă mult să fii fericit măcar noaptea, spuse indianul; natura este ca o femeie frumoasă, care ziua nu le arată oamenilor de rând decât frumuseţea obrazului său, pentru ca noaptea să-i dezvăluie iubitului alte frumuseţi tăinuite. Dar dacă singurătatea îşi are bucuriile ei, în acelaşi timp mai are şi unele neajunsuri; pentru un om năpăstuit este ca un paşnic liman, de pe care vede irosindu-se pasiunile celorlalţi oameni fără s fie câtuşi de puţin înfiorat; dar în timp ce se gândeşte cu mulţumire că nimic nu-l poate clinti, depănându-se, timpul îl trage pe nesimţite după el*
Nimeni nu poate arunca ancora în şuvoiul vieţii, care îl târăşte cu sine şi pe cel ce încearcă să ţină piept valurilor şi pe. Cel ce se lasă. În voia lor, pe înţelept ca şi pe smintit; şi amândoi ajung astfel la capătul vieţii: unul după ce a trăit-o din plin, iar celălalt fără să se îi bucurat de ea. Nu voiam să

tiu mai înțelept decât natura, nici să-mi găsesc fericirea nesocotind legile statornicite de ea pentru oameni. Doream, maieu ros seamă, să am un prieten căruia să-i împărtăşesc bucuriile şi necazurile mele. Adultă vreme l-am căutat printre semenii mei; nu mi-a fost dat să întâlnesc însă decât suflete zavistnice. Am găsit totuşi în cele din urmă o ființă simțitoare, credincioasă, plină de recunoştință şi mai presus de prejudecăți; la drept vorbind, nu era o făptură ca mine, ci făcea parte din seminția dobitoacelor: era câinele pe care-l vedeți aici. Fusese lepădat de mic, în colțul unei ulițe şi ar fi pierit acolo de foame. Mi s-a făcut milă de el; l-am crescut, s-a lipit de mine şi mi-am făcut din el un prieten nedespărțit.
Nu era de ajuns; aveam nevoie de un prieten mai năpăstuit decât un câme, care să fi cunoscut la rândul său toate suferințele omeneşti şi care să mă ajute să le îndur; care să nu râvnească decât bunurile hărăzite de natură, aşa încât să ne putem bucura împreună de de. Numai împletindu-şi ramurile, doi copaci firavi pot ține piept vijeliei. Pronia cerească mi-a împlinit pe de-a-ntregul dorința dăruindu-mi o soție vrednică.
Lângă izvorul restriştilor mele, am găsit şi izvorul fericirii. Într-o noapte, când mă aflam în cimitirul brahmanilor, am zănt la lumina lunii o tânăra brahmană, cu fața pe jumatate acoperită de o maramă galbenă.
La vederea unei femei din stirpea asupritorilor mei, m-am tras înapoi înfiorat; văzând însă cu ce se îndeletnicea, împins de mila, m-am apropiat din nou.
Aşeza nişte merinde aduse prinos pe o mo vil iță de pământ ce acoperea cenuşa mamei sale, arsă de vie cu

puțin timp în urmă, după datina castei sale, împreună cu trupul neînsuflețit al tatălui său, şi afuma mormântul cu tămâie pentru a îmbia umbra ei să se întoarcă.
Văzând o ființă mai nenorocită decât mine, mi s-au
. Umplut ochii de lacrimi. „Vai! îmi spuneam, mi-a fost dat să

port cătuşele becisniciei, în vreme ce tu le porţi pe cele ale măreţiei. Cel puţin eu trăiesc liniştit în adâncul prăpastiei mele, în timp ce tu stai mereu cu inima pierită pe marginea prăpastiei tale. Aceeaşi soartă care ţi-a răpit mama ameninţă să curme şi firul vieţii tale într-o bună zi. De primit n-ai primit decât o viaţă, dar de murit va trebui să mori de două ori: dacă propria ta moarte nu te va coborî în mormânt, când soţului tău i se va împlini sorocul, te va kt a cu sine de vie în groapă.“ Plângeam şi eu, plângea şi ea; ochii noştri scăldaţi în lacrimi s-au întâlnât şi şiau vorbit aşa cum numai ochii celor năpăstuiţi ştiu să-şi vorbească.; puţin mai apoi şi-a întors privirea, s-a înfăşurat în marama ei şi a plecat. În noaptea următoare am venit din nou în acelaşi loc. De data asta pusese şi mai multe merinde pe mormântul mamei sale; se gândise că poate îmi era foame; şi cum brahmanii obişnuiesc adeseori să otrăvească bucatele aduse prinos pe morminte ca nu cumva să se înfrupte din de vreun paria, pentru ca să mă pot ospăta fără nicio grijă, lăsase numai fructe. Am fost mişcat de această dovadă de omenie şi pentru a-i arăta că,întradevăr, cinsteam prinosul dragostei sale filiale, în

210

loc să iau fructele, am pus nişte flori lângă de; erau maci şi aveau menirea să-i arate că-i împărtăşeam durerea. În noaptea următoare, am văzut eu bucurie că omagiul meu hisese primit; macii erau stropiţi şi pusese un alt paner eu fructe ceva mai departe de mormânt. Pioşenia şi recunoştinţa ei mi-au dat curaj.

Dar cum nu îndrăzneam, fiind paria, sa-i vorbesc, de teama să n-o ia lumea la ochi, am încercat să-i împărtăşesc, ca bărbat, toate simţămintele pe care ie trezise în sufletul meu; Jupa obiceiul indian am folosit graiul florilor pentru i ma 1 ace înţeles: lângă maci, am pus gălbenele. \ doua zi, după căderea nopţii, am regăsit macii i gălbenelele valdate-n apă. În noaptea următoare, nti-am Iu it inima în dinţi şi pe lânga

maci şi galbenele am pus o iloare de iulsapată, de care se slujesc ci’/smarii ca sa înnegrească pielea, ca o mărturie a unei iubiri umile şi nefericâte. A doua zi în zori am alergat la mormânt, dar floarea mea se ofilise, neiimd udată. În aceeaşi noapte am pus, tremurând, o lalea cu petalele roşii şi inima neagra, ea o întruchipare a focului de care eram mistuit; a doua zi am găsit laleaua ofilită ca şi fulsapata. Am simţit o adtuca amărăciune; totuşi, a treia zi ani adus un boboc de trandafir cu spini, mărturie a speranţelor mele înfiorate de temeri. Ce deznădăjduit am fost văzând dâs-de-dimineaţă, când abia începea să mijească de ziuă, bobocul de trandafir aruncat de pe mormânt! Am crezut că-mi

211

pierd minţile. Cu orice preţ mi-am pus în gând să-i vorbesc. În noaptea următoare, de cum am zărit-o, m-am aruncat la picioarele ei; dar când i-am întins trandafirul, mi-a pierit glasul: înduplecându-se, în sfârşit, să rupă tăcerea, mi-a spus:

— Sărman de tine, îmi vorbeşti de dragoste şi în curând eu n-am să mai fiu. Ca şi mama mea, sunt datoare sa-nii urmez pe rug soţul, care a răposat acum: era bătrân şi m-am măritat cu el de copilă;
rămas bun, pleacă, şi să nu te mai gândeşti la mine;
peste trei zile nu voi mai fi decât un pumn de cenuşă.

Rostind aceste cuvinte, a oftat. Cuprins de durere, î-am spus atunci:

— Biată odraslă de brahmani! Natura a sfărâmat cătuşele pe care lumea te-a silit să le porţi; sfarmă la rândul tău cătuşele superstiţiei; o poţi face, luându-mă de bărbat.

— Cum spilse ea plângând, să scap de la moarte ca să împart amarul cu tine, hulită de toată lumea
Ah! daca mă iubeşti, lasă-mă să mor.

— Mă ferească Dumnezeu, strigai eu, să te scap de năpasta ce te-a lovit, ca să te împovărez cu a mea!
Scump vlăstar de brahmani, să fugim împreună în adâncul

codrilor; e mai bine să ai de-a face cu tigru decât cu oamenii. Dar cerul în care-mi pun toată nădejdea n-o să ne părăsească. Să fugim: dragostea, noaptea, nefericirea ca şi nevinovăția ta, totul ne va

212

ocroti. Să ne grăbim, biată vădană, au şi început sa ridice rugul şi răposatul tău soț te cheamă la el. Sar-

* mană liană smulsa de vânt, reazămă-te de mine, voi fi palmierul tău.

Atunci, gemând, a aruncat o privire spre mormântul mamei sale, apoi şi-a înălțat ochii spre cer şi, lăsând să-i cadă o mână în palma mea, a luat trandaiirul cu cealaltă. Am prins-o numaidecât de braț, şi am pornit împreună. Pe drum, i-am azvirlit marama în Gange, pentru ca rudele ei să creadă că s-a înecat.

Câteva nopți în şir am tot mers aşa pe malul fluviului, ascunzându-ne ziua prin orezarii. În sfârşit, am ajuns pe aceste meleaguri, ai căror locuitori au fost secerați cândva de urgia războiului. Am pătruns în inima pădurii unde mi-am înjghebat această colibă fi mi-am întocmit o mică grădină; trăim aici cât se poate de fericiți. Îmi cinstesc soția aşa cum cinstesc soarele şi o iubesc cum iubesc luna. În singurătatea noastră, fiecare dintre noi e totul pentru celălalt; oamenii ne dispreţuiesc, dar cum ne respectăm unul pe altul, laudele pe care i le aduc, sau cele pe căre le primesc nu se par mai dulci decât prețuirea unei lumi întregi.

Spunând aceste vorbe, îmbrățişa cu privirea copilul din leagăn şi soția, în ochii căreia luceau lacrimi de bucurie.

Ştergindu-şi-le pe ale sale, luminatul cărturar îi spuse gazdei:

213

— Într-adevăr, lucrurile ce au trecere în ochii oamenilor sunt adesea vrednice de dispreţul lor, iar cale pe care ei le dispreţuiesc s-ar cuveni mai curând sa fie lăudate. Dar Dumnezeu e drept; eşti de o mie de ori mai fericit, trăind aşa,

neştiut de nimeni, decât marele preot al lui Jagernaut în pofida strălucirii în care trăieşte. Ca toată casta sa, este supus tuturor întorsăturilor sorţii; asupra brahmanilor se abate cea mai mare parte a urgiilor pricinuite de războaiele civile sau de cele purtate cu alte popoare, războaie ce puşti esc de atâtea veacuri minunata voastră ţară;
lor îi se cere să stoarcă biruri samavolnice, dat fiind în auri re a pe care se ştie c-o au asupra poporului»
Dar lucrul cel mai cumplit pentru ei este că ajung să cadă cei dinţii victime propriei lor religii lipsite de omenie. Propovăduind mereu aceleaşi idei greşite, încep să se pătrundă singuri de de, în asemenea măsură încât pierd noţiunea adevărului, a dreptăţii, a omeniei, a milei; sunt ferecaţi cu lanţurile superstiţiei în care. Caută, la rândul lor, să-şi încătuşeze» concetăţenii; la fiecare pas sunt nevoiţi să se spele ca să se curețe de prihană şi să se lipsească de o mulţime de plăceri nevinovate; în fine, un lucru pe care mi-e groază să-l şi rostesc, din pricina unor dogme sălbatice sunt siliţi să vadă arzând pe rug de vii rudele lor de parte femeiască, mamele, surorile şi fiicele lor; aşa înţelege să-i pedepsească natura ale cărei legi le-au călcat în picioare. Dumitale, în schimb, îţi este

îngăduit să Iii sincer, drept, primitor şi cucernic; şi în. Acelaşi timp, prin viaţa umilă pe care o duci, eşti cruţat de loviturile sorţii, ca şi de necazurile prilejuit? de părerea lumii.

După această convorbire, paria îi ură noapte buna.
oaspetekii săw, lasimui-l să se odihnească, i se retrase împreună cu soţia şi copilul, pe caie-l nuiură, cu leagăn cu tot, în odăiţa de alături.

A doua zi în zori învăţatul deschise ochii trezit de cântecele păsărelelor cuibărite în ramurile banianuluJ' Şi de glasurile gazdelor s-ale e. Ue-şi iăeeau împreună rugăciunea de dimineaţă. Se sculă 1 cum, puţin mai apoi, paria şi soţia lui descinseră uşa să-i spună bună dimineaţa, se necăji grozav

cinci văzu că în afară de patul conjugal nu mai era niciun alt pat în colibă şi că am în doi soţii vegheaseră toată noaptea ca să-l lase pe el să doarmă. După ce-i tăcură un salamalec, se grăbiră să-i pregătească de mâncare. Între
E ' i 1'EU
twnp, oaspetele se duse sa dea o raita prinrgrădină, care, la lei ca şi coliba, era împrejmuită de ramurile banianuâui. Atât de strâns împletite, încât alcătuiau un fel de gard viu prin care'mei privirea nu putea răzbate. Doar prin frunzişul copacului se zărea peretele
" roşu de piatră al muntelui ce străjuia valea; o şuviţă
Ide apă izvora din stâncă, udând grădina întocmită fără nicio rânduiaiă. F.rau acolo sădiţi de-a valma inangnst-ani, portocali, cocotieri, licii, durioni, minglieri, *nbori-de-pâine, bananieri şi tot Mul de plante

încărcate de flori sau de fructe, Până şi trunchiurile erau îmbrăcate în verdeaţă; betelul se încolăcea în jurul palmierului arack-, iar carpenii de piper, în jurul trestiei-de-zahăr. Aerul era îmbălsămat de miresmele lor. Cei mai mulţi arbori încă erau cufundaţi în umbră, darvârfurile lor erau luminate de primele raze ale soarelui; colibri, strălucitori ca rubinele şi topazele, zburau de colo-colo printre ei, în timp ce pietroşeii şi aşa-numitele sansa-soule, sau cinci sute de glasuri, din cuiburile lor ascunse în frunzişul umed, făceau să răsune văzduhul, împletindu-şi viersurile într-un \ desfătător concert. Învăţatul se plimba pe sub acestc vrăjite umbrare, departe de orice'gânduri savante sau pline de ambiţioase năzuinţe, când paria veni să-l poftească la masă.

— Grădina voastră e o desfătare, spuse englezul;
nu-i găsesc decât un singur cusur şi anume că este prea mică; în locul dumitale aş face o peluză şi a5
întinde-o până mai încolo în pădure.

— Stăpâne, îi răspunse paria, cu cât cuprinzi loc mai puţin, cu atât eşti mai adăpostit: pasărea-muscă îşi face

cuibul dintr-o singură frunză.

Spunând aceste cuvinte, intrară în colibă unde, într-un colț, soția indianului îşi alăpta copilul; mâncarea era pusă pe masă.

Se ospătară cu toții în tăcere şi cum, după masă, învățatul se pregătea de plecare, indianul îi spuse:

— Cinstite oaspete, câmpiile încă mai sunt înecate după potopul din noaptea asta, iar drumurile sunt desfundate; mai petreceți încă o zi cu noi.

— Nu pot, spuse învățatul, am prea muiți oameni cu mine
„— Văd eu, răspunse paria, că vreți să părăsiți cât mai degrabă țara brahmanilor pentru a vă întoarce pe tărâmurile locuite de creştini, a căror credință îndeamnă oamenii sa trăiască în pace ca frații.

învățatul se sculă de jos oftând. Paria făcu atunci un semn soției sale, care, fără să scoată un cuvânt şi cu ochii plecați, îi întinse savantului un coşuleț cu fructe şi flori. Vorbind în numele ei, paria îi spuse englezului:

— Stăpâne, iartă-ne sărăcia; nu avem în casă nici ambra, nici lemn de aloe ca să cinstirii pe oaspeții noştri după. Datina indiană; nu avem la îrtdemână decât flori şi fructe; nădăjduiesc însă că nu veți dispreţui acest coşuleț, pe care soția mea l-a împodobit cu mâinile ei; nu sunt nici maci, nici gălbinele înăuntru, ci iasomie, lămâiță şi flori de portocal, care prin mireasma lor stăruitoare sunt mărturia dragostei noastre şi a amintirii ce va dăinui chiar dacă nu ne vom mai vedea.

Luând' coşulețul, savantul îi spuse indianului:

— Nu ştiu cum să vă mulțumesc pentru găzduirea voastră, şi cum să vă arăt mai deplin stima pe care v-o port; primiți, vă rog, ceasul acesta de aur; esta

făcut de Graham, cel mal vestit ceasornicar din Londra; nu trebuie întors decât o dată pe ah.

— Stăpâne, îi răspunse paria, ar fi de prisos pentru noi; avem unul care nu se opreşteşi nu se strică niciodată: soarele.

— Ceasul meu bate orele, adaugă savantul.

— Păsările noastre le cânră, spuse la rândul sau paria.

— 1 Primeşte cel puţin, stărui învăţatul, acest* şiraguri de mărgean, să Iaci din de salbe pentru soţia şi copilul dumitale,

— Soţia şi copilul meu n-au sa ducă lipsă niciodată de salbe, atât timp cât va rodi fasolea semănată în grădina noastră.

— Primeşte atunci, îl rugă învăţatul, pistoalele astea ca să te poţi apăra de hoţi în sihăstria dumitale.

— Sărăcia, spuse paria, este un meterez ce ne păzeşte de hoţi, fâcândtt-i să ne ocolească; în timp ce argintul în care sunt ferecate armele domniei-voastre ar avea darul să-i iuibie. În nunvele lui Dumnezeu, care ne ocroteşte şi de la care aşteptăm toată răsplata, nu ne răpiţi bucuria găzduirii noastre!

— Lotuşi, spuse învăţatul, aş dori să aveţi o amintire de la mine.

— Atunci, cinstite oaspete, răspunse paria, pentru că ţineţi cu tot dinadinsul, ce-ar fi dacă am f*ce un schimb: sa-mi daţi pipa domniei-voastre şi s-o hiaţi pe-a mea; de câte ori voi funia cu pip» druită de

? 18

domnia-voastră, îmi voi aduce aminte ca un pandect european tiu s-a dat în lături să primească a fi oaspetele unui biet paria.

învăţatul îi dădu pipa sa de piele englezească, cu muştiuc de chihlimbar, şi lua în schimb pipa indianului, cu ţeava de bambus şi găvanul din lut ars.

Pe urmă îşi chemă oamenii, rebegiţi cu toţii, după noaptea

chinuitoare pe care o petrecuseră, il strânse în braţe pe paria, şi se urcă în palanchin. Soţia indianului rămase plângând în pragul colibei, cu copilul în braţe; soţul însă îşi. Petrccu oaspetele până la marginea pădurii, copleşindu-l cu binecuvântările sale.

— Dumnezeu să vă răsplătească, îi spunea el, pentru bunătatea pe care aţi arătat-o faţă de nişte bieţi oropsiţi. Fie ca puterea lui să abată asupra mea necazurile sortite domniei-voastre şi să vă ajute s-ajungeţi cu bine în Anglia, o ţară de oameni luminaţi şi de prieteni, care, pentru fericirea semenilor lor, au pornit să caute în lume adevărul!

— Am cutreierat jumătate din faţa păunntului, îi răspunse învăţatul, şi pretutindeni n-am întâlnit decât eroarea şi dezbinarea; nu mi-a fost dat să descopăr adevărul şi fericirea decât în coliba voastră.

Spunând aceste cuvinte, se despărţiră cu lacrimile pe obraz. Învăţatul ajunsese departe, în largul câmpici, şi tot îl mai zărea pe vrednicul paria stând la rădăcina unui arbore şi fluturând mâna în semn de bun rămas.

219

După ce se înapoie la Calcutta, savantul se îmbarca, pentru Chandernagor, de unde plecă mai departe spre Anglia. Ajungând la Londra, încredinţa cele nouăzeci de baloturi cu manuscrise preşedintelui Societăţii regale, iar acesta la rândul său le depuse la Muzeul britanic, unde, până în ziua de azi mai sunt încă obiectul a tot felul de traduceri, elogii, diatribe, critici şi pamflete făcute de diverşi savanţi'sau ziarişti. Cât despre învăţatul nostru, se mulţumi să păstreze pentru dânsul cele trei răspunsuri prin care paria îi împărtăşise adevărul. Funia adeseori din luleaua dăruită de acesta, iar când îl întreba cineva ce învăţătură mai folositoare îşi însuşise în călătoriile sale, răspundea:

— Adevărul trebuie căutat cu o inimă curată; nu poate fi aflat decât în sânul naturii; şi nu trebuie împărtăşit decât oamenilor buni. După care adăuga:

Nu poți trăi fericit decât alături de o soție înțelegătoare.

CUPRINS